

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Lengyel László, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.

»Kóróval jöttél, nem virággal«

JÓZSEF ATTILA

»Mert jó szemem van, láttam, hogy lengyel.«

CZESZLAW MIŁOSZ

»Fulcsa, gyere le a trafóházba.«

LENGYEL PÉTER

Mcmxc Január

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA HUSZONKILENC FORINT

DEREGLYE UTCA, BUDAPEST, ÓBUDA

Mcmxc Január

MÁSODIK ÉVFOLYAM ELSŐ SZÁM

P. Lekov Boldog új évezredet! 3

Leszek Kołakowski Az információ hatalma 5

Pirnát Antal Pedagógiai esszé a hitről és a hitetlenségről 13

Nick Elsdorf Fáradjon az elnökségbe 19

Kukorelly Endre *Járás* 24

Lengyel Péter Az újlaki búcsú éve 25

Gergely Ágnes *Versek* 34

Forgács Zsuzsa Egy emigráns nő levele New Yorkból 35

Czesław Miłosz Brognart 41

Petőcz András *Európa metaforája* 47

József Attila [*Kóróval jöttél, nem virággal...*] 48

Horváth Iván A legnehezebb kérdés 49

Vajda Mihály A filozófus és a politika 51

Szilágyi Ákos „Legyen vége, vége már!” 54

Hankiss Elemér Három jegyzet (hátsó gondolatokkal) 62

E számunkban Lugosi Lugo László képeit láthatják Lengyel Péterrel és Óbuda-Újlakról.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: HERNER JÁNOS. OLVASÓSZERKESZTŐ: BARABÁS ANDRÁS. LEVÉLCÍM: BUDAPEST 1396 POSTAFIÓK 464. KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ. CÍM: BUDAPEST II. BALOGH ADÁM UTCA 12. TELEFON: 176-7876. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII., LEHEL ÚT 10/A SZÁM ALATT KÖZVETLENÜL POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR 215-96 162 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 348 FT, FÉL ÉVRE 174 FT, NEGYED ÉVRE 87 FT. A SZEDÉS KÉSZÜLT A HVG PÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN, PLANTIN ÉS NICHOLAS COCHIN BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: ERDÉLYI ISTVÁN, FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE MACHAN ESZTER. NYOMTA A VÖRÖSMARTY NYOMDA SZÉKESFEHÉRVÁROTT. FELELŐS VEZETŐ: PAPP KÁROLY. ISSN 0 864-800X. MEGJELENT A NYOMDACOOP KIADÓI OSZTÁLYÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ÉS SEGÍTSÉGÉVEL.

Régebbi számaink korlátozott mennyiségben kaphatók a kiadóban.

A könyv sorsa múlik Önön.

GYÖRGY PÉTER – PATAKI GÁBOR

AZ EURÓPAI ISKOLA

Az *Európai Iskola* és a *Galéria a Négy Világtájhoz* művészetét első ízben bemutató monográfia a modern magyar festészet egyik legfontosabb, mindenki által sokat emlegetett, és mégis, ma is még szinte elfeledettnek tekinthető korszakát vizsgálja végig, kutatja fel, akár egy elsüllyedt kontinenst. Hiszen a nagyközönség a magyar művészet tragikus hirtelenséggel megszakadt megújulásának történetét alig-alig ismeri, a nagy nemzedékre következő elveszett nemzedék pedig szinte mindenestül feledésbe merült.

A kötet bemutatja a mozgalom előzményeit, áttekinti történetét, tagjainak elméleti és gyakorlati tevékenységét, nemzetközi kapcsolatait, küzdelmeit a modern irányzatok elfogadtatásáért.

Bepillantást enged a koalíciós idők forrongó művészeti életébe. Részletesen ismerteti az *Európai Iskolából* kivált és némileg külön úton haladó *Elvont művészek csoportjának* történetét, s ennek kapcsán a kor nonfiguratív művészetét. A legkülönfélébb irányzatok együttműködése a múlt feldolgozásának és egy emberibb világ felépítésének lehetőségét hordozta magában: így az akkori erőfeszítések ma sem tanulság nélküliek.

Az *Európai Iskola* és az *Elvont Művészek csoportjának* tagjai voltak:

Anna Margit, Amos Imre, Barcsay Jenő, Barta Lajos, Bálint Endre, Bán Béla, Beöthy István, Bokros Birman Dezső, Borsos Miklós, Czöbel Béla, Forgács Hahn Erzsébet, Gadányi Jenő, Gegesi Kiss Pál, Gyarmathy Tihamér, Hamvas Béla, Hajdú István, Horányi Béla, Marcel Jean, Jakovits József, Kampis Antal, Kassák Lajos, Kállai Ernő, Kerpel-Fronius Ödön, Korniss Dezső, Lossonczy Tamás, Lossonczy Ibolya, Makarius Sameer, Marosán Gyula, Martyn Ferenc, Mándy Stefánia, Márffy Ödön, Mezei Árpád, Pán Imre, Pór Bertalan, Rozsda Endre, Schubert Ernő, Sirató Károly, Szántó Piroška, Vajda Lajos, Vajda Júlia, Vilt Tibor, Weöres Sándor, Zádor Imre, Zemplényi Magda, Jacques Doucet, Corneille.

A kb. 300 oldalas kötetet gazdag dokumentumválogatás, 256 nagyrészt először publikált archív, fekete-fehér és 25 színes kép egészíti ki. Megjelenik korlátozott példányszámban.

KÖNYVÁRUSI FORGALOMBA NEM KERÜL.

Ára előreláthatólag: 1600 forint.

Előfizethető, illetve előjegyeztethető az *Corvina Kiadó* propagandaosztályán vagy a megrendelőlap visszaküldésével. (1051 Bp., Vörösmarty tér 1. Tel.: 117-8379 Teczár Timeánál). Előfizetőink számára garantáljuk a fenti árat.

MEGRENDELEM ÖNÖKNÉL AZ ALÁBBI KIADVÁNYT:

GYÖRGY PÉTER – PATAKI GÁBOR: AZ EURÓPAI ISKOLA

MEGRENDELŐ NEVE _____

PONTOS CÍME _____

POSTÁN, UTÁNVÉTEL KÉREM ELKÜLDENI.

A KIADÓBAN VESZEM ÁT

CÍM: CORVINA KIADÓ VÁLLALAT, 1051 VÖRÖSMARTY TÉR 1. BUDAPEST 4 POSTAFIÓK 108.

Boldog új évezredet!

P. LEKOV

Kétezerben a hátunkra apró propellereket erősítünk majd, s mint a szitakötők, repkedünk dolgunk után. Délben egy százemeletes felhőkarcoló tetejének hársai alatt fogyasztjuk el algaebédünket kínai barátunkkal, akivel eszperantó nyelven hányjuk-vetjük meg az egyesült világállam legégetőbb feladatait. Ebéd után robotpincér szedi le az asztalt, miniatűr helikopterünket a hátunkra szereli, s mi máris – huss! – repülhetünk tovább. Szabadok vagyunk, akár a madarak.

Kétezerben, délután, könnyűbűvár-ruhát öltünk, s a szivárványszín korallak között szeretteinkkel víz alatti sétát teszünk. Boldogan élünk, mint halak a vízben.

Kétezeret, még húsz éve is, valahogy így képeltük el; akkor még bátor jószok és büszke jövőépítők terepe volt a világ. Ma a világ szerényen visszahúzódo adósokból áll, akik kétezerre legalább valamennyicskét szeretnének törleszteni tartozásaikból; ma a világ azoké, akik így okoskodnak: kétezerben eladom a Trabantomat, amire tegnap fizettem be, az árából veszek magamnak egy pár cipőt és egy autóbuszberletet.

Ez az évszám: „2000”, csodával határos mivoltát az elmúlt évtizedekben, úgy tűnik, végleg elveszítette. A technika fejlődésének szédítő tempója nem lassult ugyan, a szédületet azonban halványra szelídítette a megszokás. Annak, aki most kíván a mellett érvelni, hogy a mostani ezredforduló a világtörténelem eddigi legnagyobb korszakhatára, álláspontját más, új érvekkel kell alátámasztania; marslakók elleni csillagháborúk vagy lombikelefént-populációk kitenyészése kétezerben már nem számítanak érvnek.

Különben sem kétezerben lesz az ezredforduló. Az új évezred már 1989. november 10-e óta tart; azóta, hogy megszűnt utópia lenni a gondolat: a berlini fal a világ leghosszabb bárpultjává alakul át, ahol a csapos a brandenburgi kaputól a Checkpoint Charlie-ig löki a viszkis poharat. (A huszadik század sem a századfordulók kezdődött, hanem csak akkor, amikor Európa pacifistái úgy döntöttek: ha már „háború az háború”, legyen is háború.)

A berlini falat nem bontják le; az építmény, amelynek most már a keleti oldalát is pingálják, sok-sok kapuval és átjáróval ugyan, de megmarad. A két fal között, ahol nemrég még géppisztolyos farkaskutyák járőröztek, mulatónegyed lesz, kulturális intézmények, esetleg erdőszélek, mezőgazdasági művelés. Így is van rendjén. Kínában sem bontották le a Nagy Falat, amikor elmúlt a hun veszély.

Az ezredforduló – 1989. november 10. – Brezsnyev halálának a hetedik évfordulója is volt. Tudjuk: az emberi

szervezetben hét év alatt cserélődnek újra a sejtek. Csak az agysejtek nem; az ő feladatuk az emlékezés és a tervezés. Az ezredforduló idején aktív nemzedékek feladata nem merül ki az emlékezésben; történelmi hivatásuk a következő évezred megtervezése és megkezdése lesz. Máris benne vagyunk az új ezeréves tervidőszakban (tiszicsiletkában). Hol vannak az ezeréves tervek, kortársak?!

Milyen lesz a következő évezred? Ezt kell megtervezni/megjósolni tudni, ám anélkül, hogy – amolyan huszadik századi módon – elképzelésünket, mint afféle úgynevezett történelmi szükségyszerűséget, másokra próbálnánk erőszakolni.

Ezt egyébként sem tudnánk megtenni. Oly korban élünk itt, e Földön, mikor az ember tovább már nem aljasulhat – a huszadik századot nem lehet überolni –, amikor az ujját boldog-boldogtalan akarva-akaratlanul a Történelem ütőerén tartja – mégsem tudja, mit hoz a holnap.

Pedig elvileg nem nehéz kitalálni. A holnap anyaga adva van: a technika, a kommunikáció, a pénz és a gondolatok csupán integrálják az elmúlt két – sőt több – évezred eredményeit.

Az emberiség az integráció felé halad; egyre gyorsuló ütemben szövődnek át meg át, termékenyítik egymást, integrálódnak a dolgok, az emberek, a rendszerek, az eszmék, az istenek. Természetes hát, hogy lesznek még itt, ezen a Földön, olyan integrációk is, amelyeket ma még a legmerészebb fantáziával megáldott földlakók sem tudnak megjósolni, mivelhogy elképzelni sem tudják őket. Én sem.

Bizony, tény: vannak határok. Igaz, immár nem Berlinben, hanem ott, ahol tudásunk véget ér. Stephen Hawkingnak az ezredforduló előtt egy évvel – 1988-ban – megjelent, *Az idő rövid története* című könyvéből tudjuk például, hogy ez a világ – bumm! – végtelenül sűrű és végtelenül kicsiny pontból robbant elő, a nulláról indult, s végtelenül kicsiny pontokba, fekete lyukakba tér majd meg, a nullához érkezik megint.

Ne mondjuk mindjárt: semmivé lesz? Hiszen, hogy mi „volt” a „Nagy Bumm” „előtt”, s mi „lesz” a „fekete lyukak” „után”, arról az emberi fizika nem tud, nem is tudhat semmit, azokra az „időkre” már nem vonatkoznak ennek a világnak az ember által staccatóban ugyan, de egyre összhangzóbban magyarázott törvényei.

Hawking és Kant, fizika és metafizika egyaránt annak belátásához jutottak, hogy önmagunkat, az univerzumot,

plusz mindazt ami még lehetséges, van és kell – a Minden-séget – csak hit, vallás, unió révén élhetjük át. A harmadik évezred a vallások szerepének megerősödését hozza: az ember élete, amelyről a huszadik század megfigyelői azt állapították meg: „kiüresedett”, ismét megtelik. Az Isten nekrológját megfogalmazó Nietzsche halálának évében – 1900-ban – született pszichoanalízis helyébe a pszichoszintézis lép; a törzsi szemüvegét levett, globálissá vált gondolkodású ember új típusú vallásosságában rátalál (elvezett? sohasem volt?) önmagára.

Nem az-e a vallás, amit a – hívő – ember mindig, minden körülmények között vall? Ami a számára szent? Százmilliók által átélte világvallások és egyes emberek vallomásai, religiók és confessiók csak méreteikben különböznek, egyenrangúan hatják át egymást.

A politikában végső győzelmet arat a szekularizáció, egyszermind azonban a szakralizáció is. Elválnak egymástól a pragmatika-politika (amelyben praktikus kérdésekről van szó, s ahol kollektivisták és individualisták, a különféle nacionalisták és vallási fundamentalisták képviselői mind – kéz a kézben, pénz a pénzben, chip a chipben, nyelv a nyelvben – együtt haladnak) és a valláspolitiká, amelyben a kollektivisták és az individualisták, a különféle nacionalisták és vallási fundamentalisták negyvennyolcaikból, szentírásaikból, dogmáikból, rítusaikból mit sem engednek.

(Az igazi ellentétek ma sem nemzetiek, hanem vallásiak. Karabahban nem örmények és azerik, hanem keresztények és fundamentalista muszlimok harcolnak egymással, Észak-Írországból katolikusok és protestánsok, Pandzsábban szikhek és hinduk; de még ott is vallásiak az ellentétek, ahol nemzeti köntösben (kacabajkában, száriban, tógában, csadorban, uniformisban) jelentkeznek: mi másból is eredhet ellentétük, minthogy az egyik ilyen, a másik olyan nemzethez tartozónak *vallja* magát?)

Ma még az egész világon dúl a vallásháború. Ne csodálkozzunk rajta: csak most ért véget a huszadik század, az az évszázad, amely az abszurdumig tudta vinni az előző évezredek exkluzionizmusát, a „Minekünk van igazunk, ti vagytok a hülyék!” törzsi szemléletét. A tömbönkívüliségébe belerokkant Jugoszláviában megjelenő *Magyar Szó* – még a múlt évezredben – a címlapjára írta: „Tömbszem tömböt lát.” A tömb nem más, mint hemiszférává duzzadt törzsszövetség; s valljuk meg, ha „átvitt”, azaz inegráltabb értelemben is, de nem volt-e törzsszövetség az ó- és az újszövetség is?

A mózesi szövetség törzsi lényegű volt: „mi vagyunk a zsidók, ti a nem zsidók”. Az újszövetség törzsi szemlélete: „mi vagyunk a keresztények, ti a pogányok”. A muszlimoké: „mi vagyunk az igazhitű muszlimok, ti pedig a hitetlen gyaurok”. A görög, a római és a kínai mind barbárnak mondja a másként élőket.

Fussuk csak át a történelem lapjait: „mi” és „ők” viadala az egész. A törzsi korszak azonban mára véget ért: a glóbusz bezárult. Világrendszerek jöttek létre, hogy elpusztítsák egymást; aztán, amikor már eleget pusztítottak, falat húztak maguk közé.

Az ezredforduló pillanatában a glóbusz ismét megnyílt. A békés „egymás mellett” élés hidegháborús eszméje, mint a szappanbuborék, szétpukkad. A pragmatika-politikusok egymásra találnak. Négyütemű Trabantok és Toyoták, rokkák és rágógumik, színházak és világlapok, kommunizmusok és individualizmusok, népek, pénzek, nyelvek nem egymás mellett, hanem egymással, együtt élnek.

Az új évezred az igazi kihívást a valláspolitikáknak hozza. Az extenzív fejlődés időszakából most már nekik is az intenzív fejlődés időszakába kell lépniük. Ahogyan nincsenek már szabadon kigarázdálkodható őserdők, elefántcsordák és bálnarajok, ugyanúgy nincsenek már szabadon megtéríthető lelkek sem. Nincs többé pogány. A harmadik évezred a krédóikhoz, dogmáikhoz, hagyományaikhoz imával-tömjénnel ragaszkodó vallások békés egymáson keresztül élését hozza.

Rajtam például békésen keresztül él pár vallás. Személy szerint pravoszláv keresztény vagyok; pravoszláv, vagyis igazhitű, és keresztény abban az értelemben, amely szerint a keresztje, amelyen másokért is, akár az egész emberiségért szenvednie kell, nemcsak Krisztusnak, minden embernek megvan. Vallom, hogy az igazság egyetemes (katholikus), s az igazságtalansággal szemben tiltakozó (protestáns) álláspontot foglalom el. Igyekszem feltétlen odaadással (iszlám) szolgálni, hogy felébredt (buddha) lehessenek. Kommunista vagyok, mert vallom: ki-ki képessége és kedve szerint cselekedjék, és szükségletei és vágyai szerint részesüljön. Én a most elkezdődött évezredre azt jószólom-tervezem, hogy felépül majd – nos, nem az új vallás temploma, hanem az UR háza: a United Religions, az Egyesült Vallások székháza, minden vallás közös temploma, az interszakrális rítusok színtere. A költők vallásosak lesznek, de más vallások isteneihez is írnak majd himnuszokat. A harmadik évezredben – hiszem, jószólom, tervezem – kikiáltják majd az emberiséget. Boldog új évezredet!

Az információ hatalma

A TOTÁLIS ELLENŐRZÉS ÉS ELLENTMONDÁSAI

LESZEK KOLAKOWSKI

Az információ manipulálása – vagyis visszatartása, eltorzítása és eltitkolása – létfontosságú az emberi viszonylatok ellenőrzése szempontjából. Ez az emberiség egész története során nyilvánvaló volt, s ez a fölismerés számos hivatásban és foglalkozásban – beleértve a kéme-két, a zsaroló-két, a politikuskét, a katonákét, a kereskedőkét és az üzletemberekét – lényegesnek bizonyult. Kisebb-nagyobb mértékben, közvetlenül vagy elhallgatással minden kormány hazudik állampolgárainak. Mindazonáltal bizton állítható, hogy első ízben a mi századunkban lehetünk tanúi egy olyan új civilizációnak, amelyben az egész hatalmi rendszer, vagyis a lakosság ellenőrzése az uralmon levők által, az információ ellenőrzésére épül. Aki ellenőrzi mindazt az ismeretet, amit az embereknek engedélyeznek, az az úr, ez nem vitás. Nem kell attól tartania, hogy bármiféle szervezett ellenzéki mozgalom alááshatja a hatalmát.

Csupán az utóbbi évtizedekben döbrentünk rá arra, hogy annak a mechanizmusnak a jellege, amelynek révén a társadalomban átadják és szétosztják az információt, alapvetően meghatározza ennek a társadalomnak az egész működését. Ezt szem előtt tartva kijelenthetjük, hogy a totalitárius kommunista rezsím volt az első valóban modern politikai rendszer, hiszen erre a tényre alapozták.

Közismert az az intézményi keret, amely a kommunista országokban biztosítja az uralkodó testületeknek az információáramlás ellenőrzését és szabályozását, ezért nem is lenne értelme ehelyütt több szót vesztegetni rá. Ámde a mechanizmus némely vetülete mégiscsak figyelmet érdemel, ha megfelelőképpen meg akarjuk különböztetni a totalitárius rendszereket a zsarnoki uralom múltban és jelenben ismert különféle egyéb formáitól.

Mindenekelőtt, a kommunizmus önmagát programszerűen olyan totális hatalomnak nyilvánította – s ezt nemcsak tényleges történelmi fejlődése, hanem ideológiai önmeghatározása (elsősorban Lenin és Trockij kijelentéseiben) is igazolja –, amely állítólag felöleli az élet valamennyi területét: a termelést, az árucserét, az információt, a tudományt, a művészetet, a szokásokat, az emberek hétköznapi életét, a meggyőződéseket és az érzelmeket. Végül soron egy elérhetetlen célt kívánt kitűzni maga elé: a polgári (civil) társadalom teljes szétrombolását, s valamennyi emberi kapcsolat maradéktalan felváltását mesterséges, az állam által ránk kényszerített mechanizmusokkal. „Minél ellenőrzöttebb az információ, annál erősebb a hatalom.”

A megvalósítás során hozzáértett másik alaptétel – „Minél nagyobb a hatalom, annál szilárdabb a rendszer” – szerintem csupán bizonyos határok között volt érvényes. Elegendő bizonyítékkal rendelkezünk annak megállapítására, hogy veszedelmes dolog feltétlenül erre hagyatkozni, jóllehet egyes uralmon levő kommunisták éppen a közelmúltban ismerték be látszólag (bár meglehetősen vonakodva), hogy ez az alaptétel talán nem mindenkor érvényes.

Ellentétben a közönséges zsarnoksággal, a totális hatalom nyilvánvalóan nem elégedhet meg azzal, hogy minden információs és kommunikációs eszközt az állam kezében összpontosít. Többre van szükség az erőszakos kényszer negatív eszközénél, ami csak azt jelenti, hogy meggátolják a káros információk és vélemények terjesztését. Azért kívánom ezt hangsúlyozni, hogy megcáfoljam azt a széles körben elterjedt nézetet, miszerint a cenzúra a kommunista országokban nélkülözhetetlen a Párt információs és kommunikációs monopóliumának fenntartásához, eltörlése pedig meghozná a szólás- és sajtószabadságot.

Nem a kommunisták találták föl a cenzúrát. Ők a korszerű totalitárius rendet találták föl. Az igazság az, hogy ha ez a rendszer képes megfelelőképpen és saját elvei szerint működni, a cenzúra mindössze egyik segédeszköze, és eltörlése csupán alig észlelhető változásokat hozna magával. Ha jól tudom, a keletnémet államban nem volt cenzurahivatal. Amikor valamennyi tömegkommunikációs eszköz állami (vagyis Párt) tulajdonban van, s az uralmon levőknek vitathatatlan joguk van kinevezni szerkesztőket, valamint meg is büntetni őket (és az írókat) az előírt normáktól és a kötelező ideológiai utasításoktól történő legcsekélyebb elhajlásért, a cenzúrának minimális a szerepe. Természetesen, ha az állami gépezet gyöngye és képtelen ellenőrizni a lakosságot, amikor magában a Pártban frakció- és klikkharcok dúlnak – vagyis amikor a totalitárius rend meggyöngült vagy összeroppan –, a cenzúra intézménye valóban számottevő, nélküle összeomlana az információ monopóliuma.

Ha most eltörölnék Lengyelországban a cenzúrát, nemcsak a kiterjedt földalatti sajtó válna törvényesen hozzáférhetővé, nemcsak a törvényesen kinyomtatott, de független sajtó (leginkább a katolikus kiadványok) bírálna immár gátlástalanul a kommunista rendszert és a Szovjetuniót, hanem még a Párt ellenőrzése alatt álló sajtó is veszedelmesen gátlástalanná válhatna. Még a Szovjetunióban is, ahol évtizedek óta első ízben

Megjelent az *Encounter* 1989. évi 7. számában, a 65–71. oldalon.

csapnak össze nyíltan vélemények, a cenzúra eltörlése feltehetően kielezné a Párton belüli harcot, méghozzá veszedelmes mértékig, nem is szólva arról, hogy gomba mód elszaporodnának a független kiadványok. Ámde ha Romániában vagy Albániában törölnék el a cenzúrahivatalt, nagy valószínűség szerint mi sem változna.

Az információ ellenőrzése nem a cenzúrán, hanem a kommunikáció valamennyi eszközének monopoltulajdonán alapul, továbbá – s ez legalább annyira fontos – a *nómenklatúra-rendszeren*, amely fölhatalmazza az uralkodó intézményeket, hogy az egész kommunikációs hálózat valamennyi jelentős posztjára (valójában valamennyi posztjára) számukra megbízható személyeket válogassanak és nevezzenek ki. A termelés és árucserre eszközei mindent átfogó államosításának rendszerében egy nem államosított kommunikációs hálózat semmiképpen sem működhet sikeresen; még ha hébe-hóba meg is jelenhet néhány zárványszerű független információs forrás, vagy – mint az Lengyelországban történtik – félig-meddig el is tűrik ezeket, ez társadalmi nyomás révén kicsikart politikai engedmény, amit bármennyire is vonakodva, de a Párt tesz valamiféle *ad hoc* politikai költséghaszon-számítás alapján.

A totális hatalom nem valósítható meg pusztán negatív eszközökkel: cenzúrával, a tényleges vagy potenciális ellenzék minden megmozdulásának szétverésével, az elégedetlenek bebörtönzésével vagy megölésével, a lakossági sérelmek hangoztatásának elfojtásával. Azoknak, akik totális hatalomra törnek, a kényszer és megfélemlítés eszközeihez kell nyúlniuk, hogy mindenkit tevékeny cinkosukká tegyenek. Elvárják, hogy az emberek ne csak helytelen gondolatok hangoztatásától féljenek, hanem attól is, hogy esetleg nem a „helyes” gondolatokat hangoztatják, vagyis szavazanak az ál-választásokon, részt vegyenek fölvonulásokon, ekképpen kinyilvánítva a rendszer iránt érzett lelkesedéseiket, végül hogy a legkülönbözőbb külsőségekkel járuljanak hozzá dicsőségéhez.

Nagyon is lehetséges, hogy ez a „pozitív irányultságú” kényszer végül a Párt által az emberekre erőszakolt ideológiai szabályok valamiféle tessék-lássék vagy félig elfogadására vezethet. Az emberek rendszerint nyomorultul érzik magukat, amikor világosan fölismerik azt a fájdalmas tényt, hogy rettegésük következtében nemcsak nem szállnak szembe elnyomóikkal – ez bár kínos, de lélektanilag elviselhető –, hanem aktívan tapsolnak nekik, dicsőítik és ünneplik is őket. Az első esetben csupán rettegésről van szó, márpedig ez általánosan ismert emberi érzélem; a második esetben önmegtagadás, vagyis lélektani fél-öngyilkosság tanúi vagyunk. Az efféle pozitív magatartás ezért, ellentétben a tartózkodással, könnyűszerrel fordulhat legalábbis részben befelé, ami ideológiailag tudathasadásos személyiséget, a szellemi szovjetizálás jellegzetes termékét eredményezi.

Azok, akik kényszer hatására úgy viselkednek, mintha szeretnék elnyomó politikai környezetüket, azzal végzik, hogy alig megszeretik. Mint tudjuk, éppen ez volt a sztalinista rendszer legfőbb célja. *Duhovna perekovka* – így nevezték az emberi lélek átformálását, hogy megteremtsek az „új típusú szocialista embert”, ezt a szellemileg üres, passzív, tudatlan, önálló akarat híján levő bábút, aki képte-

len ellenállni, lázadni, kritikusan gondolkodni, és készséggel tudomásul vesz bármir, amit urai bármely adott pillanatban el akarnak hitetni vele. Borúlátó megfigyelők még azt a véleményt is megkockáztatják, hogy sikerült is már elérni ezt a célt, és hogy a *Homo sovieticus* nemcsak valóságos és tömegméretű szovjet társadalmi jelenség, hanem visszafordíthatatlan jelenség is. Nem osztom e komor értékelést; a kommunista országokban a közelmúltban lezajlott események egyértelműen cáfolják ezt, de tagadhatatlan, hogy jelentős előrehaladás történt az ezen ideál megvalósításához vezető úton.

A sztalinista nevelés legfőbb szempontja az volt, hogy az emberek közötti mindennemű érintkezésnek és a közösségi élet mindennemű megnyilvánulásának át kell mennie az államgépezet szűrőjén. Arra törekedtek, hogy az egyének teljes egészében elszigetelődjenek a kvázi-teljhatalmú állammal szemben, ne kaphassanak semmiféle támogatást, semmiféle segítséget, semmiféle bátorítást más egyénektől, hacsak nem az állam által szervezett ez a támogatás. A mindent átható titkolózás és a hallatlan mennyiségű, teljesen jelentéktelen és értelmetlen információkra elrendelt embargók túlnyomórészt szintén ezt a célt szolgálták: tehetetlenné, szorongóvá, elszigeteltté tenni az embereket, végső soron pedig kötelezni őket arra, hogy elismerjék, a rendszerrel való önkéntes és lelki azonosulás az egyetlen mód arra, hogy megszerezzék nemcsak a fizikai, hanem a szellemi biztonság minimumát is.

A nép elől eltitkolt ismeretek elenyésző részének volt csak köze az állam biztonságához. Így például Sztalin alatt (sőt, még évekkel később is) egyetlen szovjet város térképét sem lehetett megvásárolni. Emögött nem az a szándék rejlett, hogy meggátolják az ellenséges vagy potenciálisan ellenséges hatalmakat Moszkva topográfiájának megismerésében – hiszen nyilvánvaló volt, hogy az amerikai és a NATO-hírszerzés irattárai dugig vannak térképekkel –, hanem hogy a Moszkvát nem ismerő személyek számára megnehezítsék, vagy éppenséggel lehetetlenné tegyék a fővárosban való mozgást hivatalos kísérel nélkül. Ha valaki nem ismerte a várost, érdeklődhetett valamelyik külön e célra létesített bódében, hol található a keresett utca és hogyan juthat el oda; ekképpen az ember persze értesítette valamelyik állami szervet – bármilyen alárendelt vagy jelentéktelen lett legyen is az –, hová kíván menni. Ugyanez vonatkozott Moszkva nem létező telefonkönyvére. Ha volt egy nevünk és címünk, fölhívhattuk a tudakozót és elkérhettük a telefonszámot; a szándékolt telefonhívás ilyenformán úgyszólván állami tulajdonná vált.

A sztalinista rendszerben gyakorlatilag semmiféle normális értelemben vett információ sem létezik. Azt a kevéske információt a világról és saját országukról, amit engedélyeztek az emberek számára, óhatatlanul az adott esemény helyes értékelésébe ágyazva adták; az információ tehát valójában a helyes viselkedés szabályaiból állt. Az újságolvasók gyakran még egy-egy esemény valódi jellegét sem tudhatták meg; a lényeg az volt, hogy engedelmessé legyenek a parancsoknak. A szovjet állampolgároknak tömeggyűléseken kellett részt venniük, amelyeken durván támadták Borisz Paszternakot, amiért megírta a *Doktor Zsivagót* (jóllehet nem is olvasták a regényt), vagy olyan

tudományos elméleteket ítétek el, amelyeket meg sem érthettek.

A totális hatalomra törő rendszer információ-ellenőrzésének legfőbb célkitűzése nem az emberek tudatlanságban tartása – ami persze önmagában véve kívánatos –, hanem az, hogy megfosszák őket minden identitástól, amit nem az államhatalom szervei diktálnak és határoznak meg. Ugyanezt a célt, az emberi identitás szétrombolását szolgálja a történelem módszeres meghamisítása. Az embereknek csak azt szabadott tudniuk, hogy a múlt az uraik kizárólagos tulajdona, amit máról holnapra akár meg is változtathatnak. A történelemnek nem az volt a feladata, hogy a múltat oktassák az embereknek, hanem hogy dicsőítsék a jelenlegi politikát, és mozgósítsanak jövőbeni teljesítményekre.

A Sztalin halálát követő viszonylag oldottabb légkörben folytatott történelmi viták gyakran csupán alig palástolt alkalmakként szolgáltak politikai magatartások kifejtésére. Például ha Rettegett Iván uralmának szörnységeit hangsúlyozták (ezt a cárt korábban Sztalin utasítására az egekig magasztalták), az egyenlő volt a hrucsovi „olvadás” támogatásával, hiszen Sztalin haladó, bölcs államférfiként magasztalta Ivánt. A múlt megváltoztatását nem az igazság szolgálatának, hanem a helyes politika előmozdításának szánták. Hruscsov híres 1956 februári beszéde kétségtelenül nagy horderejű politikai tett, de csupán politikai tett volt; a beszédbe foglalt új információt az akkori idők politikai követelményeihez igazították. (Említésre méltó, hogy e kimagasló jelentőségű dokumentumot csupán a közelmúltban ismertették a szovjet nagyközönséggel.) Se szeri, se száma a történelmi képmutatásnak, főlegesen is felsorolni ezeket a példákat. A helyi, regionális és nemzeti hagyományokat elnyomták vagy éppen csak megtúrták, hacsak nem illettek bele a hivatalos sémába („a forradalmi hagyomány”), hiszen fontosnak tartották, hogy korlátozók, végső soron pedig kioltásuk a kollektív emlékezetet, amely az embereknek a párttörténet által kínáltól eltérő közösségi identitáshoz szolgált keretként.

Mindez – jóllehet itt is találhatók kétértelműségek – helytálló az orosz történelmet illetően. A szovjet államot gyakran jellemezték az orosz birodalom egyeses folytatásaként, és rengeteg ésszerű érv (amelyre most nem térek ki) támasztja alá ezt a képet. Nem lenne azonban igaz, ha azt állítanánk, hogy a szovjet civilizáció az orosz kultúrát specifikusan oroszként pártolta volna. Természetesen nem tehetta meg, hogy egyszerűen elnyomja, mert asszimilálnia kellett – igaz, szelektíven – az orosz irodalmat és művészetet, kiegészítve ezeket a helyes ideológiai értelmezéssel. A válogatás mindenképp arra irányult, hogy kitörölje a vallási hagyományokat és a huszadik század eleji modernista irodalom és művészet emlékét. Alapos nyelvi elroszósítást végeztek, kiváltképpen a nem orosz szláv területeken, s így szükségszerűen fenntartottak egy bizonyos fokú kulturális folyamatosságot. Csakhogy az orosz nyelvű kulturális kreativitásnak szovjet jellegűnek, s nem specifikusan oroszoknak kellett lennie. Oroszországnak különálló, történelmileg formált kulturális entitásként, a független

emberi lojalitás és érzelem gyűjtőpontjaként el kellett tűnnie; a megengedhető hazafiságnak nem oroszoknak, hanem szovjeteknek kellett lennie.

Ezt az általános irányzatot természetesen nem lehetett maradéktalan következetességgel betartani. Időnként megtört ez a tendencia, mint például a második világháború idején, amikor Sztalin elhatározta: az orosz hazafiság érzelmét a háborús erőfeszítések szolgálatába állítja, vagy később, Brezsnyev idejében (s ma is), amikor az orosz (de csakis az orosz) nacionalizmus különféle megnyilvánulásait eltúrták, vagy éppenséggel bátorították. Ezek az engedmények a hivatalos ideológia hanyatlásából következtek, mert kiderült, hogy ez az ideológia képtelen eleget tenni politikai követelményeknek, legfőképpen pedig abból fakadt, hogy a nemzeti gyűlölködést mozgósító erőként kívánták felhasználni.

A z információ elosztása és manipulálása tehát egyazon célt szolgált: minden nem államilag kikényszerített emberi közösség felosztását, hogy ekképpen a végtelenségig megnöveljék a hatalmat. Ezt tekintették a legmagasabb rendű – egocentrikus és öngerjesztő – értéknek. Megfigyelhető ez az oktatási rendszerben, amelynek egyik jellegzetes vonása az volt, hogy korán megkezdte és egyre fokozta a szakmai specializálást. A régi nyugatos orosz értelmiség hallatni kívánta a hangját minden társadalmi, kulturális és politikai kérdéssel kapcsolatban; érdekelték más civilizációk, széles látókörre törekedett, nem volt hajlandó leszűkíteni érdeklődési körét szakmai kérdésekre, becsúgyát pedig szakmai ismeretekre. Meg kellett tehát semmisíteni. Meg is tették – túlnyomórészt vagy kiirtották fizikailag, vagy pedig, a szovjet uralom kezdetén, emigrációba kényszerítették. Helyébe az „új szocialista értelmiség” lépett. Az új iskolázott osztály létrehozására szolgáló irányvonal egyszerű volt: az új értelmiségiek oktatását a lehető legnagyobb mértékben szakmai kérdésekre kellett korlátozni, tudatukat pedig szolgálkúségre idomítani. Ami a tudományos tevékenységet illeti, ennek szabályai nagyjából így foglalhatók össze: a természettudományok az ipari és a katonai fejlesztés, a humán- és a társadalomtudományok pedig a propaganda és az ideológiai „meggyűrés” szolgálatában állnak. A *Homo sovieticus*nak nem kívánták önmagában is jónak tekintett tudást nyújtani, s el sem várták tőle, hogy ilyesmire vágyódjék.

Azokban az elmaradott országokban, ahol hatalomra jutottak a kommunisták, még a legdicséretesebb vívmányukat is (amiért senki sem kárhoztatja őket) – az írástudatlanság felszámolását is – alárendelték ugyanennek a célnak: az „emberanyagot” az állam akarat nélküli eszközévé fokozták le. Írástudatlan parasztok, akiket jószerint meg sem érintett a modern kor szele, természetesen érzéketlenek az afféle indoktrinációval szemben, amelyet a kommunizmus a társadalom átalakítására alkalmaz. Szellemi világukat vallásos hagyományok, szokások és szájhagyomány útján átadott ismeretek formálták, amelyek elegendőek voltak a fennmaradáshoz egy stagnáló környezetben, de makacsul ellenálltak mindennemű tisztán ideológiai nyomásnak,

amelynek tartalmilag semmi köze sem volt tapasztalataikhoz, és agresszívan támadta lelkiállapotuk és gondolkodásuk leglényegesebb elemét: a konok ragaszkodást a földhöz, bármilyen parányi legyen is.

A gyors ipari fejlődés mind a piacgazdaságban, mind a kommunista áttervezési rendszerben természetesen nagy demográfiai változásokra és gyors mobilitásra vezet. Kiszakítja környezetükből a parasztokat, szétrombolja a hagyományos falut, írni-olvasni tudó népességet igényel. A kapitalista modernizáció a preindusztriális területek lakosságát a piaci erők örvényébe taszítja, és a legkülönfélébb gazdasági, politikai és ideológiai nyomásoknak teszi ki, míg a kommunista modernizáció a totális hatalom legfőbb célkitűzésének valóra váltásáért folytatott harc szerves része. Ha a modernizáció ezt a célt szolgálja, elősegíti érvényesülését; ahol viszont az elmaradottság jobban szolgálja ezt a célt, fenntartják az elmaradottságot. A parasztság alapfokú oktatását annyiban segítik elő, amennyiben megkönnyíti egy helyi hatalmi gépezet létrehozását és a sajtó útján végrehajtott indoktrinációt. A mezőgazdaság lezüllesztését, vagy éppenséggel tönkretételét azonban nemcsak elfogadják, hanem tudatosan elő is idézik egy olyan politika részeként, amely a népesség mindazon rétegeinek a megsemmisítésére törekszik, amelyek gazdaságilag függetlenek az államtól, és nem lettek átalakítva állami tulajdonná.

A totális hatalomnak és az információ abszolút ellenőrzésének az eszménye természetesen sohasem valósult meg, sem a sztalinizmus legsötétebb éveiben a Szovjetunióban, még kevésbé európai protektorátusaiban. Végére is a kíváncsiság *par excellence* emberi jellemvonás; fajunk fejlődésének egyik legerősebb hajtóereje, és feltehetően még a legsikeresebb önkényuralom sem tudná valaha is teljes egészében semlegesíteni ezt az áldott vétket. De ahol nem létezik szabad információ, ott a széles körű rémhírterjesztés és pletyka lép a helyébe, s ezek megszámlálhatatlan mennyiségben és elképesztő sebességgel terjednek, nem is szólva arról, hogy az emberek, ahol csak tehetik, mohón hallgatják a külföldi híradásokat.

Sztalin idejében meglehetősen sikeresen szigetelték el az országot a külvilágtól, a háború azonban elkerülhetetlenül áttörte itt-ott az információs falat. Később, amikor a Szovjetunió kénytelen volt különböző gazdasági és tudományos kapcsolatokat létesíteni a Nyugattal, a falon támadt lyukak természetesen egyre nagyobbak lettek. E kapcsolatokat szakadatlanul szigorúan ellenőrizték. A sok ezer szovjet állampolgár, aki hivatalos kiküldetésben Nyugatra utazik, a kivételezett osztály tagja, ezért létérdeke, hogy a rendszer beláthatatlan ideig továbbra is fennálljon. De akaratlanul ők is hozzájárulnak málladozásához, hiszen más népekben nagyon is tudatosítják, milyen égbekiáltó az ellentét az immár egyre kevésbé légmentesen záró „vasfüggöny” két oldala között.

A régi értelmiség óriási veszteségeket szenvedett, de nem tudták gyökeresen kiirtani; a független kultúra néhány felbecsülhetetlen értékű zárványát, valamint a tisztességes tudományos munka egyes területeit sikerült kimenteni a

sztalinizmus pusztító áradatából, majd a következő esztendőben ezek immár némileg biztatóbb kilátásokkal meg is erősödtek. Az emberi kapcsolatok egyes formái igen rugalmasak, és ellenállnak az államosításnak. Röviden összegezve, a hallatlan erős nyomás és a megszámlálhatatlan kulturális csapás ellenére sem sikerült teljes egészében megsemmisíteni a civil társadalmat.

Az információ lehető leghigorúbb, sőt lehetőleg teljes ellenőrzése létfontosságú feltétele egy olyan rendszernek, amelynek legfőbb törekvése a totális hatalom; ez nemcsak nyilvánvalóan igaz, hanem szinte már szószaporítás. Az pedig, hogy ez az ellenőrzés mind bel-, mind külpolitikailag fokozza a rendszer erejét, úgy tűnik, már-már közhelyszámba megy. Nagy mértékben valóban igaz is, de nem feltétlenül, mert időnként megesis – s napjainkban minden eddiginél szembeszökőbben –, hogy a totális hatalom utáni vágyakozás olyan rendszabályokat tesz szükségessé, amelyek akaratlanul is a szándékolttal ellenkező hatással járnak. Az uralkodó osztály egyre gyakrabban kerül olyan válaszút elé, amikor a totális ellenőrzés, következésképpen a totális hatalom is csak csökkenő stabilitás és különféle veszélyek felidézése árán vásárolható meg.

Az olyan zárt rendszer, amelyben az információt az egyes személyeknek a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyétől függően mérik, óhatatlanul megátolja maguknak az uralmon levőknek a megfelelő informálását, s így végül is meghiúsulnak erőfeszítéseik, hogy torzítatlan képet alkossanak az eseményekről, és rossz döntések szülessenek. E torzítások egyszerű oka az, hogy ebben a rendszerben az információt szolgáltatók rendszerint azok, akik felelősek a valamely adott területen folyó munkáért, s valahányszor rossz híreket hoznak, önmagukat vádolják. A „Lódd agyony a hírhozót!” elve teljességgel jogos abban a mechanizmusban, amelyben a hírhozó többnyire valóban egyszemélyben a bűnös is.

Az utóbbi években még a szovjet sajtó is gyakorta leleplezi azt, ami régóta köztudott: a helyi párt- és közigazgatási szervek módszeresen meghamisítják a termelési statisztikákat. Feltételezhető – hiszen ez a gyakorlat széles körben elterjedt országszerte –, hogy ennek következtében a szovjet vezetőknek sohasem álltak rendelkezésükre hamisítatlan átfogó statisztikák. Önmaguk dezinformálása beépült a hatalmi rendszerbe és belülről mállasztja.

Ez az egyik – de csak egyik – példája annak, hogy a zárt információ miként gátolja módszeresen a gazdasági hatékonyságot. Fő oka feltételezhetően az, hogy az árkalkuláció, a dolog természetéből folyóan, megvalósíthatatlan ebben a rendszerben. A totális hatalom mindenképpent a termelés és az árucserre teljes ellenőrzését jelenti, továbbá azt, hogy az egész lakosságot megfosztják termelőeszközektől, és szigorúan tiltják a magáncserét – vagyis megszüntetik a piacot. Mivel pedig a piac az árakra vonatkozó információ egyetlen megbízható forrása, felszámolása azzal jár, hogy az árakat önkényesen kell megszabniuk a tervezési gépezet különböző szerveinek. Röviden: senkinek sincsen fogalma semminek a valóságos költségéről, ami elkerülhetetlen hiányt idéz elő jóformán mindenben, nemcsak fo-

gyasztási cikkekben, hanem termelőeszközökben is (kivételesen alól a hallatlan előjogokat élvező és az élet többi területénél sokkal kevésbé bürokratizált hadiipar). A krónikus hiány a kommunista piacellenes gazdaságnak nem átmeneti betegsége, hanem lényeges jellemvonása. Semmiféle gazdasági ok nem indokolja, miért kellene a termelésnek a kereslethez igazodnia; a vállalatvezetők nem azért felelősek, hogy kielégítsék a fogyasztók igényeit, hanem hogy teljesítsék a minisztériumaik által önkényesen megszabott tervszámokat.

Meglehet, a valódi árak rejtve vannak mindenki elől – beleértve a tervezőket is (kivéve, amikor kapitalista piacokon saját céljaikra aknázzák ki az árszivonyokat) –, nem rendelhető el egyszerűen, hogy tűnjenek el. A szovjet gazdaságpolitika irrealitását természetesen kiigazítja a hatalmas feketegazdaság, valamint a tömegméreteket öltő korrupció és megvesztegetés. Nemrégiben hivatalos szovjet források némi bepillantást engedtek e jelenség hatalmas, bár mindmáig kiszámíthatatlan méreteibe, beleértve a nagyhatalmi maffiákat és a helyi párt- és közigazgatási vezetők hűbérúri méreteiben kiépített kvázi-feudális hitbizományait is. Ebben a rendszerben a korrupció és a megvesztegethetőség nem határozhatók meg társadalmi vagy gazdasági körként, mivel e rendszer pusztán fennmaradásának nélkülözhetetlen feltételei. A mindent felölelő tervezés megvalósíthatatlan, ezért a kommunista gazdaság óhatatlanul egy alrendszer révén táplálja magát, jóllehet ez nyilvánvalóan az ellensége, amelyet az állam megkísérel megsemmisíteni. Ezért azután évek óta annak vagyunk tanúi, hogy megkíséreljék rendőri megtorló rendszabályokkal gyógyítani a gazdasági életet. Ez azonban nyilvánvalóan reménytelen kísérlet: amikor a tömeges méretű korrupciót a gazdaság alapvető jellemvonásai idézik elő, bármennyi embert börtönöznek be és akasztanak föl, képtelenek fől számolni ezt a jelenséget.

Azt mondhatná valaki, hogy az információs korlátok mindezen ellenhatásait pusztán a totalitárius hatalom elkerülhetetlen költségeinek kell tekintenünk, s mindaddig elviselhetőek, amíg nem gyöngítik meg jelentősen e hatalmat – akik a totális hatalmat a legfőbb jónak tekintik, nyilván hajlandók bármi árat fizetni érte. A nagy néptömegek nyomora önmagában sem a múltban, sem ma nem robbant ki politikai forradalmat. A szegénységnek minden elnyomó hatalom számára meglehetnek az előnyei. Először, azoknak az embereknek, akik egész életüket sorbanállással töltik, hogy megszerezhessék a legszükségesebbet, sem idejük, sem energiájuk nem marad arra, hogy a politikai szabadságról és más hasonló fényűzési cikkekről elmélkedjenek. Másodsorban, az efféle rendszerekben roppant olcsón megvásárolható az emberek hűsége, és mindenkor akad elegendő ember, aki hajlandó vak engedelmességre, cserében némi minimális kiváltságért. Ami pedig a tömeges méretű korrupciót illeti, ez is elfogadható, ha az alternatíva a gazdasági rendszer teljes átépítése, ami politikailag még akkor is hallatlanul kockázatos lenne, ha a termelőeszközök továbbra is állami tulajdonban maradnának. Persze az uralmon levők saját dezinformációs mechanizmusuk áldozatául esnek, ami igen kínos, de ismét csak elfogadható, ha az alternatíva a független szabad információhálózat lenne.

Jóllehet mindezen ellenvetés megalapozott, csupán az igazság egyik fele – az igazság másik fele ugyanis az, hogy a totális hatalomért fizetendő, az információs korlátok negatív hatásában számítható ár olyan nagy lehet, hogy az már magát e hatalmat fenyegeti. Úgy tűnik, a szovjet rendszer elérte ezt a szintet. Még ennél is fontosabb, hogy az uralmon levők föl is ismerték ezt, és lázasan keresik, kutatják, milyen módon változtathatnának információs rendszerükön, mégpedig oly módon, hogy ezáltal ne gyengüljenek ellenőrzési eszközeik. Más szóval: változtatni kívánnak, hogy ne kelljen változtatniuk, meg akarnak szabadulni a nem kívánatos hatásoktól, anélkül, hogy fől számolnák az okokat.

Nem tudjuk, miért éppen most értek el erre a kritikus pontra. Az nyilvánvaló, miért érvényesülnek már évtizedek óta az információkorlátozás ezen önmállasztó hatásai. Igaz, a széles körű szegénységnek lehetnek kívánatos politikai aspektusai, és önmagában, vagyis egyetlen, elszigetelt tényezőként nem robbanthat ki politikai forradalmat, és nem idézhet elő jelentős társadalmi megrázkódtatást. Csakhogy a kommunista államok története elegendő bizonyítékot szolgáltat arra az igazságra, amit bőségesen alátámaszt a megelőző korszakok tapasztalata: amikor az események előre nem látható egybeesése következtében társadalmi válságok következnek be, a szegénység és a legkülönbözőbb anyagi sérelmek a társadalmi felbolydulások számottevő hajtóerejévé válnak. Figyelmen kívül hagyjuk a körülményeket, ha úgy véljük, a kommunista állam a végtelenségig, következetesen és büntetlenül megszegheti a bőség megteremtésére vonatkozó ígéreteit, s mégis számíthathat a hűségére.

A tömeges méretű korrupció kellemetlen árként eltűrhető, ha a politikai rendszer így igényli; csakhogy a tömeges méretű korrupció újratertemti – noha eltorzított formában – ugyanazt a civil társadalmat, amelynek elnyomása a rendszer legfőbb célja volt. A korrupció táptalaja a társadalmi kapcsolatok és csoportérdek kiterjedt hálózatainak, amelyek fölött nem érvényesül hivatalos ellenőrzés, és amelyek a kvázi-teljhatalmú állam szerkezetéből táplálkoznak. A homlokzat mögött – amely nem egyéb tartalom nélküli üres váznál, jóllehet az elképzelés az volt, hogy ez marad majd az egyetlen valóság – a korrupció újjáépíti a valóságos társadalmat és a valóságos gazdasági kapcsolatokat.

A gazdaságban emelt információs korlátok következtében a rendszer krónikusan képtelen mindennemű újításra és leleményességre. A termelési folyamat olyan jellegű, hogy lényeges műszaki tökéletesítések többnyire ellentétesek mind a vállalatvezetők, mind munkatársaik érdekeivel, mivel senki sem remélhet anyagi előnyöket tőlük. Ha a civilizáció haladását a műszaki fejlettségen kellene mérni (ahogyan Marx kívánta), a „létező szocializmus” alapvetően reakciós jelenség. Társadalmi szerkezete természeténél fogva ellenáll a műszaki változásnak. Persze ebben a társadalomban is végbemennek ilyen változások, de csakis ha felülről, az állam kényszeríti ki őket. Mindennemű kezdeményezés egyedüli törvényes forrásai az állami szer-

vek, mivel a spontaneitás bármiféle megnyilvánulása összefüggésbe kerül a kommunizmus hajtóerejével – a mindent átfogó tervezéssel. A spontán alkotókészséget, amely változatossága révén hozzájárul a szabad információ alapuló társadalmak műszaki és gazdasági növekedéséhez, a kommunista társadalomban elfojtják, és a nyugati technológia lekoppintására létesített hatalmas apparátussal helyettesítették.

Helytelen érvelés lenne az, hogy a műszaki stagnálás elfogadható ár – elképzelhető határok között – azért, hogy a totális hatalmat érintetlenül fenntartsák. Ez csak egy kicsiny, zárt társadalomban, például Albániában lehetséges, amely évtizedeken át fenn tudott maradni szinte teljes elszigeteltségben és a stagnáló barbarizmus állapotában, s talán egy ideig még továbbra is fennmaradhat. De talán még ott is tanúi leszünk egy nap „revizionista” változásoknak. Ámde egy olyan nagy birodalom esetében, amilyen a Szovjetunió, ez elképzelhetetlen, hiszen a terjeszkedési törekvések beépültek magába legitimálásának ideológiai alapelveibe. Egy ilyen birodalom már nem engedheti meg magának az önkéntes elszigetelődést, ha meg akarja tartani világhatalmi pozícióját. Lépést kell tudnia tartani a nyugati civilizáció technológiai átalakulásával, márpedig éppen erre bizonyul egyre inkább képtelennek, mert Nyugaton az elmúlt két évtizedben nagyon fölgyorsult a változás üteme. E változások – amelyek igen hátrányosan hatnak a szovjet rendszer stabilitására – világszerte teljes joggal „információs forradalom” néven váltak ismeretessé. Természetesen a tudomány fejlődése is eltorzult egy olyan országban, ahol minden tudományos információserét szigorú rendőri és politikai ellenőrzésnek vetnek alá, s ahol különleges engedély nélkül senki sem használhatja a gyéren rendelkezésre álló másológépeket sem.

Mint említettem, a totális információellenőrzés különösen veszélyes jellege abban rejlik, hogy minden bizonnyal hozzájárul a rendszer stabilitásához, amíg az uralmon levőknek csupán passzívan engedelmessé válnak emberekre van szükségük, ámde tehetetlenné válnak, mihelyt bármely oknál fogva arra kívánják rávenni őket, hogy személyesen is motiváltak legyenek a rendszer védelmében, gazdasági erejének növelésében, vagy éppenséggel bármit is tegyenek a „nagy ügyért”. Ha valahol zavargások, lázongások, sztrájkok törnek ki, a hatóságok számára igen kényelmes megoldás a totális hírblokád elrendelése, miáltal más körzetek lakosságának fogalma sincs az eseményekről, és eszközbe sem juthat, hogy fölbátorodva utánozzák azokat.

Gondoljuk csak el, mi történt volna, ha (*per impossibile*) a közelmúlt örményországi zendülései Sztalin idejében törtek volna ki. Nyomban több hadosztályt vezényeltek volna a helyszínre. Több száz áldozatot követelő vérfürdőt rendeztek volna, a világ pedig csak hosszú hónapok múltán értesült volna megbízhatatlan forrásokból és mendemondák alapján arról, hogy mi történt, jóval azután, hogy az incidensnek bármiféle lehetséges hatása lehetne az akkori helyzetre. Pusztán méreteinél fogva a Szovjetunió sikeresen gyakorolhatta – és nagymértékben gyakorolhatja ma is – az efféle ellenőrzést. Lengyelországban azonban ez még megközelítő hatékonysággal sem valószínűsíthető; ha például Gdańskban zavargások törnek ki, mindössze egy-két

napra lehet távközlési zárlatot elrendelni e terület köré, és elkerülhetetlen, hogy másnap már az egész ország megtudja, mi történt.

De tekintsünk el a műszaki problémáktól. Jóllehet az információ terén érvényesülő, mindent átfogó állami tulajdon és a mindent elborító hazugság az önkényuralmi rendszer stabilizálására szolgál, ezek az eszközök nyomban hatástalanokká válnak, ha elengedhetetlenül szükségessé válik, hogy az emberek saját akarataikból cselekedjenek az uralmon levők által megjelölt célból. A válság pillanatában, amikor az „emberi erőforrások” széles körű mozgósítására lenne szükség, és az erőszak már nem elegendő, az egész építmény végveszélybe kerülhet. A hosszú ideig tartó ideológiai sulykolás, a kulturális elszigeteltség és az emberekbe nevelt rettegés révén sikerült bizonyos mértékig megteremteni „az újtípusú szocialista embert”, aki passzívan elfogadja azonosulását a rendszerrel, ámde ez a szellemi azonosulás sekélyes, és politikai sokkhatásokra gyorsan összeomolhat.

A párt-, állami, rendőri és katonai funkcionáriusok kiváltságos osztályának lététől eltekintve, a rendszer stabilitását kétségtelenül elősegíti a birodalmi dicsfény pusztája ténye is, ami az embereket bizonyos fokig kárpótolhatja életük sivárságáért. Ez azonban kétélű fegyver. Feltételezhetően hatással van az etnikailag orosz népességre, de sokkalta kevésbé a Szovjetunió nem orosz lakosságára, és kétségtelenül ellenérzést vált ki Közép-Európa rab nemzetek körében. A nagy orosz nacionalizmus mozgósító erőként való élesztgetése roppant kockázatos dolog, mert automatikusan fokozza a nem-orosz nacionalizmust, ami hatalmas bomlasztó erő, és ha nem ellenőrzik szigorúan, pusztító robbanásokkal fenyegeti a birodalmat. Az uralmon levők tisztában is vannak ezzel.

Ma már számos egyértelmű jel utal arra, hogy a szovjet vezetők nemcsak az információ szabadságának veszélyeit ismerik föl – ezzel mindig is tisztában voltak –, hanem az információk korlátok veszélyét is. Világos azonban, hogy a sokat dicsőített *glasznozsjty* a legkevésbé sem jelenti – már ami a vezetők szándékait illeti – az információ nagyobb szabadságát, hát még a szabadságot *tout court*. Azt jelenti, hogy szovjet emberek több információra jogosultak hivatalos forrásokból, továbbá korlátozott mértékben engedélyezik ellenkező nézetek hangoztatását. Nem vitás, olyasmikről olvashatunk a sajtóban, ami szovjet normákkal mérve elképesztőnek tűnik. A Párt azonban távolról sem hajlandó lemondani a kommunikációs eszközök fölötti totális ellenőrzésről, vagy eltérni, hát még bátorítani független forrásokat és az információ korlátlan áramlását. A *glasznozsjty* nem veszélyezteti a „szocialista demokráciát”.

Úgy tűnik, az engedélyezhető hírek és az engedélyezhető nézetek körének kibővítésével Gorbacsovnak az a célja, hogy megnyerje magának a szovjet értelmiséget; ez sikerülhet is neki, feltéve, hogy ebben a csoportban eleven a közös érdekek érzése és némi szolidaritás. Néhány korábban betiltott könyv és film „felszabadítása” (közülük sok ma már meglehetősen ártalmatlannak tűnik, mint a *Doktor*

Zsivago, de akad közöttük olyan is, például Orwell *1984*-e vagy Zamjatin *Mije*, amely potenciális dinamit) kétségtelenül izgalmas és örömmel fogadott esemény a művelt szovjet osztály tagjai szemében. Számos komolyabb kérdésben azonban folytatódik a korábbi gyakorlat. Gondoljunk csak arra, hogyan reagált a szovjet információs rendszer az olyan nagyságrendű katasztrófákra, mint a csernobili atomszerencsétlenség vagy a Tudományos Akadémia leningrádi könyvtárában pusztított tűzvész. A *Glasznoszty* című független folyóirat szerint az archívumok Sztalin idejéből származó dokumentumainak módszeres megsemmisítése továbbra is szakadatlanul folyik.

Továbbá, az információs mechanizmus működésének látható változásai nem épülnek a jogrendszer szilárd alapjaira. Egyik napról a másikra eltörölhetik őket a politikai bizottság rendeletével, vagy a vezetők közötti hatalmi harc valamely új klikk-fordulatának következményeként. Még nem tudjuk, vajon tartós trendet, vagy csupán ideiglenes kíméleti időt jeleznek-e, amely hamarosan keserves csalódásba torkollik, nagyjából úgy, mint Nyikita Hruscsov „olvadása”.

Ez persze nem azt jelenti, hogy e változások jelentéktelenek. A lazulás minden szakasza, még ha egy-ido után véget is vetnek neki, olyan nyomot hagy maga után, ami lehetetlenné teszi, hogy egyszerűen visszatérjenek a korábbi rendhez. A hatvanas évek végi és a hetvenes évek eleji úgynevezett disszidens mozgalmat látszólag szétzúzta a megtorlás és a kierőszakolt kivándorlás, valójában azonban kitörölhetetlen változásokat okozott a művelt szovjet osztály szemléletében. Attól, hogy a Párt többé nem közli utasításban a művészekkel, miről és hogyan kellene festeniük, a szovjet rendszer még nem fog föl bomlani, sőt attól sem fog összeroppanni, hogy többé nem tiltják a dzsessz-, a pop- és a rockhangversenyeket. Ámde tucatnyi ilyen látszólag ártalmatlan változás arról tanúskodik, hogy a rendszer egyre kevésbé tudja ellenőrzése alatt tartani a kulturális életet, és senki sem tudja, mikor nőhetnek ezek az összegződő hatások az egész rendszer stabilitását fenyegető komoly veszéllyé.

Nemrég a sajtóból megtudtuk, hogy Moszkvában néhány tucat ember elhatározta, ellenzéki pártot alapít. A közeljövőben természetesen nem lesz független párt, az efféle kezdeményezésekkel könnyűszerrel elbánhat a rendőrség. De újra csak azt mondhatjuk: nyomot hagynak. Egy maroknyi ember úgy döntött, kimondja azt a soha nem hallott gondolatot, hogy semmiféle Isten- vagy természetadta rend nem ruház fel egyetlen pártot azzal a joggal, hogy zsarnoki módon kormányozzon egy országot. Ez a kis tény önmagában véve is egy újabb lépés a rendszer legitimitása megkérdőjelezésének az útján, és ezzel hozzájárul a totalitárius intézmények lebontásához.

A szovjet vezetők belegabalyodtak saját hurkukba, s az, hogy új megoldásokat keresnek, bizonyítja a rendszer gyógyíthatatlan válságát. A szovjet népek évtizedeken át a mindent elborító és átható hazugság légkörében éltek, s hozzászótkak ahhoz, hogy a nekik juttatott információ mennyisége és jellege az uralmon levők kénye-kedvétől függ. Az élet egy ilyen világban természetesen teljesen passzív egyéneket termel ki, akik parancsra várnak, mielőtt

bármit is tennének. Ez megfelel a Sztalin idején végbe ment, rabszolga-, vagy fél-rabszolgamunkára alapozott szovjet iparosítás jellegének. Jóllehet hallatlanul pazarló volt, mégis sikeresnek bizonyult, amíg megtartotta extenzív, műszakilag kezdetleges és munkaerőt pocsékoló jellegét. Bizonyos szinten felül azonban a rabszolgamunka csekély termelékenységére jelentős akadállyá válik. A posztsztalinista korszakban jelentősen enyhítették a rabszolgaság feltételeit, és bizonyos fokú választási lehetőséget engedélyeztek az egyéneknek. Ez azonban még mindig igen távol van a szerződésen, törvényen és szabad társuláson alapuló munkakörülményektől.

A szovjet vezetőség ma azt szeretné, ha alattvalói aktívák és munkamotiváltak lennének – de csakis két feltétellel: motivációjuk feleljen meg az állam szabta céloknak, és a párt- és az állami apparátus továbbra is teljes egészében ellenőrizzen minden társadalmi folyamatot. Röviden: a vezetők a kör négyzögesítéséről ábrándoznak. Okunk van tehát kételkedni Mihail Gorbacsov gazdasági reformjainak a sikerében, bármennyire is elismerjük, hogy a reformista irányzat mind a szovjet népek, mind a nyugati civilizáció érdekében állna. Ha érintetlenül meghagyják a *Goszplan* hatalmas gépezetét, ha az anyagi erőforrásokat továbbra is központi utasításokkal osztják szét, ha az egyes gazdasági egységek nem szabályozhatják szabadon a munkaerőt és nem saját maguk tűzhetik ki termelési céljaikat, ha az árakat tervezőhivatalok diktálják, ha érintetlen marad a nomenklátúra-rendszer (függetlenül attól, esetleg milyen személyi változtatásokat hajtanak végre), joggal föltételezhetjük, hogy a reformok pusztán kozmetikázással sekélyesednek. Ebben a helyzetben 25 százalékos reform nem hoz 25 százalékos javulást – sokkalta valószínűbb, hogy semmiféle hatása sem lesz. Még a Szovjetunióban is hallatszanak hangok, hogy a gazdasági reform tétje a „minden vagy semmi”. S mivel a „minden” a jelenlegi viszonyok között elképzelhetetlen (hiszen a *Goszplan*, végső soron pedig a nomenklátúra-rendszer eltörlését jelentené, s ekképpen a kommunista rendszer bukásához vezetne), valószínűbbnek tűnik a „semmi”, vagy a majdnem semmi.

A jelenlegi gazdasági „átstrukturálás” végeredményével szemben táplált mélységes kétség azonban nem jogosít föl arra, hogy minden tekintetben a „semmit” várjuk. Bármennyire is korlátozott és óvatos a *glasznoszty* és az új gazdasági megoldások keresése, szétoszlatták a mozdulatlan és a lomhaság légkörét. Mozgásba hoztak több olyan erőt, amely túlmegy az uralmon levők szándékain, s ösztönözheti a társadalmi energia független forrásait.

Mindez szabványos módja annak, hogyan indulnak bomlásnak a zsarnokságok. A kényszer hatására beindított és a fennmaradó rendszer megszilárdítását szándékoló félnék reformok ellenőrizhetetlen láncreakciókat váltanak ki. Az elmúlt esztendőben – szerény méretekben – tanúi lehettünk e reakció esetleges megindulásának, nem utolsósorban a nemzeti öntudat megnövekedése és különböző kulturális kezdeményezések formájában. Megjelent egy mozgalom – bármennyire is lassan fejlődjék, bármennyire is ki van téve a megtorlásnak

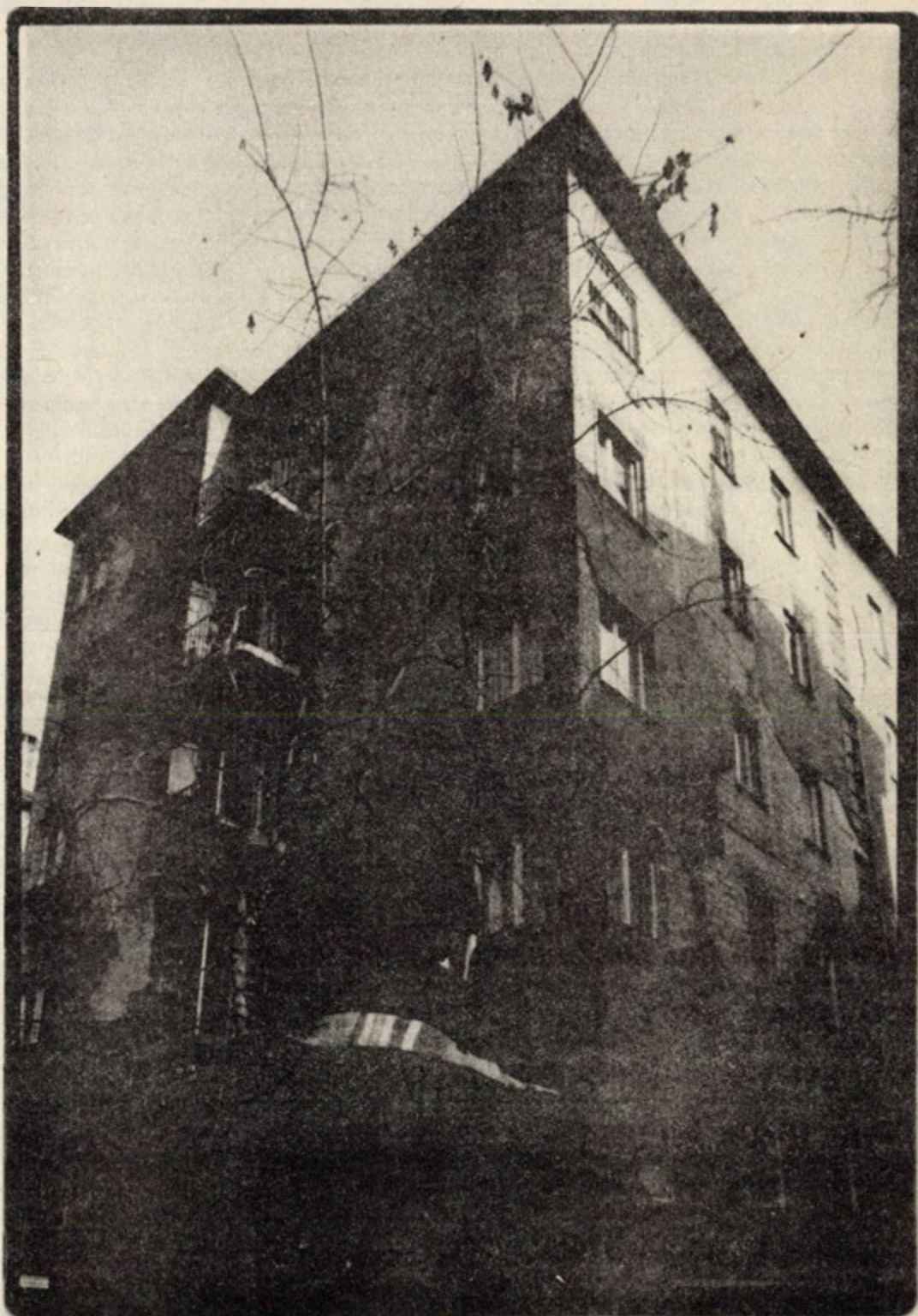
–, amely a szovjet társadalomban a civil társadalom újjáremtésére törekedik. Arról, hogy mikor és hogyan jut el a visszafordíthatatlanság pontjáig, és végső fokon mikor és hogyan rombolja le a totalitarizmus gépezetét, talán jól tájékozott csillagjósokat kellene megkérdeznünk.

A kommunizmus súlyos válságban van. Még ha a jelenlegi uralkodó klikket meg is döntik, utódainak is ugyanezekkel a dilemmákkal kell szembenéznük. A közeljövőben feltételezhetően inkább kis javításokra és félmegoldásokra

törekednek majd, azt remélve, hogy sikerül ideig-óráig úrrá lenniük a szervezet végzetes kórján. Vannak azonban jelek, hogy fölismerték ezt, valamint az általuk kezelt szervezet veleszületett gyöngességét is. Ez a fölismerés, továbbá habozásuk, melyik utat kövessék, előrevetíti ennek a sajátos politikai formációnak a végét, bármennyire fájdalmasnak és hosszúnak is bizonyulhat a kimúlása.

1988. május

FORDÍTOTTA FÉLIX PÁL

USZÁLY UTCA, BUDAPEST, ÓBUDA

Pedagógiai esszé a hitről és a hitetlenségről

FIATAL APÁK ÉS ANYÁK SZÁMÁRA

PIRNÁT ANTAL

Utálom a nosztalgias fiatalokat. Hát hova az anyjuk picsájába vágyakoznak vissza? Úgy látszik, valóban oda. Elfelejtették már a nyomorultak, hogy az a luk már újszülött korukban is túlságosan szűk és sötét volt nekik? Hát nincs bennük annyi egészséges állati ösztön legalább, hogy a kedves édesanyjuk tiszteletre méltó, ősz szőrökkel koszorúzott vaginája helyett – ha már egyszer kamasszá értek – valami gusztusosabb, s korban jobban hozzájuk illő lukacsjáról álmodozzanak?

Tréfabeszéd ez, de még tréfabeszédnek is keserű: az ember, úgy látszik, olyan állat, amely, mire felnő, tökéletesen elfelejti a saját kölyökkorát. S e gyors felejtésre minden jel szerint csak azért van szüksége, hogy azután annál nyugodtabb lelkiismerettel mérgezhesse meg a saját ivadékai életét.

Bárhogyan is erőltetem az eszem, én bizony nem tudok visszaemlékezni életemnek arra a korszakára, amikor boldoggá tett volna az, hogy a szüleimnek elhiszem, hogy az angyalok hozzák a karácsonyfát és a golya hozza a gyereket. Amikor négyéves koromban rájöttem arra, hogy a karácsonyfát nem az angyalok hozzák, keservesen sírtam. Erre világosan emlékszem. S arra is emlékszem, hogy anyám mivel próbált vigasztalni akkor. Azt mondta: „Ne sírj, kisfiam, majd ha nagyobb leszel, meg fogod érteni, hogy csak addig volt igazán szép és boldog a karácsonyod, amíg azt hitted, hogy az angyalok hozzák a karácsonyfát.” Szegény anyám – Isten nyugosztalja – ugyanolyan tyúkeszü teremtés volt, mint ezek a mai nosztalgias fiatalok. Nem értette, hogy én nem a mesebeli angyal eltűnése miatt sírok, hanem azért, mert rájöttem, hogy Ő addig nekem önző és számító módon hazudott. Mert arra az angyalra nekem semmi szükségem nem lett volna, ha ő nem tukmálja rám. Az ajándéknak bizonyára ugyanúgy örültem volna akkor is, ha tudom, hogy nem az égből hozzák, hanem ő vásárolta nekem. Miért kellett hát önmagát attól a jó érzéstől megfosztania, amit hálám bizonyára ébresztett volna benne? S miért kellett ezt a hálát csalárd módon a senkire, egy kitalált égi lényre átruházni? Hogy miért? Azért, mert titokban, úgy, hogy önmagának sem merete bevallani, nem arra vágyott, hogy szeressem és hálás legyek neki, hanem arra, hogy félelemben, tudatlanságban és függő helyzetben tartson, ameddig csak lehet.

Isten a tanúm, nem voltam engedetlen vagy rossz gyerek. Igaz, nem szerettem a spenótot és a paradicsomlevest. De

hát melyik felnőtt az, aki minden ételt egyforma lelkesedéssel zabál, akkor is, ha éppen nincsen olyan éhínség, hogy még a döglött patkányt is kénytelen felfalni az ember? Ma már tudom, hogy anyámnak az angyalokra csakis és kizárólag azért volt szüksége, hogy a spenótot megetesse velem. Most is emlékszem, mi volt a spenótebédhez a sztereotip szöveg:

„Látom, kisfiam, te már megint csak turkálsz abban az ételben, és nem eszel. Pedig ha tudnád, milyen szeretettel csináltam neked. Háromszor is végig kellett járnom a kedvedért az egész piacot, amíg ezt a kis spenótot találtam. Hát mit gondolsz, lopom én a pénzt és az időt? Jól van, ha nem eszed meg a spenótot, abból is látszik, hogy nem szeretsz engem. Pedig tudod, hogy ez mennyire fáj nekem. És amelyik gyerek a mamáját nem szereti, azt a Jézuska sem szereti. És karácsonykor nem hoz ajándékot neki. Edd hát meg azt a spenótot a kedvemért, ha azt akarod, hogy az anyuvala karácsonyra meghozza azt a játékvonatot neked, amit kértél.”

És ennek a szövegnek a hatására rendszerint megettem a spenótot. Pedig közben a hányinger fojtogatott. És amíg hittem a mesében, folyvást rossz volt a lelkiismeretem, és folyvást rettegettem: mivel nem voltam képes a spenótot szeretni, bizonyára a mamát sem szeretem. S mivel a Jézuska mindent tud, még az sem segíthet rajtam, hogy a spenótot, undorodva bár, de lenyelem. A Jézuska úgyis tudja rólam, hogy nem szeretem a spenótot, és nem vagyok hálás a mamának, hogy annyit fáradt azért, hogy ezt a moslékot csinálja nekem, s így karácsonyra a kért ajándékot nem is hozhatja meg az angyal. S ha végül megkaptam az ajándékot, akkor is tovább rettegettem, hogy esetleg kiderül a tévedés, éjjel, amíg alszom, az ajándékot visszaviszik az angyalok, hogy olyan igazán jó gyerekeknek adják, aki még a spenótot is szívből tudja szeretni, s nemcsak kinjában és félelmében eszi meg.

Hát ez volt az én boldog gyerekkorom. Ide kellene visszavágyódnom talán? És miért higgyem azt, hogy anyámat másként nevelték, mint ahogyan ő engem nevelt? Csakhogy ő, mire én megszülettem, már tökéletesen elfelejtette, hogy kisgyermekkorában mennyire irtózott a spenóttól – vagy, ha nem a spenóttól, akkor a sárgarépától, egyre megy –, és hogy mennyit kellett a Jézuskától is rettegnie emiatt.

Tudom, sokan azt fogják erre mondani, hogy hálátlan,

aljas gazember vagyok, aki nem átalja a tulajdon anyja emlékéit is leköpní egy tányér spenót miatt. Meg azt is mondhatják rám sokan, hogy ók bizony nem restelik bevallani, hogy mégiscsak akkor voltak a legboldogabbak életükben, amikor még a mama spenótját ették, mert akkor legalább nem maguknak kellett a mindennapi kenyérről vagy kalácsról gondoskodniok.

Mit mondjak erre? Az olyan embert, aki minden munkától és felelősségvállalástól annyira irtózik, hogy inkább visszabújna csecsemőkora szaros pelenkáiba, még csak sajnálni sem tudom. Magamról pedig nyugodtan állíthatom, hogy sohasem szenvedtem attól, hogy dolgoznom kellett. Sokkal inkább az fáj, hogy időnként nem hagytak dolgozni, pedig akartam volna. Maga a munka pedig csak akkor vált gyötrelmé, ha olyan feladatot kellett volna megoldanom, ami meghaladta erőmet. S ha a felnőtt szenved attól, hogy kicsinynek, gyengének, erőtlennek, kiszolgáltatottnak érzi magát, ugyan miért vágyakozna vissza életének abba az időszakába, amikor nyilvánvalóan még kisebb, még gyengébb, még inkább magatehetetlen volt, mint később bármikor? Minden egészséges gyermek szeretne minél előbb „nagy” lenni: olyan erős, bátor, okos, független és szabad, mint amilyeneknek azokat a felnőtteket képzei, akiket valóban tisztel és szeret. Minden kislány szeret babával játszani. De ugyan melyik egészséges gyerek az, aki játék közben nem a mama, hanem a baba szerepébe képzei magát?

Amikor iskolába kerültem, hamar megszerettem az olvasást. Pósa bácsi meséiből és versikéiből, amivel az iskolai olvasókönyvek etették a gyerekeket akkoriban, körülbelül olyan módszerrel, mint ahogyan anyám otthon a spenóttal etetett, hamarosan elegendő lett ugyan, de apám szabad idejében elég sok népszerű természettudományos könyvet olvasott, s azt hitte, hogy az ilyenfajta tiszt és komoly irodalmat a gyerekei elől sem kell rejtegetnie. Így tehát elegendő olvasmányhoz jutottam otthon, s mivel minden gyerek boldog és büszke, ha valamiben magát már felnőttnek érezheti, 7-8 éves koromban én is roppant lelkesen olvastam a felnőttek számára írt „tudományos” könyveket, s büszke voltam arra, hogy a mesekönyvek már nem is kellene nekem. Így tudtam meg, a kvantumfizika akkor legújabbnak számító eredményeinek közértető összefoglalása után, de még Amundsen antarktisi útbeszámolójának olvasása előtt, azt az emberiség által bizonyára már ósidők óta ismert tudományos igazságot is, hogy nem a gólya hozza a gyereket. Nem tagadom, a gravititásról és a szülésről szóló fejezetet abban az egészségtani ismeretterjesztő munkában, amely véletlenül a kezembe akadt, a szokásosnál is nagyobb érdeklődéssel olvastam. Végére is a könyv komoly és értelmes választ adott olyan kérdésekre, amelyek engem addig is izgattak, és amelyekről addig hiába próbáltam kérdegetni a felnőtteket.

Azt, hogy vannak olyan „disznó” szavak, amelyeket a felnőttek ugyan naponként használnak, de amelyekért a gyerek nyaklevest kap, ha megpróbálja őket kiejteni, természetesen tudtam. De

ebben a szövegben egyetlen ilyen csúnya szó sem fordult elő. Éppen ezért az olvasás nem is keltett bennem semmiféle szégyent vagy büntudatot. Egyszerűen csak azt az ártatlan és tiszta örömet éreztem, amelyet azóta is érzek mindannyiszor, ha valamilyen számomra fontos kérdéssel valamilyen új ismeretet szerezhettek. A szöveg persze tartalmazott néhány olyan szakkifejezést, amelyeket addig nem ismertem, de ezeket is sikerült megfejtenem, mert volt a könyvben néhány ügyesen megrajzolt szemléltető ábra is. Hogy ezek a szakkifejezések ugyanazokat a fogalmakat jelölik, amelyeket az úton-útfélen hallott, de szüleim által sohasem használt, és számomra is tilalmas szavak, arról csak az iskolában világosítottak föl másnap délelőtt.

Mert szerencsétlenségemre új tudományomat szerettem volna másokkal is megosztani. Ezért az iskolában az első órák szünetben, amikor erre alkalom adódott, elkezdtem magyarázni az egyik barátomnak, amit az előző este otthon olvastam. Sajnos, akkor még nem tudtam, hogy a pajtásomban magát a Kisjézust kellett volna tisztelnem, személyesen. Barátom ugyanis, ahogy szavaim értelmét felfogta, először elpirult, azután kétségbeesett dühvel a következőket mondta:

„Hazudsz, te disznó, hazudsz! Engem igenis a gólya hozott, mert az én mamám nem kurva, nem baszik senkivel. Lehet, hogy a te mamád egy kurva, és akkor úgy szült csak tégedet, de az én mamám nem az, engem igenis a gólya hozott!”

És amikor bejött a tanító néni a következő óra elején, ez a Kisjézus azonnal bepanaszolt engem, hogy szidtam az anyját, és baszókurvának mondtam. Én megpróbáltam védekezni, és igazságom teljes tudatában kijelentettem a tanító néni előtt, hogy én sohasem mondtam olyant, hogy a pajtásom anyukája baszik, én csak annyit mondtam, hogy igenis minden gyerek anyukája közösül, mert aki ezt nem teszi, annak gyereke sincs. És ez nem hazugság, hanem egy könyvben olvastam, és ha a tanító néni nem hiszi el nekem, hogy igazat mondok, holnapra elkerhetem otthon, és behozhatom az iskolába a könyvet is.

A tanító néni először is kegyetlenül felfofozott, azután közölte a többi gyerekkel, hogy egy ilyen romlott és disznó fiút nem lehet megtúrni az iskolában a többi tisztességes gyerek között, s ezért ő azonnal ki is fog csapatni, de addig is a gyerekek közül senki ne merjen szóba állni velem, mert nekem még a leheltem is fertőző betegséget okoz. Utána írt egy levelet a szüleimnek, hogy anyám vagy apám okvetlenül jöjjen be az iskolába a velem kapcsolatos súlyos nevelési problémák miatt, végül pedig hazazavart, azzal, hogy többé ne is kerüljek a szemé elé.

Így aztán másnap anyám ment helyettem iskolába, s ő is sírva jött onnan haza. Hogy pontosan mi történt, azt csak anyám elbeszéléséből rekonstruálhatom, s anyám ezekről a dolgokról sem akkor, sem később nem szívesen beszélt. Az kétségtelen, hogy a tanító néni a Kisjézus anyját is behívatta, s anyámnak az iskolaigazgató és a katolikus hitoktató jelenlétében kellett bocsánatot kérnie tőle azért, mert fia természetfölötti származását kétségbe vontam. Anyám, amikor szemére vetették, hogy hogyan adhatott serdületlen gyermeke kezébe holmi pornográf könyveket, nyilván azzal védekezett, hogy sem ő, sem a férje nem

olvas és nem is tart otthon semmiféle pornográfiát. Legföljebb valami természettudományos könyvet olvashatott a gyerek az apja könyvei közül. De ez csak olaj lehetett a tűzre. A hitoktató ezek után – 1938-at írtak akkor! – azt lobbantotta anyám szemére, hogy még a pornográf regények olvasásánál is szörnyűbb bűn az, hogy zsidó materialista szellemben neveli a fiát, akit pedig katolikusnak kereszteltetett.

Anyám ez ellen – szerencsétlenségére – valami olyasmivel védekezhetett, hogy dehogya is neveli ő zsidónak a fiát, hiszen sem ő, sem a férje nem zsidó. Ő maga lutheránus, a férje pedig katolikus. Ennek ürügyén aztán a szüelim házaselete is terítékre került. Mert a pap ezután azt kérdezte anyámtól, hogyha nem egy valláson vannak, akkor melyik templomban esküdtek? Anyám pedig kénytelen volt bevallani, hogy egyáltalán nem is esküdtek templomban, hanem csak polgári házasságot kötöttek. Ezzel aztán végleg nyeregbe került a hitoktató, s olyanokat mondott a vadházasságban élő, feslett erkölcsű istentelenekekről, hogy apám, amikor anyám este elsírta neki a dolgot, dühében azzal fenyegetőzött, hogy másnap bemegy az iskolába, és felpofozza azt a mocskosszájú papot.

Apám dühe méginkább kétségbe ejtette anyámat: „Vigyáztál volna jobban az idióta kölyködre – kiabálta –, nézted volna meg előbb magad is, hogy miféle könyveket olvas! Mi hasznod volt életedben azokból a rohadék könyvekből egyáltalán? Csak az időt meg a pénzedet pazarlod rájuk, én meg két éve nem vettem egy rendes ruhát. De ilyenek vagytok mind, ti, férfiak. Önző disznók. Nem is tudom, miért élek veled együtt, miért is kellett gyereket szülnöm? Azért, hogy abból is olyan állatot nevelj, mint te vagy? Eszedbe ne jusson bántani azt a papot! Megtiltom, hogy az iskolának csak a közelébe is menj. Börtönbe akarsz kerülni magad is, minket meg koldussá tenni? Hát nem elég, hogy a fiadat kirúgják az iskolából, engem meg leköpdösnek a hülye könyveid miatt?”

Apám pedig megalázottan elhallgatott. És nem ment be az iskolába, hogy fölpofozza a papot. Helyette anyám ment be másnap is, és kisírta, hogy mégse csapjanak ki engem az iskolából. Megígérte a nevemben, hogy megjavulok, s a maga nevében is megígérte, hogy ezentúl jobban fog vigyázni az erkölceimre. És megtartotta az ígéretét: az orvosi könyvek, meg azok az afrikai és dél-amerikai útleírások, amelyekben meztelen négerek és indiánok képei voltak, egy bezárt szekrénybe kerültek; északi meg déli-sarki utazásokról olvashattam, de a trópusokról nem volt szabad.

Az iskolába tehát visszavettem, de a tanító néni azért fenntartotta a kiközösítést. A számápadba ültetett, s a gyerekeknek szigorúan megtiltotta, hogy velem barátkozzanak. Barátkozni nem volt szabad velem, de csúfolni szabad volt. A Kisjézus, aki olyan szentül hitte, hogy az ő mamája férfit nem ismert, lett a főkolomposuk. Azt hiszem, a csúfnevet is ő találta ki. Zsidókaszni volt a csúfnevem. Reggelenként még csak besurranhattam valahogy az iskolába, de délben hazajönöm minden nap vesszőfutás volt. Végig az utcán egy falka

kölyök kísért, és üvöltött, ahogy csak a torkán kifért:

Zsidókaszni, szeretet baszni!

Zsidókaszni, hol fogsz baszni?

Zsidókaszni, baszd meg a mamádat!

Hát ezért utálok én minden kisjézust és minden szűzmáriát, és ezért utálok a boldog gyermekkorba magukat visszaalmodó nosztalgiásokat!

Volt pedig az osztálytársaim között nem is egy zsidógyerek. És azok is együtt ordították a zsidókasznit a többivel énám. És ezen nem is csodálkoztam. Akkor a tisztelendő bácsi a hittanórán elmagyarázta nekünk, hogy a becsületes, vallásos zsidókat a jó katolikusoknak nem szabad bántani, mert a Jóistent azok is tisztelik. Csak az istentagadó, materialista zsidók a Jézuska ellenségei. Igen, a tisztelendő becsületes, vallásos ember volt. Csak a hitet védte, faji uszítást nem folytatott. Sőt, annak is tanúja voltam, amikor az iskola folyosóján megpofozott egy gyereket, aki azt mondta valamelyik társának, hogy az apád egy bűdös zsidó. Egyszer azután szóba kerültek a kommunisták is a hittanórán, 1939-ben vagy 40-ben valamikor. És ott még azt is el mertem mondani ez a pap, hogy ő még a *hívó kommunistákat* is tiszteli: mert azoknak is van hitük és erkölcsük, ha istenük nincs is. De aki parázna és erkölcstelen, az még a zsidóknál és a kommunistáknál is rosszabb, mert nem hisz semmiben. De engem könyörtelenül a zsidóknál és kommunistáknál is rosszabb hitetlenek közé sorolt, amióta megtudta, hogy nyolcéves koromban már nem hiszem, hogy a gólya hozza a gyereket.

Az ocsmány csúfolódást a tanító néni sohasem hallotta meg, vagy talán nem is akarta meghallani. Én pedig nem mertem bepanaszolni őket, mert nem akartam, hogy a zsidókaszni után még árulkodó Júdásnak is csúfoljanak. És nagyon szerettem volna, ha legalább az utcán újra visszafogadnának maguk közé az osztálytársaim, ha már az iskolában nem volt szabad barátkozniuk velem. De ez többé, amíg abba az iskolába jártam, sohasem sikerült. Pedig a következő évben másik tanítót kaptunk, aki már nem ültetett a számápadba, sőt, nagyon is megbecsült, mert a történelmet, földrajzot, természetrajzot – hála az idő előtt elolvasott könyveknek – minden tanulás nélkül is jobban tudtam, mint bárki az egész iskolában. Hanem magaviseletből soha életemben nem kaptam többé jelest. Mert verekedő, összeférhetetlen hírem támadt, és ez egész 15-16 éves koromig elkísért.

A dolog úgy kezdődött, hogy elpanaszoltam apámnak, hogy mivel csúfolnak. Apám pedig azt mondta, hogy amelyik kölyök ilyen ocsmányságokat kiabál, azt csak verjem úgy szájon, hogy kiessék a foga. Nem voltam se gyáva, se gyenge gyerek, így hát örömmel fogadtam az apai tanácsot, s a Kisjézust, amikor másnap újra elkezdte a csúfolódást, szájon ütöttem. A foga ugyan nem esett ki, de az ajka berepedt. Ez lett abban a tanévben a második fegyelmi ügyem, amely az igazgató elé került, s utána még egynehány következett. Mert az én Jézuskám mamája, ha a fia tőlem egy-egy pofont kapott, mindannyiszor egyenesen az iskolaigazgatóhoz futott. Tulajdonképpen hálásnak kellene lennem az igazgatónak végtelen türelméért és pedagógiai optimizmusáért, hogy végül mégsem utaltatott be valami gyógypedagógiai osztályba engem. Pedig a fővá-

rosi iskolákban akkor már léteztek ilyen pedagógiai lepratóborok. Hivatalosan „kislétszámú osztályoknak” hívták őket; a valóságban egy-egy ilyen osztályba kétszer-háromszor annyi szerencsétlen idiótát zsúfoltak, mint ahány normális gyerek a rendes osztályokba járt. A népies nevük egyszerűen hülyék iskolája volt. A Kisjézus anyja minden héten az igazgatónál kilincselte tehát, és hangos szóval követelte, hogy végre távolítsák el abból az osztályból, ahová a fia jár, azt a dúvadat, aki gyerekének nemcsak a lelki tisztaságát, de most már a testi épségét is veszélyezteti. A tanítónő pedig sem előttem, sem szüleim előtt nem titkolta, hogy ezzel a követeléssel mélységesen egyetért.

„Kérem, ez a gyerek nem normális – mondta egyszer a fülem hallatára anyámnak. – Egyszerűen nem volna szabad a többi gyerek közé engedni, mert ha csak egy szót is szól hozzá valamelyik, azonnal verekedni kezd. És olyan brutálisan üti a gyengébbeket, mint egy vadállat. Vigyék el egyszer pszichológushoz, ha nekem nem hiszik. De én húsz évi pedagógiai tapasztalatom alapján biztosan állíthatom, hogy az a gyerek nem beszámítható, közveszélyes, nem való emberi közösségbe. És arról, hogy semmi emberhez méltó szeméremérintés nincs benne, most nem is beszéllek, mert azt a kérdést már letárgyaltuk.”

Pedig akkor, amikor ez a beszélgetés lezajlott, én a csúfolódó szóért már senkit meg nem ütöttem. Mert a verekedésért kapott első vagy második igazgatói megrovás után beláttam, hogy mégis anyámnak lesz igaza, aki apámmal szemben kezdettől fogva azt tanácsolta, hogy a csúfolódásra egyszerűen ne feleljek semmit. Tegyek úgy, mintha nem hallanám. Akkor talán megunják a dolgot előbb-utóbb. De a Kisjézus és barátai nem unták meg a dolgot, és nem törődtek bele, hogy az ingyencirkusz elmarad. Hamarosan kitalálták a megfelelően hatásos taktikát. Kettő-három, hogy váratlanul meg ne üthessem őket, néhány lépésnyire előttem ugrált, s mondta a szokásos versikét. Amikor pedig látták, hogy a mérgelem már alig türtőztethetem, valamelyik mögém settenkedett, s hátulról teljes erővel belém rúgott. Ha erre megfordultam, hogy a támadóra vessem magam, az addig előttem táncoló csoport rohant rám, s rugdosott meg hátulról. S a heccelés, ütés, csípés, rúgás addig folyt, amíg csak valóban el nem kezdtem őrjöngeni. Ha ilyenkor valaki kínzóim közül végül kezem közé került, azt már igazán meg akartam fojtani. De addigra már akkora volt az ordítás, hogy valaki, felnőtt, tanár, utcai járőrkéző mindig közbelépett. S ha valahol egy csoport üvöltő és verekedő gyereket találtak, mindig én voltam a csoport közepén. S ha a verekedők egy része el is szelelt, engem mindig elő lehetett állítani, mert a dühtől és a fájdalomtól többnyire már nem is láttam, hogy valamelyik pedagógus vagy más rendteremtő közelít felém. És senki, még a tulajdon anyám sem hitte el, hogy sohasem én kezdtem a verekedést.

Anyám különben, bár nem kötött templomi házasságot, és istentiszteletre is csak egy évben egyszer ment, nagypénteken, az Újtestamentum legszebb parancsaira sokszor megpróbált oktanni engem. Ha elpanaszoltam, hogy megrúgtak, megütöttek, gyaláza-

tos szavakat kiabáltak nemcsak rólam, de még órála is, azt felelte, hogy verekednem akkor sem lenne szabad, ha mindaz igaz volna, amivel osztálytársaimat vádolom, mert az Úr Jézus is megmondta, hogy aki megdob kövel, azt dobod vissza kenyérrel. S igyekezett megmutatni, hogy a jó keresztény anya nemcsak saját ellenségeinek, de még a fia üldözőinek és rágalmozóinak is meg tud bocsátani.

„Tudod, az a Gyurika – így hívták fő ellenségemet – nagyon is jó gyerek, akitől példát vehetnél te is” – mondotta nem is egyszer nekem. „Mert az igaz, hogy egy kicsit mocskos szája van, de arról bizonyára nem ő tehet. Hiszen nyilvánvaló, hogy amikor olyan csúnya szavakat kiabál utánad, maga sem tudja, mit beszél. Tudod, hogy Krisztus urunk hogyan imádkozott az ilyenekért? Bocsásd meg nekik, Atyám, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek. Ha jó lennél, neked is így kellene imádkoznod, ha csúfolnak vagy megvernek, ahelyett, hogy visszaütsz. Máskülönből pedig, hidd el, sok jót is tanulhatnál tőle. Mert látod, annak a gyereknek szentírás, amit az anyukája mond. Ha nem az édesanyjától vagy a tanító nénitől hallja, még az igazat sem hiszi el. És bizonyára nem olvas titokban, mint te, olyan könyveket, amik nem gyerekeknek valók.”

Ez ellen megpróbáltam tiltakozni egy kicsit. Mert igaz, előzetesen addig sohasem kellett a szüleimtől az olvasáshoz engedélyt kérni, de éppen ezért nem is titkoltam előttük olvasmányaimat. De anyám tovább folytatta az erkölcsi oktatást és a keresztényi – vagy éppen keresztényi? – önvizsgálatot.

De lám csak, úgy látszik, mégis igaza volt boldog emlékeztető elemi iskolai hitoktatómnak, amikor végső fokon szüleim házasságát okolta minden bűnömért. Még most, ötvenöt éves koromban is megakadtam, amikor le kellett írnom a keresztényi szót. Ugyan miféle hite lehet az olyan féregnek, aki még azt sem tudja, hogy a kereszténység nevét hogyan kell leírnia?

„Tudom – folytatta anyám –, hogy ebben én is hibás vagyok, mert nem néztem utána, hogy miféle könyveket olvasol. De te is megkérdeshetted volna tőlem, magadtól is, hogy szabad-e előszedned olyan könyveket, amiket apád nem neked vásárolt, hanem magának vagy nekem. De én bennem is, meg apádban is buta módon megbíztam. Mintha én is elfelejtettem volna már szegény anyám intelmeit. Pedig hányszor is mondta nekem szegény: édes lányom, egyről ne feledkezz meg soha: arról, hogy minden férfi kutya, és az alamuszi kutya a legkutyább! Látod, ott van az a családi egészségi tanácsadó, vagy mifene, amit te az apád és az én megkérdésem nélkül elolvastál. Hát ki gondolta volna a címe után, hogy abban a gyerekcsinálásról, meg hasonló csúnya dolgokról írnak, s még a férfiak meg az asszonyok nem is akarom mondani miét is lerajzolják, hogy mindenki lássa, aki belelapoz, amit még az orvosnak is pirulva mutat az ember, ha muszáj. Még ha nem is tiltottuk meg neked, a megkérdésünk nélkül hogy mertél elolvasni ilyet? Nem tanítják a katolikus hittanórán a tízparancsolatot? Nem magyarázták el nektek, hogy mit jelent, ne paráználkodj? De igaz, mért is magyaráznák? Honnan tudhatná a szegény hitoktató, hogy van a tanítványai között egy ilyen koravén könyvmoly is, mint te vagy? A többi becsületes gyerek fejét pedig ebben a

korban csak megzavarná az ilyen magyarázat. De neked, úgy látszik, már szükséged lett volna rá, és az én bűnöm, hogy ezt eddig nem vettem észre. Istenem, Istenem, ne büntesd meg a fiam az én bűneim miatt! Hát ide figyelj! Az, hogy ne paráználkodj, azt jelenti, hogy ilyen képeket nézni, ilyen könyveket olvasni nem szabad. És még csak gondolnod sem szabad többet erre, mert aki ilyesmire gondol, az a szívében máris paráználkodik.”

Egy másik alkalommal pedig, ismét csak a könyvek miatt, így oktatott anyám:

„Ne gondold, fiam, hogy a sok olvasás hasznodra lesz. Mert a túl sok könyv még akkor is árt, ha egyenként egyben sincsen semmi rossz. Látod, az apád is hetet-havat összeolvasott, fizikát, földrajzot, történelmet, biológiát, meg a Jóisten tudja még miféle tudományokat, s közben éppen a legfontosabbat felejtette el. Amikor most miattad egyenként a kezembe vettem azt a sok könyvet, egy Bibliát, egy zsolotáros könyvet nem találtam köztük. Téged katolikusnak kereszteltek az apád után. Azt hittem, ha majd eljön az ideje, a vallásotokra ő fog megtanítani. Nekem mindegy, hogy katolikus vagy-e vagy evangélikus, csak a Jézusban meg a Jóistenben higgy. De apád sohasem törődött ezzel. Imádkozni is, kicsi korod óta, egyedül csak én tanítottalak. Te pedig, úgy látszik, egyedül az apád vére vagy: már négyéves korodban sem akartál hinni a Jézuskában. Pedig hidd el, hogy nem az Einstein, meg más ilyen zsidók érdeméért fogsz a mennyországba menni, hanem egyedül csak a mi urunk Jézus Krisztusért. Nehéz nekem az apád nélkül, vagy talán az apád ellenére kereszténynek nevelni téged. Isten bocsássa meg a bűnömöt, de amióta az iskolában is annyi baj van veled, néha már azt gondolom, talán jobb lenne neked, ha nem is volna apád. Igen, látod, ott van az a Gyuri, akivel annyit verekszel. Annak a gyerekeknek tényleg nincs apja. Igen, úgy hívják az ilyet, hogy szerelemgyerek. De az Istenért, ki ne mondd előtte ezt a szót, mert az nagyon csúnya és igazságtalan dolog volna, mert ő nem tehet arról! Azt a Gyurit a szegény édesanyja egyedül neveli, apa nélkül. És mégis jobban sikerült megnevelnie, mint nekem téged. Mert az a fiú, láthatod, úgy bízik és hisz abban, amit az édesanyja mond, mint ahogyan a Bibliában kellene a jó kereszténynek hinnie. És amelyik kisgyerek ennyire szentül hisz az édesanyjában, az, ha felnő, ugyanúgy fog hinni a Jóistenben is. És ez sokkal fontosabb, mint az, hogy tudja-e valaki a fizikát vagy a biológiát. A könyvekről pedig csak azt mondhatom neked, hogy inkább a Bibliát olvastad volna mint azt a sok fölösleges papírszemetet, amit az apád a kezébe adott.”

S a következő karácsonyra szerzett is anyám nekem egy szép Újtestamentumot, amivel nagyon boldog is voltam, egészen az első hittanóráig a karácsonyi szünet után. Mert akkor megmutattam a tisztelendő bácsinak. És a tisztelendő bácsi azt mondta, hogy nekem azt a Bibliát olvasnom nem szabad. Mert a címlapján az áll, hogy „magyar nyelvre fordította Károli Gáspár”. Mert nekem csak azt a Bibliát szabad olvasnom, amelyikbe az van írva, hogy Káldi György S.J. fordítása. Sőt, még az olyat is csak akkor, ha Serédi Jusztinián hercegprímás úr engedélye is benne van. De ezt szegény anyámnak már nem mertem megmondani, mert nem akartam még jobban elszomorítani.

Mit mondhatok még? Összefoglaljam a tanulságokat? Hiszem és vallom, hogy az elemi iskolai hitoktatómnál bátrabb és becsületesebb embert azóta is keveset ismertem. Én tízéves gyerekefjével is pontosan értettem, mekkora bátorság kellett ahhoz, hogy egy pap 1940-ben harmincöt éretlen gyerek előtt – tehát hetven korlátolt, szedett-vedett apuka és anyuka előtt, akiknek jó felét még csak nem is ismerte személyesen! – azt merje mondani, hogy a kommunistáknak is van hitük és erkölcsük, és hogy ő még a kommunisták hitét is tiszteli. Bárcsak tíz esztendővel később egy-két hozzá hasonló pártoktató is akadt volna! De a nagyobb bajom a kommunistákkal mégsem ez. Nem tehetek róla, de én pontosan azt nem szeretem bennük, amiért a néhai tisztelendőm tisztelte őket. Ezek az én hívó kommunistáim folyvást összekeverik a hitet és a tudományt, tehát pontosan azt művelik, mint a teológusok. És ezzel meggyilkolják magát Marxot is, aki nagyon kis próféta volt – sőt egyáltalán nem akart próféta lenni! –, de nagyon nagy tudós.

Mit mondjak még? Mondjam-e, hogy nagyobb szeretetet és tisztább keresztény hitet, mint amilyen az anyámban volt, nem láttam még soha senkiben? És mit ért el vele? Gyötrelmes volt szegénynek még a halála is. És nemcsak azért, amiért minden halál gyötrelmes a természet rendje szerint. De hiába hívtam a halálos ágyához saját hitén való papot, hogy megvigasztalja, a pap sem tudott rajta segíteni. Tudom, egyedül én segíhettem volna rajta, ha akkor az ágya mellett vele együtt imádkozom, hogy „hiszek egy Istenben”. De miféle ember lettem volna én akkor, ha hazudok még a haldokló anyámnak is? És így miféle ember vagyok?

Azt hiszem, Jézus Krisztus legszörnyűbb tévedése az volt, hogy azt hitte, össze lehet kapcsolni egymással az istenhitet és az emberszeretetet. Mert az Isten olyan, mint a féltékeny férj vagy feleség. A hívőnek egyedül csak őt szabad szeretnie, különben pokollá teszi az életét. Azok pedig, akik azt prédikálják, hogy az Isten kedvéért kell szeretnünk az embereket, a hívőből prostituáltat csinálnak, az Istenből pedig stricit.

De szegény anyám még lélekben sem volt képes kurvává lenni. Gondolom, apámnak sem csak az Isten kedvéért adta oda magát, mint valami templomi prostituált. Azt pedig bizonyosan tudom, hogy engem nem csupán az Isten kedvéért szeretett, hanem önmagáért is, azzal az állati ösztönrel, amellyel még a kutya is szereti a kölykeit. A féltékeny Isten meg is büntette ezért. És vele együtt engem is megbüntetett.

Apámra sokkal nyugodtabb szívvel emlékezem. Ereje szerint igyekezett gondoskodni arról, hogy elég kenyere legyen, de sohasem gyötört azért, hogy mit és mennyit eszem. Ha anyám azért sópáncsolt, mert nem ettem meg a főztjét, csak annyit mondott csendesen: Hagyd el, biztos nem volt éhes! Majd eszik, ha megéhezik. És mihelyt megtanultam olvasni annyira, hogy az iskolai olvasókönyvből kislabizálhattam az első ép mondatot, kinyitotta előttem a könyvesszekerényét, s azt mondta, nézegessem csak, s amelyik érdekel, olvassam el. A szellemi kenyeremről is

olyan természetes szabadsággal gondoskodott, mint a testről. Egyszerűen nem vett tudomást arról, hogy létezik külön a dedósok számára csócsált gyermek- meg ifjúsági irodalom is. És sohasem próbálta előírni, hogy mit kell tudnom, és mit nem szabad. Amikor pedig megtudta, hogy gyógyíthatatlan beteg, nem akart többé orvoshoz menni. Megpróbált úgy élni, mintha egészséges volna. S másfél éven keresztül várta derűs, pogány nyugalommal a biztosan közelebbi halált. Biztos, hogy apámnak is voltak bűnei. De hiányzott belőle az a fajta keresztényi büntudat, amely miatt már azért is bűnösnek érzi magát az ember, mert él és teste van. És azt sem hitte, hogy az embert az önkínzás jobbra teszi. Mivel nem volt hite, nem akarhatta sem hitét sem hitelenségét senkire rátküldeni. Éppen ezért minden hitnél értékesebb ajándékot adott: a szellemi szabadság örömét ismertette meg velem.

Mit mondjak hát a fiataloknak? Próbáljanak visszaemlékezni a saját gyerekkorukra, és ne vágyakozzanak vissza az anyaölbé, ha már kinőttek onnan. És ne siránkozzanak azon, hogy apáik vagy nagypapáik elkötvettyélték a hitet. Gondolják meg, hogy a hívők mindig boldogtalanok vagy lelki nyomorékok voltak. És emlékezzenek arra is, hogy Kálvin János már 450 éve fölfedezte, hogy hívővé csak az lehet, akit az Isten erre predestinál. Emberi erő és hatalom senkit sem képes hívővé tenni, még a szeretet ereje sem. De arra sem képes

semmiféle emberi erő, hogy attól, akit az Isten hívővé tett, elrabolja a hitét. Akinek fáj az, hogy nincs hite, ne az apját vagy a szomszédját hibáztassa ezért, mert az úgysem adhatja vissza, amit nem vett el; hanem menjen inkább a templomba, s kérje az Istentől. Az talán adhat, ha akar. De nehogy a pártirodába menjen tévedésből a templom helyett, mert ott csak embereket talál.

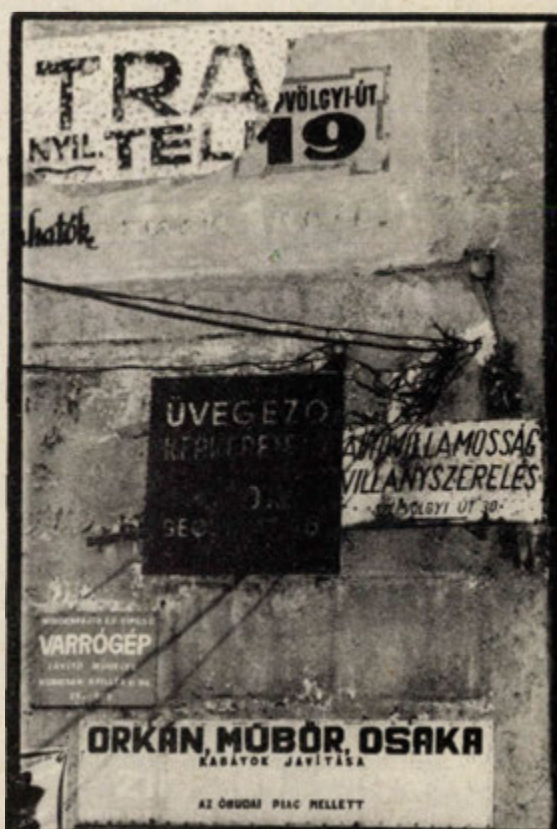
És akár hívő akar lenni, akár hitetlen, mindenképpen örüljön, ha úgy érzi, hogy szabadsága van választani. Különben, ha Kálvin doktornak igaza van, akkor abból, aki ennek a szabadságnak örülni tud, úgysem lesz sohasem hívő.

Persze egyben talán igazuk lehet a mai fiataloknak is. Nehéz dolog szabad emberré válnia annak, akit az óvodától az egyetemig holmi marxista apácák neveltek, akik azt képzelik, hogy a félelem és a tudatlanság erény, s a gyermek csak addig boldog, amíg a saját testét sem ismeri, s azt sem tudja, miért adnak nadrágot vagy szoknyát reá; amíg a pedagógus azt hiszi, hogy a legfontosabb feladat a fegyelmezés, s a tudományt úgy kell kanalanként a kislányok és kisfiúk szájába tömködni, mint a spenótfőzeléket, amely az évszázados közhiedelem szerint annál egészségesebb, minél jobban öklendezik tőle a gyerek. De gondoljanak arra, ezek az ocsmányságok nem a modern idők vívmányai, hanem vagy kétezer éves haladó hagyományaink. Az újabb időkben legfeljebb az történt ezen a területen, hogy a tanító nének a fejükről már leoldották az apácáfőkötőt. Sajnos a ruhájuk alatt a ciliciumot még elfelejtették leoldani.

1985

BÉCSI ÚT, BUDAPEST, ÓBUDA

SZÉPVÖLGYI ÚT, BUDAPEST, ÓBUDA

Fáradjon az elnökségbe

NICK ELSDORF

A Iso, tiétek az Ottó, de akkor viszitek magatokkal a Kurtot is – fordult hozzám a minap egy bécsi rosszakaróm, amikor arról értesült, hogy kérges tenyerű kisgazdáink nem csupán a szabad demokráciát kedvelik. Ajánlata cseles kompromisszumot sejtett: veszni hagyná a habsburgi Páneurópa-gondolatot (*sag schon*, néhány piknikkel kevesebb), csak finoman megszabadulhasson Waldheim főhadnagy úrtól, aki még mindig nem gyógyult ki „balkáni amnéziájából”. „Gonosz árukapsolás! – süvöltöttem magamból kikelve – a végén még néhai *Schutzbund*otokat is ránszóznátok, most, hogy tönkreszavaztuk a miénket.”

„Minek nektek új elnök egyáltalán? – zavargott a bécsi demokrata tovább. – Néhány hete még egy szelíd, idős úriember állt az életeken (igaz, keresztneve mostanság rossz emlékeket ébreszt Ausztriában), aki jól bírta a fehér ember nyelvét és végre nem csörömpölt a kanálával a teáscsészében. Mit akartok még, mohó pannonok?” Bona-partét a Duna-parton? – kérdezte volna, ha gyerekkorában ugor-iskolába járatják szülei.

Azonnal beláttam, itt sürgős magyarológiai oktatásra van szükség. Közösen kezdtük hát tisztázni a „békés átmenet” fogalmát, csöppet sem zavartatva magunkat attól, hogy mindössze arra a három kérdésre nem tudunk választ adni, hogy honnan, hová és miként. Leszögeztük azonban, hogy az átmenetnek nem szabad átbálgatásá fajúlnia, mert annak szomszédból-átgázolás illetve szomszédba-átvándorlás lehet a következménye. Megállapítottuk ugyanakkor, hogy átrohanni sem szabad, mert annak viszont szomszédból-átgázolás illetve szomszédba-átvándorlás lehet a következménye. Miután ily sikerrel tömörítettük látványos szillogizmusokba a pesti pártok finom ecsetvonásokkal megrajzolt jövőképeit, sajnos megszűnt közöttünk minden egyetértés. Mondhatnám, a derék ausztró-magyarista ettől fogva egy árva szavamat sem értette.

Für Pozsgay

Holott dőlt belőlem a választási nyelvezet. Kezdem igaz honfitársként a Hálózattal, de rögtön bajba kerültem, amikor a „szabad”-ot liberálisnak fordítottam, mégis a szociális védőhálózt kezdem emlegetni. Pedig hálósobai csendes kételyeimet (vajh lesz-e még *Überhaupt* szabadelvű programpárt a Kárpát-medencében?) nem is kötöttem beszélgetőpartnerem orrára. „*Netz!*” – rikoltottam, hogy fölébresszem érdeklődését, így újabb szervához jutottam. Azonnal bevágtam neki egy pazar sarkalatosat, gondolván,

hogy a kisipari metaforák világában jobban kiismeri magát. Én makacs módon kardinális vagy fundamentális törvényekről értekeztem, ő meg csak kötötte az ebet a karóhoz: *Grundgesetz* és punctum. Ha egyszer grund, akkor menjünk le kubikba – gondoltam –, és jött az „agyag”, no meg a „döngölés”. Hangulatfestendő, szegényes német tudásom nem jutott túl az „*eintrampeln*” (beletramplizni) igén, nem csoda, hogy a bécsi bennszülött kacarászásba lendült.

„Kommunisták nélküli antikommunizmus” – próbálkoztam gyorsan egy kis dialektikával, tudván, hogy Bécszet nem ismeretlen a zsidók hiányában fel-fellángoló antiszemitizmus fogalma. Üres bólogatás volt a válasz. Éreztem, elő kell jönnöm a farbával, lévén a konok labanc kipróbált, majd elfajult 68-as. „Hát azt tudod-e te ál-közép-európai, hogy e tájon húsz év után is lehet még új-balosan antiliberalis (oppardon, népi demokratikus) érvekkel úgymond szociáldemokratizálni egy kommunista pártot?” Féltem, monológom botránys unalomba fül, hát visszakanyarodtam az építőiparhoz: „van-e harmadik út? – tettem fel a kérdést merő görönggyel a lelkemben (vö. M3-as) – s ha nincs, akkor miért kurzus és miért keresztény?” „*Für Pozsgay...*” – kezdett el végre elmélkedni anyanyelvén tanítványom, ám azonnal félbe kellett szakítanom: „nem koraiak még a koalíciós találgatások?”

Tagkönyvvircsaft

Csodamód, ezt azonnal megértette. Vörös és feketét ugyanis a Lajtán innen nem Stendhalból tanulják, hanem a szocialista-néppárti koalíció *gemütlich* hétköznapijaiból. A hatalmi ágak mellett (és helyett) ugyanis sajnos magát a hatalmat is fel lehet osztogatni – mármint egymás között, s ez korántsem a népies államelnök és a szociális kancellár kohabitációját jelenti csupán. Az egész (jog)állam feltranszírozható vörös és fekete hitbizományok sokaságára. Amit mi némenklaturának hívunk (nyájas olvasó, emlékszel még-e szóra?) és pártállamnak, itt „tagkönyvgazdaságnak” (*Parteibuchwirtschaft*) illetve protekciós „kétpártrendszernek”, mely lenyúlik egészen az utolsó falusi tantestületig. Vannak vörös és fekete bankok, az iparban pedig szines – mint Osztrákiában mondják – „politvállalatok”. Ha az utcánkban szoci az iskolaigazgató, két sarokkal odébb biztosan néppárti kegyenc a direktor.

Elég csak Vranitzky sorsát végigkísérni. A snájdig bankfiú, akit a nép csak *Vranzl*-ként tisztel, Kreisky szociáldemokrata koronahercege; Androsch mellett kezdte titkárként. Majd a *Creditanstalt*mál elnökhelyetteskedett nép-

párti főnök alatt. A szocialista párt később az ugyancsak állami részvénytöbbségű *Länderbank*hoz „támogatta be”, most már elnöknek, néppárti helyettes főlé. Innen emelték ki pénzügyminiszternek röpke három év után. Majdani kancellársága előtt mindössze három akadály tornyosult, három protektora. Bruno kancellár fölött azonban eljárt az idő, Androsch sikkasztott egy nagyot (azóta is pénzügyi zseninek tartják, más oka nem is lehet annak, hogy nemrégiben kooptálták kormányunk tanácsadó testületébe), a pótmegoldás-Sinowatz pedig addig jelentéktelenítette el magát, míg a végén a Waldheim-ügy kapcsán hamis tanúzásért perbe nem fogták. *Vranzla* is rájár a rúd az utóbbi napokban.

Az elmúlt évben az SPÖ már elveszítette két titkárát (adócsalás okán), de le kellett mondania az úgyszintén szocialista parlamenti elnöknek és a belügyminiszternek is (gyilkossággal kevert biztosítási csalást szemléltek túl közlelő). Párttársuk, a jelenlegi pénzügyminiszter széke is inog, ő egy állami vállalat tiltott iráni fegyverreladásai fölött hunyt vélhetőleg szemet. E néhány hónap leforgása alatt volt már egy-két pénzügyi botránya néppárti és szabadságpárti vezéreknek is (nem véletlenül becézik államformájukat az osztrákok *Skandalrepublik*nak), ideje hát, hogy most Vranitzky legyen a célpont. Végkielégítve – harsogják címdalaikon a bécsi lapok. Arra céloznak, hogy a kancellár a nyolcvanas években mesés összegű lépési pénzekhez és vastag nyugdíjhoz jutott vándormadárként repkedve az állami szektorban. *Vranzla*nak egyelőre az a gondja, hogy ugyanattól az államtól öregkorára nem tud majd egyszerre banki és kancellári nyugdíjat is húzni. Ám ha mint kormányfőnek sikerülne neki a *Länderbank*ot privatizálnia...

Korrupció, kontraszelektív és merev berendezkedés, viszont stabil és kiszámítható, igaz, egyszerűen sebesen termeli a fundamentalizmust a politikai színpad mindkét végén – vélik a helybéli politikatudósok. A rendszer búvszava a paritás. Most éppen az állami televíziót felügyelő bizottság tagjait számlálgatják újra meg újra hetek óta, hogy ismét helyreálljanak a mindegy-hogy-miért-megbomlott szent pártarányok. Ó, fényes közeljövő! Akinek ez nem konveniens, az persze elmehet a magánszektorba dolgozni. Ámbátor nem árt, ha a privát cégek igazgatótanácsaiban is helyet foglal egy-két befolyásos államférfiú...

Azokban a napokban, amikor mi szabadon választott nemigen-szavazatainkra készülődünk, jelentek meg Bécsben az enyhén fasisztoid és sebesen előretörő Szabadságpárt plakátjai a „TV-monopólium? Köszönjük, nem!” párbeszédcskével ellátva. Töprengök, vajon boldog-e a jövőnek az az országa, ahol a szélsőjobb tüntethet effajta jogosan liberális retorikával, melyet ráadásul (és szándékosan) a zöldek klasszikus „*Atomkraft? Nein, danke*” jelszavára rímeltet.

Észreveszem, hogy tudat alatt a „még mindig jobb ez, mint hajdanán volt a lehető világok legjobbjában” kezdetű strófiával nyugtatgatom magam (vö. a Pangloss időszeke), és rögtön dühbe is gurulok. Azért annyira ne legyen csendes ez a forradalom, hogy én továbbra is ösztönösen „*second best*” megoldásokkal öncenzúrázzam utópiáimat.

Kösz, épp erős

Élelelemzésre azonban nem maradt sok idő, mert beszélgetőpartnerem föléledt, és csavaros kérdéssel hozakodott elő: „te, azt olvasom a bécsi lapokban, hogy a demokrata ma nálatok népi és magyar, továbbá keresztény, szociális, fiatal és szabad. Mondd, milyen akkor a diktátor?” Eltökéltem, sarjadó népuralmunkon nem foghatnak ki ily könnyen. „Mit lehet itt nem érteni!? – lendültem ellentámadásba. Fordítsd meg a jelzőket és kész. Aki úri és idegen, mondjuk mohamedán, netán buddhista származék, itt természetesen az individualista érzelmű öreg rabokra gondolok, az bajosan tagadhatja, hogy restaurációra készül.” „Ezek ellen kell nektek középérs elnök?” – replikázott népünk ellensége és az alábbi tantörténettel kedveskedett. Meséje álljon itt saját átköltésében.

Volt egyszer egy leköszönő ENSZ-főtítkárcs, aki már régesrég szeretett volna kis hazája (az Elbán túl úgy mondják: *Waldheimat*) prezidentje lenni, de bizony rossz pártra tett szegény, hisz Nagy Bruno és elődei idején nemigen jöhetett szóba fekete elnök a választásokon. De kis Kurt nagy türelemmel viselte a sorsát. Az így termett rózsza díszíti mind a mai napig a *Hofburg*ot, ahova sürgősen be is vonult, amint az idős Bruno és udvartartása egy icipicit népszerűtlenné vált Osztrákiában. Van ennek már három esztendeje is. Igen ám, de Bruno utódja a kancellári székben keményen nekitámadt a vadonatúj elnöknek. Lett is nagy csetepaté belőle. Egy többszörösen idegen úr, bizonyos Mr. Bronfman New Yorkból is angaszálta magát az ügyben. Kurtot azzal vádolták, hogy addigi összes önéletrajzából kifejejtette azokat a hónapokat, amelyeket egy csúnya háborúban biztonsági tisztként illír és hellén földön töltött, ám véletlenül sem a partizánok kötelékében.

Háborús bűnök terhelnék? Zsidók deportálása, civilek kínzása, hadifoglyok kivégzése? Ugyan kérem, egyszerű *Mitwoisserschaft* mindennemű *Mittäterschaft* nélkül: tudta, de nem tette – hangzik egyelőre a tudós vizsgálóbizottságok felmentő ítélete. Mindazonáltal Kurt, legyen bármily agyafúrt, kezdett kissé kényelmetlenné válni Néppártja és népe számára is. Ausztria kimutatkozott a jobb szalonokból, a nyugati államfők inkább Pestet látogatták, ha nem akarták, hogy sajtójuk csipőből lefasisztázza őket. (Eszes barátném jegyzé meg hajdanán: a legvidámabb barakk hírtelen jobban kezdte érdekelni őket, mint a legvidámabb barokk.) Csakhogy Kurt katonát nem olyan fából faragták, hogy ripsz-ropsz meghátráljon. Eleinte sok balga a jóízűsére igyekezett apellálni, kegyes betegségeket rögtönözve a számára (nekem leginkább a napszúrás tetszett – N. E.), hogy érdemtelenségei elismerése nélkül visszavonulhasson. Ő azonban dacolt a hecckampánnyal és nem csalódott, amikor a „mi majd megmutatjuk annak az *Ausland*nak” helyiérdekű indulatára épített.

Mindvégig tudta persze, hogy alkotmányosan kikezdehetetlen: népszavazással választották, ergo csak a nép válthatja le. Az sem egykönnyen, annyi szent, bármily felséges is legyen az istenadta. Ausztriában holmi százezer aláírással legfeljebb parlamenti vitát lehet kieszközölni, s ha ott nem jön össze a kétharmados többség a népszavazás kiírásához, az elnök hivatalában marad. Elvileg elképzelhető ilyen

túlsúly, ha a két nagypárt ez ügyben is közösen erőltetné meg a fantáziáját. De hát a feketék miatt ezen a kínos úton akarnának megszabadulni saját védencüktől, a vörösök pedig mi okból kockáztatnák a parlamenti fiaskót, vagy ha mégis megrendeznék a népszavazást, az országos vereséget? Egyébiránt jól van ez így – mondják pártos körökben, máskülönben – parlamenti szűrő híján – a nép folyton leválthatná önmagát. Patt.

Impeachment, Waldheim-gate? Pusztá feledékenységért? A honatyák csak ne nagyon heveskedjenek, mert az országgyűlés elnökileg föloszlatható, szükségállapot elrendelhető, hadsereg mozgósítható. Matt. Kurt marad. Pedig csak középerős a lelkem.

Elmerengtem. Ha az alulfejlett a magyarban nemcsak azt jelenti, hogy fejletlen, hanem azt is, hogy alul tényleg fejlett, biztos így van ez a középerőssel is. Bár a mi *Emmerichünk* határozottan nem szenved amnéziában. Lefogadom, hogy álmából fölkelve is fújja még a *Társadalmi Szemle* teljes repertóriumát. További különbség közöttük, hogy Waldheim sikeres felderítőtiszt volt a Wehrmachtban, Pozsgaynak viszont – bár fasizmus dolgában minden gyanú fölött áll – veretes mondataival engem például még sohasem sikerült földerítenie. Rádadásul Kurtról mindmáig tartja magát a hír, hogy nem Lakiteleken született, felnőtt korában viszont jókat parolázott egy bizonyos Csermanek úrral.

Royal Orfeum

Talán mégis inkább Ottó? Alig egy hete betévedtem a Habsburg-házba (mely átmenetileg a Páneurópa Unió csöppnyi irodájába zsúfolódott), egy sajtóértekezletre. Visszafogottan royalista érzelmeim itt gyökereznek. Az összes európai államférfiúról az összes európai nyelven folyékonyan adomázó energikus öregurat találtam ott, aki ugyan királyi udvariatlansággal vagy félórát pontatlankodott, de kellemmel esedezett bocsánatunkért. (Móst az egyszer kegyeskedtem...) Arisztokrata mivoltára mindössze derékbatört „r” hangjai és úri-huncut mosolya emlé-

keztetett, egyébiránt világpolgárnak, Habsburzsoának tetszett, legalábbis eurokratának. Mint elmondta, az Európa Tanácsban végigörvendte-szenvedte a királyilag védett spanyol átmenetet, egyszersmind sejtette, hogy lenne néhány ötlete a miénkhez is. Karizmából ehhez képest kissé keveset mutatott, hja, császári sarj léteré szegény túl sokáig élt demokráciában.

Akár Magyarországról, akár Ausztriáról kérdezték, a „mi népünk”-kel kezdte válaszát, mégsem volt ómodian császári és királyi ez a többes. Semmit sem gondolt és fontolt meg, szabadon szárnyalt, egy poénért odaadta fele kirátyságát. Az álnok kérdésekre esetleges elnökségéről Magyarországon mindamelllett példás komolysággal felelte: „talán”. Miközben alattvalói áhítattal szemlélttem, egyfolytában azon morfondíroztam magamban, hogy az osztrákok vajon miért nem invitálják magukhoz elnöknek és esengenek segítségéért a Közös Piacba való bejutásukhoz. Azt hiszem, Ottó már azzal is beérné, ha tized olyan jó sajtója lenne a bécsi udvarban, mint a magyar rendeknél. Ki tudja miért, itt európai felbuzdulásai mögött néha bornírt monarchikus vágyakat gyanítanak. Hogy csak 1961-ben volt végre hajlandó beletörődni a trónfosztásba? Hogy nemegyszer fogott bigott royalistákkal együtt párt-szervezésbe alpesi tájakon? Hogy minden egyes államszövetség-terve koronáért kiált? Nem értem, az uralkodó úr első látásra abszolút felvilágosultnak nézett ki. Egyszer már igazán megbocsáthatnák neki a Monarchiában, hogy annak idején nem jöttek valami jól ki Hitler Adolffal.

A *one-man-show* magyar kvaterkázással zárult. Kiderült ugyanis, hogy a közönség fele – akárcsak Ottó polgártárs – még kora gyermekkorában sajátította el nyelvünket. Minek az a fránya német? Az osztrák televízió talpig tiroliban pompázó operatőre például így suttogott át a szoba másik sarkában szorgoskodó hangmérnökéhez: „figyeled Öcsi, milyen klassz az Öreg magyarja?”

Otthon kisfiam fog vállatára: „hol jártál az este?” „Prezident-nézőben” – felelem kurtán. Merő gyanakvás az arca: „már megint egy új fogkrém!”

Bécs, 1989. december

SZÉPVÖLGYI ÚT, BUDAPEST, ÓBUDA-ÚJLAK

FILMVILÁG

Filmművészeti folyóirat

A januári szám tartalmából

Szilágyi Ákos: Hitler Adolf szupersztár
– *a totalitárius kor mozija*

Gerő András: Ferenc József Ottó
– *Habsburg Ottó filmen*

**Jorge Semprun: Yves Montand a
prágai koncepció perben**

Susan Sontag: A lángoló teremtményekről
– *az amerikai underground filmről*

**A KIS, KÖZEPES ÉS NAGY
NYOMDAI MUNKÁK
SPECIALISTÁJA**

NYOMDASZÉK

**MEGRENDÉLÉS: BUDAPEST, XII. HAJNÓCZY JÓZSEF UTCA 4.
TELEFON: 155-0494, 156-2651. FAX: 155-0376. TELEX: 22-4097.
NYOMDA: BUDAPEST, XI. KALOTASZEG UTCA 20. TELEFON,
TELEFAX: 161-2222.**

Kukorelly Endre

JÁRÁS

Thomas Bernhard emlékének van ajánlva

*Ezzel a járással, ahogy
megyek. Így mozog el a
bokám és a lábfejem.*

*Tudok menni. Járkálok.
Tegnap elsétáltam az
egyik utcasarokig. De*

*túl hideg volt kint és inkább
visszajöttem. A Szívig.
És hazafelé. Majdnem*

*megfagytam. Nem volt nálam
kesztyű. Próbáltam, hogy ne
fázzak, arra gondolni.*

*Próbáltam gondolkodni.
Igen, de csak az jutott
az eszembe, hogy milyen*

*hideg van és hogy jó lenne
a kesztyű. Ma kimegyek
a Köröndig legalább.*

*Ez a tervem. Ma ez lesz
a program. Ezt az elkép-
zelést valósítom meg.*

*Úgy, hogy elmegyek megint
a Szív és a Szondy utca
sarkáig és a Szíven*

*le az Aradiig, az
Aradin balra, Szinnye
i, jobbra befordulok:*

*és Körönd. Az életem
ilyen menés. Vagy inkább
vonulás. Láncolat. Szóval*

*az élet menésekből
és vonulásokból áll.
Vagyis tevődik össze.*

*Nem nyugodt beszéd. De nem
beszárós. Harminchat sor.
Ennyi szó. Ennyi betű.*

Az újlaki búcsú éve

LENGYEL PÉTER

PARIPACSKA – DIDKÓ – FLASZTER-ÉNEK – MINT HULLA A HULLA – ÉLŐ
NÉPMŰVÉSZET – TEJSZÍN FAGYLALT – A STRIGÓK – JAMPAMPULI – SZEM-
ZUGREDŐK – EGY HAIKU – LÁNCTALPAK – HÓ FEHÉR, KŐ KEMÉNY – JÓ.

– Ad-dide ad didit! – mormolja ütemre Kis Kovács, a leendő fényképész parlandóban – a dallam csak távoli sejtelem. Az újlaki búcsú évében vagyunk, Kovács ekkor lép be a történetünkbe. Elmúltak az égető pénzgondjai. Delet kongat az Újlaki templom tornya. A kezében forgatja a kaleidoszkópot. Porfelhőben megérkezik a hegyi busz. Sután forgolódik a Szépvölgy utcán (neked: Szépvölgyi út, ahol rendőrök és cigányok háborúja kezdődött egy nap Dajka bíró vezényletével). A várakozók fellépdelnek, a sofőr kiszáll és a derekát nyújtogatja. Beletelik majd némi időbe, míg visszaindul. Császár Marika a Tabányi-féle tánczene-kart hallgatja, nyitott ablaknál. Szünetjel zúdul végig a téren, mint a Duna zöldárja, háromszor. Anyósnyelvek gördülnek ki piros rikoltással. Papírtrombiták hívnak a diadalra. Vattacukor, törökméz, gépolaj és por szaga elegyedik a légtérben. Könnyű a kaleidoszkóp, sima. Meseországot lát Kis Kovács; gyémánt gúnyával és emberevő óriással, smaragd palotával, aranyszörű paripacskát. Hűvös a karton fogása, tapadós a hajtogatópapír, sejtelmesen zörögdel.

– Húsz fillér a didi! – A kaleidoszkóp csodája a dalnak csak a szavait hívja elő, a dallam homályos – mutatnak a fiúk, akik látták már az artistaműsort. Kovács meg én ezután fogjuk meghallani, a kétórás mozielőadáson (attól fogva pedig évtizedeken át kerestem majd az eredeti szövegét, hiába). Ezt a dalt mormolással, füttyűli, szavalja az utca azon a nyáron. Node énnaddidit /Oddanema /Domm.

A moziban Kis Kovács a kurtaszoknyás nő táncát fogja nézni, az óriásxilofon billentyűin, a mellét, amint ingring szemtelenül a blúz alatt. Először találkozik az ágyékában támadó zürzavaros, édes bizsergéssel. Didkó, gondolja majd. Eszébe jut, hogy a Bárán nevű gyerek ájultan csúszott a székek alá, amikor embert kínoztak egy cseh partizánfilmben. És mindjárt arra gondol, hogy ő ennek a lánynak a didkójától fog elájulni először életében.

A búcsú napja. Együtt töltöttük el azután új barátommal, estig. Végre volt munkám, lesz mit ennem. Volt munkája neki is, lesz pénze estére. Hallgattunk hangszóródalt és dúdoltunk flaszter-éneket. Befogtuk magunkat a körhintába. Tejszín fagyaltot vettünk a két kis öregasszony cukrászdájában a piacnál. Néztük a brancsot, ahogy bikáznak, fociznak az Uszály utca sarkán. Artistaműsort láttunk az Újlaki moziban. Addide, szólt a xilofon. Lóversenyre mentünk. Virslit ettünk. Dodzsemeztünk az angolparkban. Este Európa legnagyobb terén a Füstös Frunyo táncolt, s néztük. A Kicsi szétszedte a zöldzüst csövecskét, hogy megértse. Érthetetlen dolog történt a szervezetével.

AHaller tér az előtte levő hétfőre esett. Kérdezd meg a cirkuszosokat, hogy mi az a Haller tér, majd ők megmondják. A magyar cirkusz Mohácsa. Utóbb előre menekültem majd, a mélybe. Már e percben húszezer ember dolgozik a Pentelén. Olyan kor jött itt most, amikor épp a behemót építkezés legközepében lehetett elkerülni, hogy számon tartsanak, az Ezres Barakkban, a Lepra és a Késdobáló névre hallgató kocsmákban, sár, pia, kurvák között. Csak nem volt szabad segédmunkásnál többre vinni. Na, hétfőn délután egyik órától a másikra ott álltunk munka és lakás nélkül mind a hárman. Pénteken már sorra jártam a papírboltokat. Hajtogató papírt vettem, élénkzöld ívekben, ezüstpapírt. Színes tompa üvegcserepeket gyűjtöttem a szódagyár alatt a Lukács Fürdőnél. A Kecse-hegyen ablakot üvegeztek, ott összeszedtem a szemétből az üvegcsíkokat, amiket a tábla széléről levágnak.

Szombaton háromoldalú üveghasábokat állítottam össze, ahogy egy morgós drága üveges tóttól tanultam egykor. Körbeburkoltam kartoncsővel, kívül sztanióllal és hajtogató papírral.

Este megkerestem a körhintást. Mutattam az ötven kaleidoszkópotam. Ki fogja ezt árulni?, kérdezte Lakatos. Maga, mondtam, felesbe. Cserébe fölvesz.

Kovács magányos volt azon a nyáron, a brancs külső szélén tekergett, a város friss szerelmese, tavasszal költöztek Óbudára az anyjával Kunadacsról. Lemucsaitták az iskolában.

Jókor reggel kint voltam a Szépvölgy utcában kirakodni, felszerelni.

A Kis Kovács arra a gondolatra ébredt, hogy valamit akart ma, valami sejtelmeset, izgalmasat. Az éjszaka ő kapuzott, de nem volt álmos, megszokta. Megvan! Este az utcán találkozott a Füstös Frunyóval a Dereglyéből. Kimegyek az utcabálra, mondta amaz. Nem jössz? Frunyó tizenhét éves nagysrác, és most hívta őt. Ott akar lenni, naná, de ahhoz pénz kell.

Fölfütyült a Kenyérért. *Kereke rampam pampam pam pa márisabba dutattó* vakszöveg Bárántól (*ad notam: In the Mood*, a brancs korábbi füttyjelét egy-kettő eltanulták a környékbeli kissrácok és folyton kibolondították az embert). Nyolc órákor már laza kültekli léptekkel megjelentek a körhintánál az Uszály utcaiak. Lakatos úr minden külvárosban személyesen ismerte a terep kiskorú urait. Itt a Nagy Kováccsal tárgyalt. (Néztem a fáradt szemét, borostás fizimiskáját, az aprószállás zakó kidagadó zsebét, s Ferke jutott eszembe, volt mutatványos testvérem, cigány nevén Kodol. Nem él már, a Sastaras vajda egykori törzsének felével, gyerekestül, öregemberestül beteretltek egy zuhanyrózsa alá, de nem víz jött fölülről. Kuli, a fia a fúrge combú Liliától, megvan – időként jön, mesél.) Felveszi a bandát hintát tolni, mondta Lakatos, délelőttre. Itt ma még a Tímár utcaiak is előkerülhetnek.

Aki hármat tolja, egyre felülhet. A Kicsi nem körhintázott. „Tessék majd kifizetni”. Erre az öreg átküldte: segítsen nekem, amit kell. S ezzel a mozzanattal történt meg, amitől átváltozik majd az egész élete. Én viszem el délután az Újlakiba.

Fél kilencre menetrendszerűen megérkeztek a Tímár utcaiak. Méregette egymást a két banda, mint szomszéd zsoldosok. Lakatos halk szót váltott a Törpekirállyal. *Mír*, adta a tenyerét aztán Nagykov, *nagy mír*. Szent a béke. A Kenyér vigyorgott.

Hogy a szavamat egymásba ne öltsem: A legfenekén járunk a kurta, de mély történelmi korszaknak, melyet utóbb elneveztek majd egy nagybajszos külföldi politikusról. Vannak évek a történetben, amelyek fontosabbak, mint a többi. Ilyen az újlaki búcsúé is, amikor ott szerelek, kikiáltóskodom, kezelem a gramofont, pénzt szedek. Tolom a körhintát. A Kicsi épp elém fogta be magát a fakerék küllőjéhez. Kis híján szomszédok vagyunk az utcában, derült ki. A munka hamar közel hoz. Még nem használnak villanymotort. Nem építenek mikrofont se az íróasztal alá, víztelen sötétkamerát a telefonközpontba. A gazdasági fejlődés adott fokán olcsóbb az ember, ez olyan év. Jelentős.

Fél tízkor indítottuk az első menetet. Olyan nap. Asszonyálmok úsznak csipkefüggönyös ablakok megett fess mérnökökről. Festett bajszú lompos alakok kajtatnak nők után már délelőtt a hamvavesztett Nagykörúton. Elegyesen keveredik a megmaradt ország a forradalmi újjal, akár az Alsó Erdősoron (majd mindjárt).

„Szénát hordanak a szekerek!”, vidám férfihang recsegett az árboc tetejéről. Elnyomta a faszervezet nyikorgását. Hallgattam: kalászkok, feketeföld, arra, ahol Ázsia Európával találkozik, *csernozjom* (minden iskolás gyerek megtanulta a szót, pontosan, s nem tanulta meg helyette, hogy *Mint hulla a hulla! veszett a pogány*). Szekér bakja, szénaillat, fák alatt hulló levelek, estére *meg-*(lent) *jö-*(feljebb) *vöööö* (fent) *töb-bes-számú Hid-deg-gek*. Hiába az ész szava, hogy a behízelt dallam nem egyéb, mint a ránk települt ázsiai erőszak csiganyálás oldala, *szerettem* az idegen kultúrával lüktető zenés klapanciát. A létezőnek volna ilyen irdatlan hatalma a sóvár lélek fölött?

Csengett a kolomp. A vendégeink kiszálltak, újak jöttek. Kereplők cserregtek. Fakanál csattant, lányok sivitottak. Beszedtem az ötven filléretet. Huppantak a rongylabdák, zörögtek a konzervdobozok. Délig leszek, délig lesz Kovács Dani is.

Néztem a rivalgó búcsút. Énekeltem a Széna-szekér dalt. (Különös: az ország szabad szemmel láthatóan rohan a vég felé, minden épeszű ember megmondhatja már – és én jól érzem magam. Egyébiránt úgy hiszem, egy ország nem húzza le a redőnyt, mint egy rossz kóceráj, *még ma sem* húzta le, amikor ide értünk a mesélésben.) Énekeltem a Julcsa-dalt. Gyere le a trafóházba. Ezér voltot vezetek be a picsádba. (*Ad notam: Ha kimegyen a piacra.*) A tavalyi – elmaradott és agrár – országban még úgy szólt: Lúdynak is meg libagége, /Julcsa, lábad között lesz a vége. Mára országiparosító mánorban alkotta meg a nép lelke az újat, gyalogos rímmel: Lesz belőle forgómotor, generátor, /Jul-csa! Inota lesz a picsádból (alumíniumkohó, húszezer tonna egalizált nyers alumínium, ötvözetlen hengerlési és sajtolási tuskó).

Olyan a nyár. Dalok és dalok, és megint dalok. Dalban ragyogtak ránk a balkáni csillagok. De a Volga visszavárt. Virágozott a rózsa, zúgtak paha-ta-kók. Zúgtak a fémek az önn-tő-déébbenn. Zúgva szállt a

győzelmi zászló. (Anyanyelvünk bő szókincséből kitüntető szerep jutott a *zúg* igének, *statistice*. A nagy Sigismund követői mondhatnák meg, hogy ez mit kompenzál.) Lila orgonák lombja dúslott. Amerika, csodálatos világ! a *csasztuska* idegen műfajában. És a másik: az aszfaltköltészet változatai a világ épp népszerű dallamaira. Dalok és költemények az élő népművészetben. Pingvin boci, jampampuli. Kereke rampam pampam pam pa márisabba dutattó. Kint lakikka Tercsi néni Pestújhelyen. Vigyázz Dzsoni, jön a hekus /Kapt a szajrét marokra. Keleti és nyugati dalok, a még és a már vaskos valóságban keveredtek utcáinkon, az uralom hézagos volt.

Mesélj, mesélj, mesélj, /Te röpke szellő, /A nagy világról. Átélessel hallgatjuk hétköznap és ünnepnap, gyűlésen, iskolában ez idegen operettdalt; az ismerősei nem mesélnek senki ember fiának, már rég csak a röpkébb szellők járnak ki s be az ország határán. (Meg fockározó-emberek, aki rugdosni tud, az sosem látott, különleges állampolgár-osztályba tartozik.)

Vaknemlátott prérípustán, dúdolom (*ad notam: I just came from Alabama*. Ezt itt tudtam meg, a Biblia Óvezetben, most. Eljutottam Amerikába. A nemzetközi társaság lehetséges dalait a legkisebb közös nevező határozta meg. O máj darling, Klementájn. S egyszerre: Vaknemlátott prérípustán villamos üget. Az Újlaki Búcsú úgy tartozik ide, hogy ezeket a dalokat akkor tanulja Európa, a Második Nagy Szervezett Öldöklés után. Nem helyezték át az országot, itt maradtunk Európa közepén. A rendelet ugyan tán megvolt rá. Mire te megláttad a hazádat, csak magasabb döntésre várt, hogy mikor kérjék felvételét a Harmadik Világba.)

Öregszel, Józsi, nyekkent a megafon, férfi hangon. Az évjárat nem kedvezett a nőiesség előretolulásának.

Vannak dalaink: bezengik-lengik az életünket. Maruszja párja, a halászlegény. *Akármeddig* sorolhatnám.

Szépen kerestem, keresett a Kicsi is. A nyárvég pogány ünnepe, az Új Kenyéré, Szent István első királyunké, a friss alkotmányé, és vasárnap – mind egyszerre. Ó, Dzsozef, Dzsozef! /Hogy véled mennyi baj!

A következő kör után át kellett mennem a céllövöldéhez. Ráhagytam a Kicsire, hogy szedje be a pénzt.

Akkor, már hamar, elverte a tizenkettőt az újlaki templom harangja. A rádióból nem szólt harang, eltörölték. A századokat a nándorfehéri csatától, amióta *értünk* harangoznak delente Európában. Adni akartam valamit új barátomnak, s a zöld-ezüst csövet választottam.

Végigtöltögetem még a légpsuskákat, felállítom a lenyaklott céltáblákat. Rongylabdákat kotrok össze. Végeztem. Mehetek, amerre a szemem lát. Nem szeretem, ha megmondják, hogy mikor mit tehetek, így itt maradok. Leülök egy rossz autógumira a Császár-féle trafik tövében. Rejtvényt fejtek. Tavasszal kell a szerelem!

A társaskocsi már indul vissza a hegyre. Magamba szívom a hangok-szagok bárdolatlan kavargását. Kovács a karton csövecskét forgatja, csodákat-rémekeket lát. S most egyszerre szereden széjjel huppan a kaleidoszkópvilág.

Új szögben emeli. Várja, hogy majd felfémlik megint, mint világ áttallató tükör, kél hold, nap, hajnalcsillag.

S akkor azt kérdezi magától: hogy kerülök én ide? Jó kérdés egy tízéves gyerektől.

M

ellém ül, új barátom. Úgy rakom az újságot, hogy lássa ő is. Független, kilenc betű: a messze látható vörös csillaggal ékesített Országházhoz vezető utca. (Az oktalan nép nem erről ismeri, hanem arról, hogy nem mehet keresztül rajta se ember, se kutya, amióta ott ütötte fel hivatalát a külföldi politikus *zömök* helytartója – a jelző: udvaronc lelemény a tarfejű nyakatlan emberről. Az utca költészete a szó új szabadságáról is szól egyszerre: Nincsen többé kopasz fej, csak seggig erő homlok.) A csupahomlok *zömök* férfit utóbb visszakergettük, ahonnan jött, így a minap, még otthon, együtt sétálhattunk végig az Alkotmány utca járdáján és megnézted a zöld akác hajtást, mely a pince betonjából nő a rács alatt. Az Újlaki Búcsú Évéről meséltem: látod, éltünk, azért. A párttörténeti intézetet találd a pince fölött.

A rádióban a magas művészet: *Elvtársi bíróság előtt*. Föltápszkodunk. Bedobom az újságot az első szeméttartóba.

Az elmúlt hétig viszonylagos békében voltunk, én meg a testvérek, hagytak élni. Ha nem gondoltunk arra, amikor a Vasembert elvitték. Fél éve nem tudjuk, hogy hol van. (Egy szögcsőrrel elzárt sziklaperemen. Büntény nincs – semmiért pedig kötörés jár. Kiszámítottan több energiát igényel, mint amit az ételben kap, smasszerok lesik, hogy mikor érvényesülnek a fizika törvényei.) Hétfőn elvették a kocsit, a lovat, mindent, mindent cirkuszostól a Haller téren. A gyerekeket most nem vették el, a liberális szárny kerekedhetett felül.

Két társam este dolgozni kezdhettek, a Varieté vállalat elképzelései szerint. Az utolsó fal, ahova még

hátrálhattak. Számon tartom őket. A napokban elrendelték a keresetszerű kéjteltség megszüntetését. (Várj, mindjárt kiderül, hogy jön ez ide.) A rendeletet aláírta Kádár belügyminiszter s.k. A Bérkocsis utcai, a Szövetség utcai, a Conti utcai és a Víg utcai bordélyokban (neked Tolnai Lajos és Pogány József utca) és a Felső Erdősor-i órák szobákban a nyilvántartott kéjnéktől (neked kurva) rendőrhatalósági igazolványukat bevonták (bárca). A termelőeszközöket nem államosították. A szobákba családokat költöztettek. Így találtak lakást a testvérek is a Felső Erdősoron, az emeleten. A földszint: omló falú, dohos lyukak, vízcsap nincs, vécé száz embernek egy az udvaron. Olyik lány maradt, mégis, immár titkos mesterségben, s együtt élnek a demokratikus lakókkal. Nincsen különbség ember és ember között. A testvérek sőt és tűzifát kölcsönöztek bizonyos Valinak, s faggatták: ilyen körülmények között hogy tud dolgozni egy rendes kurva?

Lakást kellett találnom nekem is, villám sebesen. A ruhámért huszonöt forintot fizettek a pesti Anker közben, egy albérleti szobáért háromszáz forintot kértek a Nyugati mögött, a Kádár áramátalakítónál (nem a belügyminiszterről nevezték el, de a Fráter, aki könyveket ír, ezzel is bajba került. Mikor már engedték a három szót: *Megvolt még Magyarország*, az áramátalakító nevének kinyomtatása a felségsértés ködgomolyával vonta be barátom könyvét. Gondolta, szégyellhetik örökké: a térkép beszél, milyen utca megy ott keresztbe. Aztán rájött: az olvasó nem nézi meg).

Kósza ötlettel jutottam az Uszály utcába: a búcsúsok miatt szálltam le a villamosról. Hazaérkeztem, megint egyszer. A Kicsinek tavasz óta otthona a környék: a Duna-parti Kispark fiatal fűzfái, a piac, a rakpart szennycsatorna-nyílásaitól a későbbi Kismedve bár házáig, és a Szépvölgy utcai telekig. Közül az öt utca. (A leégett Lujza gőzmalom helyén. A legjobb házak a városban, a magyar Bauhaus modorában épültek, amikor az eredeti Bauhaus-műhely már szétverte a kisbajuszos vezető, innen balra. Nálunk a béke csalóka látszata ült az ország felett. Egy év múlva pedig, amikor még ki sem hült az aszfalt az új utcán, Budapest ostromában lőtték gödrökre-cafatokra. Azért érezzük elnyújtott fegyverszünetnek itt a Medencében, ha nem lónek. Béke: ha nem számítjuk a Vasembert. Ha nem számítjuk a terhes nőket, akiket hasbarrúgnak, gumibotznak, könnygázt freckelnek az arcukba. Újra és újra látszatbékékben élünk, kidurrantak, mint a luftbalon.)

A Tímár utcaiak tolják a hintát. Holnap jövök, reggel.

Kezdjük a mulatságot tejszín fagyalattal. Létezik tejszín fagyalt, az új világ tisztító viharának időre lesz szüksége, amíg mindent kisöpör, ami van. Nem sejtjük, hogy már kinyújtotta felénk állárait a felzabáló Balkán. Ahol nem számít az adott szó. Ahol a szerelő lopja ki az alkatrészt a rádióból. Pénzt kell dugni a rendőr, a jogtudor és az orvos szivarzsebébe. Szarkupac áll a nyilvános vécében. Ahol a járókelők sziszegve gyüldölköznek egymást az utcán. Amöba: körbefolyt, bekerít. Te már így ismerted *a saját földünket* – ebben ezek ércnél maradandóbbat alkottak.

Két tőpörödött, hófehér hajú nővér vezeti a cukrászdát a piacnál, fura nevük barna fényképeket idéz, távolságot és szerelmet. Artistalányokat hívtak így, akik megjárták az oroszországi Nagy Kör. Gyöngyfűgöny lóg a földszintes hosszú épület ajtaján. Nem ismerem fel, hogy melyikük melyik. „Lília!”, szól hátra a pénztárkönyve fölül egyikük. „Vendég jött.” S már tudom az ő nevét is. Tejszín fagyaltot kérek, azt szeretem a legjobban. (Kis híján azt mondtam: „szerettem”, mintha megváltoztathatták volna, hogy mit szeretek és mit nem.) Mire fagyaltozni kezdél, eltörölték a föld színéről a tejszín ízt.

A tölcserrel fordulunk be az Evező utcába. A sarkon túlról meg-megcsukló kamaszének foszlányai szólnak. Az Uszály utcai strigók. Elöl a Nagy Kovács, Prijot, a Kenyér, Pikoló, Kuka és Bárán. Hátról az egyszem lány, Major Marika az öccsével (megszabadultak az árvaházától, egy távoli nagybácsival laknak a Dereglyében). Önkéntelenül a strigókat utánzom: előreejtett vállal, himbáló léptekkel megyek velük a Dereglye utca sarkáig.

Lekuporodnak bikázni. A terméskő korlátan ülve nézem.

– *La lala lalla*, Prijot dúdol. A Kenyér felkapja, szöveggel. *Addidit addide. Dde énn addidit* – ez Bárán. Már tudom, hogy melyik az, a Kis Kovács megmutatta: kis ijedt fekete, akit mindenki megver (ez csak rang, persze. Nem verik.) *Odda nemma dom*. Elönt az öröm, messzi tájakra vágyódom. A Fráter azt mondta az idén nyáron: az eredeti szám német. Ingattam a fejem. Már miért volna egy dzsessz-szám német? Egy *alap* darab. A *didi hó fehér*, a bikázókat nézem. Nem kapcsolhatom még a dalt a világkultúra áramába. A *didí kő kemény*.

Kukának a Sipostól kell ebédet hoznia. Kis Kovács is fölmege enni. Magam előtt látom Anna mamát, ahogy elmesélte délelőtt: kicsi és gömbölyű, majd elgurul – és jó. Barátom a kenyérnek támasztja a könyvét a konyhaasztalon, olvas. Elmegegyek haza, kenyérnek támasztok egy könyvet. Visszamegyek. A Kicsi addigra gazdagabb két lópatkó csavarral, azt nevezi *bikának* az utca.

Füledt a meleg, harminc fok. Üldögélek, amerikázok. Az utca szó szerint érti a gúnydalt: Amerika, az

csak valami csodálatos világ lehet. Amerikákat álmodunk. Kergetik a gumilabdát az aszfalt gödreiben. Ha Kuka egyszer megszerzi, nem tudja tőle elszedni senki. A nagy ősziünkön a harcoló férfit ismertem meg benne a Körtéren, macskakő labirintusunkban, utána menekült lett, Kaliforniában focista, majd bölcsész-doktor, míg élte újabb fordulatával megjárta a bolondokházát és hazajött. Az anyja megvárta, őrizte neki a lakást, akkor meghalt a fájdalomtól.

Jampampuli, /Nincs itt mese – a Kenyér szaval. Nézzünk be a Ház mesterekhez.

A Ház mesterek Klubja az Uszály utcaiak társadalmi életének másik központja; *mindenkinek* ház mester az apja-anyja. Ünnepi előadás a társastáncokról. A keringő és a polka lettek a hagyományosan demokratikus táncok. A tangó, a foxtrott és az angolkeringő a kapitalista hanyatlást tükrözi ugyan, mégis, *ma már* lehet őket táncolni, ízléssel, persze. Nem úgy a szamba, a szving, bugi-vugi, rumba, konga. Ezek az emberi kultúrára rászabadított agresszió eszközei az amerikai vezetők kezében. Haladó társastáncokat dolgoztak ki a helyükre, a kimeríthetetlen őserőből merítve: a Rekettyést és a Rókarántót.

El kéne menni moziba, odaérnének a kétórára. Az Újlakiban van artistaműsor. Csak ketten nem láttuk még a Kicsivel. Mindenkinek megvan a maga ősmozija, az Uszály utcaiaké az Újlaki, kint a Bécsi úton. Már az enyém is.

Földszintes épület az öreg óbudai házak között. Belül fekete és bordó, foszló őstapéta borítja. Elterpeszkedünk és nyújtjuk a nyakunkat fölfelé. Egyforintos jegyet vettünk, az első sorba, két méterre a vászontól. Harminc fillér még az artistaműsor. A fillér, az a forint századrésze. A Kicsi nem hagyta, hogy befizessem: ma ő is vastag. A páholy három forint, csak a hátsó székeket veszik, akik csókolózni akarnak. Az előadás végére meg fog merevedni a nyakunk. Talán ha megnézhettem volna azt a mozit belülről most – mielőtt repülőre szálltam –, sötét, mocskos és kicsi lett volna. Azon a napon természetes: a mozi, az ilyen. (Nem nézhettem meg, bezárták, az utolsó filmcím nagy papír betűit rongyolja eső, szél, nap; bontásra kész a régi Óbuda, kiürítve, bevert ablakokkal, félig omlott falakkal áll fél saroknyira egy Bokor utcai ház is, csókoló gyerekek telepedtek meg benne, üres sörösüveg, óvszer és harisnyamaradvány a földön, popegyüttesek neve a festékekkel telefűjt borzalmas szobafalon, ahol egykor tisztessen orgazdálkodott a néhai Láncz Rókus.) Hallhatóan záporozik a padlóra a kiköpött szotyolahéj.

Szünetben a mozi udvara, kátrányos falú hugyozó, sorállás, ammóniákszag. Kis Kovács medvecukrot vesz az előtérben.

Visszaülünk. Az első perctől tudtam, hogy az Újlaki mellett fogunk dönteni. Látnom kell az artistaműsört. És nem is sejtettem róla, hogy Kovácsnak megvalósítja majd a reggeli mocorgó sejtelmeit, *ünneppé* változtatja az életében e napot s ennek derengésében-ringásában emlékszik majd a mai országra, a harminc fillérért. (Amikor nézi, még mindezt nem tudja, nem vesszük észre, amikor életünk alatt megrendül a föld. Talán majd este ébred rá valamire, vacsora közben a konyhaasztalnál. Hosszú évekket később mondta el az estéjét, amikor felnőtt ember lett, roncs autók fényképeivel kereste a kenyerét, és eltörték a bordáit a Kismedve bárnál.) Hatalmas xilofont toltak közben a vetítívászon elé, ráesik a reflektorfény oválisa.

A harminc fillérest a cirkuszművészek szövetsége szervezi az artistáknak, az alapvető hittételek közé tartozó teljes foglalkoztatottság jegyében, amióta más alaphittételek nyomán a cirkuszokat elvették. A közönség nem sejtja a folyamatot. Mozizni akar, kívárja, amíg elmúlik tőle a varieté. Kiskov azért figyel.

A frakkos férfi és a rövidszoknyácskás nő a hangszer lépcsőnyi fehér lapjain ugrálva adja elő a dalait, két eleven xilofonütő: realista alkotás, melyben szorosan fonódik művészet és élet. Táncos lábuk először azt a dallamot veri ki, melynek szövegét úgy ismerjük Óbudán, hogy Tíz kilogramm fédervejsz. /Megbaszott a doktorvejsz. A fédervejsz síkport, talcumot, hintőport jelent. Úgy ott hagyott engemet, /Mint a fing a seggemet. Sajnálom, így szól. Finom Vargha dédanyád bizonytalannal nem túrná a házában.

Mozink pillanatában acélkeretes lornyonján át vesébe vágón néz fel Barnára: „Ha minden olyan jól megy, akkor miért deportálják megint az embereket?” Egy éjszaka, nemsokára, tehereautó állt meg a Duna-sori ház előtt, tanyára költöztették őt is, Barnával. (S körülnézhetnénk: hol vannak mások. Akik ott voltak majd velünk a macskakő Csigában, amikor elégünk lett egy szép őszi napon, leráztuk ezeket, mint kutya a hideg vizet. Már meg tudjuk mondani mindenkiről, személy szerint.)

Az Újlaki moziban a műsor elérkezik a csimborasszójához: Didi-dal. A nagy, súlyos férfi pihekönnyen szteppel. Simára pomádézott hosszú hajat hord a csipkefodros estélyi inghez és szárnyas gallérhoz, mint egy békebeli fogpasztareklám. A közönség hímnemű része azonban csak a nőt nézi. A Kicsi is, meg sem kezdődött kamaszkorának előreszaladó szájtáti ámulatával. A szoknyácska alatt járó gyors combokat, a duzzadt piros ajkat. Hallja a dzsesszt. S itt mindenki összeesküvő: tudjuk, mi van a dallam alatt. S ebben nem változott semmi majd az elkövetkező évtizedekben, amikor már, ha álmunkból vertek fel éjszaka:

mondj egy számot, azt mondtuk: ötvenhat. Tudtuk, hogy mi van a dallam alatt. Mert közbeszól az élet rendetlensége. Mi, szokványos anyagból gyúrt emberek nem is gondolnánk, hogy a legbuzgóbb i-gye-ke-zet esetén is, minő félelmetes feladat *mindenbe* beleszólni: a táncoktól a nadrágszárak bőségéig, a fagyaltoktól a városok és a versenylovak nevéig. Hogy mennyi víz, áram és törülköző járjon egy fürdőzőre, bele a doboz-re-generálásba, a tükörcsiszolásba, a mértékhitelésítésbe és a hordójelzésbe, a pénzért vett szeretkezések szagába. Már a dolgok pusztá *menynyisége!* A város bárjai jöttek el majd Kis Kovács életében: a Tavasz, Pipacs, Jereván, a Hajnal, s persze, az érkezésed évére a munkahelyem, a Kismedve bár. A jégmerv kincstári álszentség évtizedeit éljük, és mégis, nemcsak az utcai stricik, hanem a mulatózenészek is – Sándorka, a dobosunk is – vigyorogva, tele szájjal énekeltek: Adde addidit. Ami létezik, hivatalos. S hogy e dal szövege nem tilos, az a látszat, mintha ez volna a kötelező. Holott ezek csak mással vannak elfoglalva. Addidit addi de. (Hol az az angol szöveg? gondoltam.)

Jó jegyben indult az amerikai utam – most, idefelé jövet. Alig nyúltam el Amszterdamban a chicagói gépen, az első hang a négyes rádiócsatornán *az a dal* volt. Nem az ismert szavakkal, persze. *Megkerült az eredeti.* Valahogy így: Báj mir biszt du - és, lazán: *séjn.* Hogy Jó vagy nálam – szabadon, napjaink argójában. Az rímelt rá, hogy *explain:* „már most ezt itten valahogyan ki kell magyaráznom”. *Schönt* akartak mondani igazából. Az Andrews Nővérek, azoknak is a Beat me Daddy Eight to the Bar című albuma. Német. A Fráter tudta jól, világos. Nagy volt a pofám. Egyetlen szövegét ismertem addig életem során.

Na de hagyjuk el ezt az időt, a Második Bevándorlási Hullám korát Amerikában, az Atlanti-óceán felett tízezer méter magasban úszó gépmadarat. Lássuk, mi történik az Újlakiban, a búcsú évében.

A magasban táncos kelepár labdáz az olcsó csipkeblúz alatt. Mintha az egyik melle valamivel nagyobb volna. A Kicsi merevséget érez magán, ahogy még soha. Mint a Pavlov sokat emlegetett kutyájának nyála csorgása, úgy fog most már újra bekövetkezni, éveken át, ha ez a dallam felcsendül. Alatta csillog a titkos szöveg a délutáni utcáról. Húsz fillér. Kő kemény. Istenem, gondolja a Kicsi, a költészet. Húsz fillérje, annyi most van is.

Az orosz beszédet a moziban feliraton továbbítják a dolgozókhhoz, a szinkron kora még nem érkezett el.

Mozi után kimegyünk a lóversenyre, egyszer ilyet is lássunk. Átvillamosozunk a Margit hídon. Már a Lajos utcától egyre vadabb a hangszórók dörgése. Szítsad a lángot /És döngesd bátran *aaff-alat*. Zúg, szít, döng. S a csönd hézagában az artistaműsor finom xilofon-csendülése a nő faragott lába alatt. Akkortól más szöveg-cafatok zakatolnak a fejemben. Forgómotor, generátor. Inota, Julcsa. Kintlakikka Tercsinéni-Pesten-ujja-helyen! Pingvin boci, jampampuli. Te mindig ellent monc!

Keskeny alagúton bandukolunk a pálya felé. Lehet itt nyerni? kérdez Kovács. Lehet: a turf vállalatnak. Ez matematika. A többi: áldozat-tan. Arról szól, aki elhiszi, hogy kaphat *valamit semmiért.*

Ünnepi galoppfutam készülődik a pályán; a legkiválóbb telivéreket nevezték be az istállók.

Az a nyár. Beba, beba, keccs, keccs, keccs – kiabálta az Uszályban a Nagy Kovács. Három matrac ára huszonnégy forint volt, a készítőnél. Zongorát árultak kétezerhatszázért. A parizer hetvenöt fillér a lóhús-közértben. A kenyérnek kilója kettő negyven, haját két forintért vágta és nem fogadtak el borraivalót: gyermekségét élte a forint-valuta.

Akinek nem volt gyereke, négy százalék büntetéspénzt pengetett le a fizetéséből: növekedjen majd a sorállomány. Akik elrendelték (a lakosság nyelvén: Ezek), nem tudták, hogy mire az élőerő sor alá kerül, már nem nekik lesz katona. Sose tudják.

Új kifejezésmódokat talált a műbíráló: a dzsessz-zene nem tetszett, börtönbe csukták Boros Ida énekest, Chappy zenekarával. Folytatódott a társaság forradalmi átrendeződése. Írógépet roncs állapotban is jó pénzért adhatott el a népesség kitelepítetlen része, feltéve, hogy orosz betűset kínált.

Én mondtam: fehér, mondja ritmusban a Kis Kovács, Te mondtad: piros.

A versenypályán csak úgy peregnek az események. A hadseregi istálló *Naiade* nevű lóva áll az élre, mögötte *Merry Maide* helyezkedik el. Nem sokáig lesz itt versenyló. Ilyen névvel.

A munkaidő végét gongütéssel jelezték a hivatalokban.

Gyakorivá váltak az úgynevezett plebejus keresztnevek, mint Zsuzsanna, József, Péter, Erzsébet vagy Mátyás.

Az Elnöki Tanács felmentette tisztéből az igazságügy-minisztert. A moziban a Vidám vásárt adták. Te büüüüszke kozák! dallta a nép az Újlakiból jövet. Add visz-sza az óóórá! Dalolva volt szép az élet. A Dzsumbujnak dédelgetett városrészben tizenegy fejszecsapással megölte anyját egy olvasztár brigádvezető. (Zúgó fém, önn-tőd-de, kokilla, medve.)

Megszűnt a Fórum című folyóirat. A Csillag szerkesztőjét felmentették. Vizsgálati fogságban elhalálozott az igazságügy-miniszter.

Benedek Elek meséit nem lehetett megvásárolni.

A macskaköves körútak közepén olajcseppek szagatott csíkja húzódott. Megváltoztatták néhány száz utca nevét, aztán újra változtatták. Valamely tisztviselő figyelmetlensége folytán még volt érettségi és az autóbuszok kék-ezüst színűek maradtak.

Én mondtam: baszni, te mondtad: tilos, tanulom. Fehér, piros, baszni tilos /*Te-min-dig-el-lent monc!*

A célegyenesbe tömörül az ünnepi mezőny. A derbinyerő *Giuliana* támadásba megy át, elhúzza a vezető *Naiade* mellett.

Csempét és metlachit vásárolt fel a Porta Korlátozott Felelősségű Társaság. Letartóztatták a belügyminisztert.

Krumpli és alma érkezett a fővárosba. Anna mama sorba állt. A sorállásért a fogyasztókat (az országot) találták felelősnek. Nem volt tojás, hús, vaj. A Húsértékesítő Nemzeti Vállalatnál két embert halálra ítélték, és az ítéletet aznap végrehajtották. Pergő ritmusa volt az életnek.

A divat terén csönd uralkodott a fővárosban: a nyári újdonságok már nem jelentkeztek, az ősziék még nem. Elnézem a saját nadrágomat. *Mindenkié* olyan a pályán: lötyög a feneké, lobogó a szára, keskeny a hajtókája. Élesre vasalták a gyárban. Rejtély, de ezek épp a ruházódásunkba tudnak a leginkább belepofázni. Abban a történelmi pillanatban tíz éves elmaradást írnak elő a világ szokásaitól. Nagyjából a Kettes Sorszámú Nagy Mészárlás előtti pantallókat, női ruhákat, táncokat. A nadrágom anyaga szürke szálkás volt, fakó színű. Itt mindenki szürkét hord, mondta majd Bárán egyszer, a merészebbek drappot. Ki tudja, miért, ragaszkodnak ahhoz, hogy divat, az pedig van.

Én mondtam: kapát, /Te mondtad: kaszát.

Már száguld *Sirene VII*, pillanatok alatt az élre tör. Nyerőnek látszik – ám ekkor a hátulsó mezőnyből elsöprő lendülettel jön fel *Alexandrine*, az Állami Ménes Rózsa László lovagolta szép sárgája. Mintegy százméteres öldöklő küzdelem után fejhosszal nyer.

Élt az ország, az úgynevezett történelem ellenére, mintegy tévedésből. Elhatározták a Földalatti Gyorsvasút megépítését, mélyvezetéses, fúrópajzsos eljárással, keszonnal és tübinggel. A Hadügy külön vasúti összekötést igényelt a Duna medre alatt.

Határozatot hoztak a Nemzeti Színház megépítésére. Ezt szokás.

Egyének szűk köre vezetőül választotta magát. Ezek kizártak, bezártak, deportáltattak, akasztattak és agyonlövették *vezetetteket* (Magyarország lakosságát). Majd, még ki se fogytunk, ugyanezt egymással tették. Aztán már csak vártak, hogy kizárják, bezárják és így tovább őket is végre, vagy nem vártak, kiirtották a családot és föbelőtték magukat.

Én mondtam: apád, /Te mondtad: faszát.

Futottak még: *Patyolat, Anikó, Hőfűvés, Grimbusz, Gombház, Csellengő, Ingatag Erény és Generalisszimusz.*

Kapát, kaszát, /Apád faszát, /Te mindig ellent monc!

Föltápaszkodunk. Kovács tanít a brancs füttyjelére. Bárán, a Retek különben szerelmes, meséli, ahogy megyünk tovább. Marikába, a trafikos nyolcéves lányába. Azt mondja, hogy jó nő.

– És? – kérdezem. – Jó nő? – De a Kis Kovács csak a fejét ingatja:

– Nem értek hozzá.

Lófrálunk ráérősen. Cipőzsinór árus a járdán. Ünnepnapi is dolgozik. A lábcsonkjai térd felett fekete bőrtokban. Négy görgőscsapágyra szerelt deszkalapon változtatja a helyét – az Uszály utcában skírónak hívjuk az ilyet. Fogantyús fatuskókkal csáklyázik az aszfalt taván, kidagadnak a karizmai. (Nem a kerek tolokocsik hazájában élünk, indus meg perzsa bazári koldusok mozognak így. Egzóták vagyunk itt Európa közepén, a történelemből kifolyólag. A földrajzból.) Kérek egy pár bőr cipőzsinórt. A Lábatlannak van a legjobb áruja a városban.

Vagyunkeggy jobbrend. Húkató-nái. Indulóktól rengnek a békebeli házfalak. Ó állt vee-lünnk. Aha front e-he-lótt.

Ezzel te nem mondtál semmit /Nyalod a közönség seggit.

Estére áll a bál Európa Legnagyobb Terén. Tánczenekar és cigányzenekar játszik. Koreai diákok magyar lányokkal. Most érkeztek az elsők, nálunk tanulnak. (Egyéb külföldit csak egyenruhában látunk, harci járművön. Amúgy magunk vagyunk, magyar emberek, védve idegen tájak, népek, nyelvek fertőzésétől tüzelt, dróttal, aknával.) Ötforintos szeretetsomagot küldhetünk Koreába a harcoló Észak katonáinak, amióta a déliek útját állják, hogy a mi új világunk hozzájuk is elérjen (egymillió kínai katona kíséretében),

sőt, agresszívan visszafőnek. Tíz dekagramm cukrot tartalmaz egy csomag, tíz deka kekszet, ötven darab Ötéves Terv cigarettát, cernát, tüt, biztostüt. E diákok némelyike később, amikor történelmünknek az Újlaki Búcsú nevével jelölhető szakaszát örökre lezártuk, arcvónásait meghazudtolva magyarnak tekintette magát. Egy ráadás redő van a szemzugukban – vagy, *ugyanilyen pontosan*, azt is mondhatjuk, hogy nekünk egy redő hiányzik a szemzugunkból. A mi oldalunkat választották, a csikorgó lánctalpak előtt, tűz alatt, együtt harcoltak a Csigában a hagyományosabb módon magyar Uszály utcaiakkal, s együtt menekültek Kukával a vereség után. S most, már itt az amerikai Biblia Övezetben felismertem egy magyar egyesület elnökét, mérnök volt, némi pesties íz a beszédében, a műegyetem Bercsényi utcai kollégiumában lakott volt. A nevét nem tudtam megjegyezni most sem: vágott szemzugú, észak-koreai születésű férfi volt. *Ilyen lehet egy haiku.*

E-el a kezekkel Kóóréáátóól! Megkeressük a nagy betonon Füstös Frunyót. Hosszú fiú, sötétkék ing, ezüst nyakkendő: a külváros válasza a divatra. Beállunk a körbe az Aréna út felőli oldalon. Frunyónak sejtelve sincs Rekettyésről, Rókarántórol. Szvingel és rumbázik tovább, ha csárdás a zene, arra: nem nyugodnak a visszahúzó erők. (Kovács, férfikorában, ahogy emlékezett a Frunyó kreol arcára, s gondolt a népnyelv szokásaira – ugyan mi másért neveznének valakit Füstösnek –, rájött: a fiú cigány. Ott nem tudják. Az utca, az olyan, mint egy lokálzenész trió, vagy a regényírás: köztársaság. Ott egy számít: tudsz, vagy nem tudsz, nincs vaker.) Frunyó úgy rumbázik, ahogy senki. Kört csinálnak neki és tapsolnak megmételeyezve, mint a nyugat-európai országok meg sötétéségbn botorkáló dolgozói. Bámuljuk, bután.

Fél tizenegyor tűzijáték a Gellérthegyen: a Dunakorzó helyéről nézzük, bengáli tűz csorog le a hegyfalakon, a piros árnyalataiban. Ugyanonnan néztük majd az érkezésed előtti nyáron Imolával, szinte neked mutattuk, ott voltál, a hasában –, s nem sejtettük, hogy abban az órában már csikorgó lánctalpak mellett vonulnak *magyar* katonák is Prága felé. Véletlen, hogy én nem vonultam, hadköteles voltam, a Kis Kovács is – mind, akik alig tizenkét éve a Csigában a lánctalpak közeledtét hallgattuk.

Hazafelé az éjszakai hatvanhatoson. *Estére meglátod, /Megjönnek a hidegek.* A Kicsinek a villamosra még van pénze. *Húsz fillér a didi. Énekelgetünk. A didi hó fehér. A didi kő kemény.*

Kovács nem fekszik le mindjárt ezen az estén. Zsíros kenyeret ken. Fog egy tálcát, leül a kaleidoszkóppal a konyhaasztal padjához. Ősztökéli a kíváncsiság, minden ember ősi kincse: ott egy szerkezet, hát tudni kell, hogy működik. Mitől van a zöld ezüst csőben emberevő óriás, gyémántgúnya és aranszörű paripacska. Mitől konya árkok, kénköves bűz, rontók, vérhegyek és lipittylotty háromszögek.

Lefejtí az ezüstpapírt és kiszabadítja az üvegarikát a cső végéből. A mozira emlékezik. A szeptéptánra, az óriás xilofonra. A nő combjára. A szájára. A mellére. Húsz fillér.

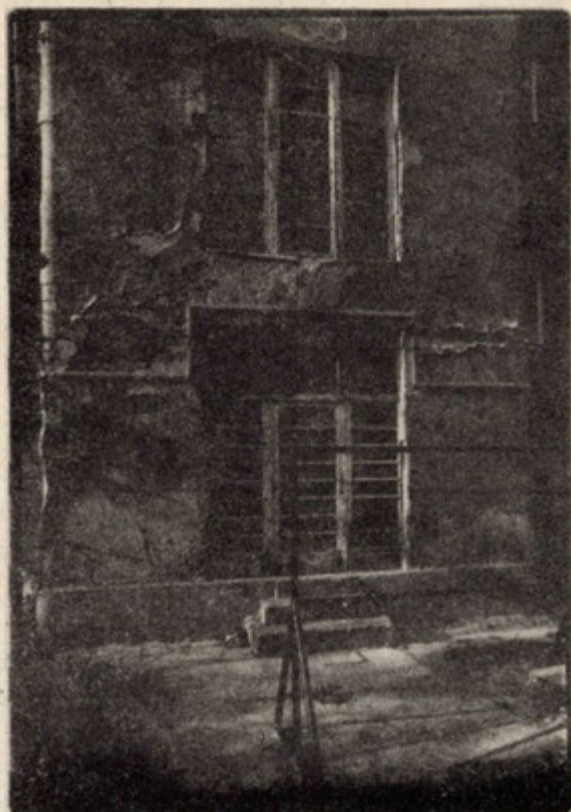
Már megint nincs húsz fillérje. Ragyogóan érzi magát.

Kiszórja, amit az üveglapok között talált. A Füstös kidobásaira emlékezik az utcabálról, a karcsú hosszú ujjaira. A tálcán kis drótok, papírdarabok, kavicsok, bádoglemez, tükörforgács, cseréptörmelék. Oldalt hajol, csavargatja a nyakát, változtatja a nézőpontját. A huszonöt vattos körte átsüt a kék, piros, barna, zöld üvegmorzsákon. A szódagyári zsákmányom. *Adde addidit.* Nagy változások napja ez az életében. Megismerkedett velem, látta az artistaműsört – úgy hiszi, ezek egymástól független dolgok – s jól is tudja a tízéves élénk eszével, meg nem is. De: emlékezetpályáin akaratlanul is összekapcsolja majd a csővecskét, amit szétszedett, hogy a lelkét megértse, és az érthetlent, ami az artistanói gömbök-lapták látványára életében először mocorogni kezdett az ágyékában. Nem tudhatja, hogy mit jelent a merevedése; amellyel eljövendő férfikora küldött korai jelzést hosszú siklásokról, robbanó kilövellésekről, meleg nyirkos teljességről, emberhez méltó életéről-haláláról a búcsú-nap délutánján. Az első alkalom, és utána még hosszú időn át nem jön el a második. Eszébe jut egy pillanatra a trafikos Marikája, Bárán. Most először gondolja, hogy mégiscsak meg tudja mondani, ki a jó nő. Egy esetben mindenképp.

Úl a tálca felett, értetlenül, megrendülve, benne kavarnak a hangszóródalok: élcsapat, szítsad, ő a front előtt, estére hidegek. És mindig újra az az egy. Lobogó, jövőbe látó biztonsággal tudja, mint a szent jósnök és a próféták: a didi jó.

DEREGLYE UTCA, BUDAPEST, ÓBUDA

USZÁLY UTCA, BUDAPEST, ÓBUDA

(Most: bunkó, alkalom, vörös jelek)

Szerző ismerőse, ha két hónapja New Yorkban lakik, úgy beszél telefonon, minthogyha csak ketten volnának a vonalban, úgy ír levelet, mintha majd a címzett bontaná fel először – elfelejtette, hogy honnan jött. Szerző, mint minden ember, nem érti, mit s miért tiltottak két éve, a múlt hónapban, mit s miért tegnap, képtelen kitalálni, hogy mi a nyavalya bajuk lehetett a szöveggel – védekezik a szervezet, természetesen. A már látott érzése (lehetne gall előkelőséggel mondani, de ő eretnek, ki a mestersége révén – szerző – a helyi környeléhez tapad bunkó módon). Itt most alkalom adódik az emlékezésre.

86 kora őszén levelet kap, a karácsonyi számba kérnek frászt, főszerkesztő, saját kezű aláírás. Szerző nem érti a fogalmat sem, hogy „jelen kell lenni” (kicsit bárgyú), de hogy a levelet válasz nélkül ne hagyja, telefonál: ami van, hosszú. (Az elébbeni oldalakon olvasható munka – nem szó szerint, mert mindig mindenem tovább fúr-farag-javigál, megjelenés előtt, után, – vagy helyett. A cenzurális pontok azonban azonosak.) Kell, mondják, éppen ez, ilyen hosszsan. Utóbb várja a választ: igen vagy nem, a levonatot, a lapszámot, ahogy a Mellékszereplők című regényével tíz éven keresztül: hogy egy nap csak úgy korrekcióját hoz a posta, könyvet hoz, nem hitt a szemének, hogy ami itt történik, megtörténhet. Most végül vissza akarja szerezni a kéziratát. Az övé ugyanis. Vonakodó válaszok, sanda üzenetek. Fél év múltán érte meg, vár, amíg a kezébe adják. Akkor aztán mindjárt kettőt. E kifinomult szellemi

műhelyben készítettek az elbeszélésből másikat. Vágták. Illesztették. Komponáltak, tiszteletre méltó bátorsággal.

A saját csonkítású torzó sem ütötte meg a mértéket. Az okmány a kiherélt darab – gépelte: „MM” – (szerzője sosem egyezett volna bele, s tételes törvénybe is ütközik). Múlt korok tanúja. De ha eljövendőké is, netán, annál jobb, hogy az Olvasó elé kerül. Követhető rajta az eszük járása, rajtakapható gépezet, emberek. Hatósági jelek – vonal a szélen, vörös áthúzás, vörös zárójel a szövegben, vörös felkiáltójel, vörös kérdőjel, kettős vörös vonal a szélen, zöld deleátur jel, ceruzával és tollal, külön és egymást erősítőn – a következő helyeknél található, többek között:

– „...majd, láttam. Egyéb külföldi csak egyenruhában, harci járművön. Amúgy magunk voltunk magyar emberek, védve idegen...” ★ – „Te büüüszke kozák, dallta a nép az Újlakiból jövet. Add visz-sza az óóóráám!” ★ – „...A Hadügy külön földalatti összeköttetést igényelt a pályaudvarok között, a Duna alatt.” ★ – „Határozatot hoztak a Nemzeti Színház megépítésére. Ezt szokás.” ★ „...re le a trafóházba. Ezer voltot vezetek be a piczádba. (ad notam: – Ha kimegyen a piacra)”

A kalózváltozatot a főszerkesztő mellékelte, amikor, mint akinek a fogát húzzák, visszaadta a kéziratot. „Tedd el magadnak, jó lehet még valamire.” Hát talán erre.

L.P.

Gergely Ágnes

MIT JELENT

Füst Milán emlékének

*Nem jelent összebúvást.
Nem jelenti érdemek keresését.
Nem jelenthet bosszút, önsebápolást.
Sem önzést. Folytonos önmeghatározást sem.
És semmiképp hamis menekülést:
bálványhoz, szőlőhegyre, nemzetköziségbe.
Nem. Nem jelent ácsorgást mások asztalánál.
Anyád nyelvét bízták rád a századok
és szent e nyelv, járványban se mocskold.
Szeresd „e” hangjainak setét keréknyomát
mint az arámi imádság jajongó
„i” hangjait – Élí, Élí, lámá sábáktáni –
megverten is így! így! megverten is!
hiszen torkot egyet adott az Isten
s ég-föld között egyetlen hátgerincet
és vállat kettőt adott. Végképp kettőt. Viseld.*

LÁZGÖRBE

*Szétgurult higanygyöngyök
a diófaasztal manómintái alatt.
Az üvegcserép, a térdeplés,
az évtized elmerült.
Épségben egyedül a bútor maradt:
szobányit elvitt egy nyilas,
szobányit egy ávós,
a birtokviszony változatlan,
a dátum éppoly kevéssé számít,
mint a népmesében.
Megjövök, int a legkisebb királyfi.
Harmincnyolc-kettő, int a hőmérő.
De ez már senkit sem érdekel,
mindnyájan az ajtót figyelik,
egyszer csak belép valaki, görbe háttal,
batyu nélkül, szeme a szemekbe tűz,
valósággal eloszlik a szemekben
a kifosztottság mindenttudása:
eljö és buboréknyi életéből
kútkávéát kínál a népnek –
de ők csak fölfelé néznek
fölfelé néznek.*

Egy emigráns nő levele

New Yorkból

FORGÁCS ZSUZSA

Drága Barátom! Nagyon rég fáztam olyan őszintén és odaadóan, mint tegnap hajnalban, mikor a postás, aki ünneplő kék selyem pizsamáját vette fel tisztelemre, arany-piros bojtos övvel, átnyújtotta határok nyútte leveléd. És ezért én most hálából kiszolgáltatom magam ízetlen szarkazmusodnak egy válaszlevél erejéig.

Sajnos alkotói szempontból rossz időpontban érkezett leveléd. El sem tudod képzelni, mit tud butulni egy nő, egy röpké tömör perc alatt, mialatt ugyanis rátalál valaki egyrészt, és másrészt meg fejébe veszi, hogy ezt a talált nőt ki fogja elégíteni, meg azzal a reményteljes kilátással is, hogy a tolókosci vár rá és egy nővérke, aki a papit tömi a szájába, az öntudatnál levés ritka pillanataiban.

Persze a történet férfias oldala nem is annyira megrázó, mint a nőies oldala, hogy én megfeszült állkapcsokkal ugyan, de hagytam, hogy ez a férfi nekiálljon összetöretni magát az ölemben. Mentségemül szolgáljon, hogy ez a rohadt New York, ez a tömegtranszit hotel kiszívja az emberből maradék dacos különáltni akarását – amit egy olyan túlfűtött kis disznóólban amilyen, ugye Budapest, könnyű fenntartani – és úgy zuhan az ember, olyan meredten és süketen ezek felé az elszórt szeretet-elszivárgások felé, amiképpen az öngyilkolásnak indult bolygók zuhannak a nagy fekete lukba. Amikor ezen az őszön, sőt ne szépítsük, amikor október közepén megjelent a magyar ellenzék java New Yorkban, akkor én azonnal illegalitásba vonultam. De ezeknek sajnos nincs érzékük az elbujdosási kényszer tiszteletben tartásához, és M. úrral az élen megjelentek 181. utcai lakásomban – ami már majdnem Grönland, az alvárosból tekintve az eseményeket, és nincs az az épelméjű alvárosi lakos, aki fontolóra venne egy ilyen minden realitásérzékűtől mentes metrótutat. (Titkosítottam a számomat, hogy ne lehessen felhívni, valahányszor ugyanis megszólalt a telefonom, úgy éreztem, hogy egy időzített bomba felrobban a gyomromban.) És amikor én gyanútlanul kinyitottam az ajtóm, hogy a szokásos 15 és fél perces vitába bocsátkozzam Isten létéről ezekkel az öles tekintetű, bariton érvelésű, bibliaárusító, fekete tiszteletesekkel, akik ezekben a kora esti órákban szokták fáradhatatlan kísérleteiket tenni nálam teljes gőzerőre állított fogsoraikkal – helyettük ott álltak ezek az önjelöltségükben elázott megfeszítésre várakozók, és vacsorázni akartak. Mire én, mint egy eroteljesen szügyön sarkantyúzott ló, drámai őszinteséggel felnyerítettem: gyilkosok! Ők pedig, mint dacos és öntudatos szilveszteri hívatlan vendégek, megtorlásra kiéhezett, csillogó szemekkel betódultak az én utcáról összegyűjtögetett sápatag inkognitómba. Csak azért különben, hogy értetlenséget színlelve pofámba vág hassák: elvándorlási kísérletem, ez a három év sivatagi önmegtartóztatás minden érték és szellem nélkül való hiábavalóság.

Ha tudnád, mit kínlódom, miközben szárazra dörgölt agyvelővel próbálom generálni ezeket a sajátos magyaros mondatszerkezeteket! És most nem tudom eldönteni, hogy a magyaros tartalmaktól való megfosztatás teszi ezt a nehézkedést, vagy pedig csupán az érzékiség és szerviség (szervesség) az, ami eltűnőfélben van a környezetemből.

Az a finom tajtékréteg, ami a mindennapi nyelvben lélegzéstől csapódik ki az ember lebenyén – fogalmam sincs, hogy vajon ez a kellemes kis szó: lebeny, mely egyszerre támasztja fel bennem a végtelenség, a törékenység és elpusztulás gyanúsán szürke gömolygását és ugyanakkor hússzerű ruganyosságát, vajon adekvát-e, de hát nem tudom, hogy jól érzékelem-e, hogy az agyhártya szó itt most sokkal idétlenebbül festene – szóval ez a finom habocska a lebenyén, az édes szülőnyelvből való kiszakadás után brutális erélytelenséggel kopik le.

Sok helyen tartottam, és ígérem, visszatérek mindhez, például majd visszatérek ezekhez az ellenzéki gyerekekhez, akiknek pusztá felbukkanásától azonnal a nevadai sivatagba támadott bennem vágy kivándorolni – Amerikába ugyanis egyszer már kitántorogtam, és New Yorkon túl már különben is csak Tokió van és az ürrepülés – másrészt eltunyulásom keresetlen történetére. Például nem tudom, ismertél-e nőket teherbeesés előtt és után? – költői kérdés, nem kell megsértődni!

Én az első sikertelen terhességi kísérletem idején egy nagyon jámbor, a belváros porában békésen legelező, farkát csapdosó tehénre változtam. És álltam a közértben ebben az önfeledt és békésen kotló állapotban, és folytak a könnyeim ettől a buján oktanal emocionális békétől, ettől a túlcordult és tökéletesen értelem nélküli kielégültségtől, melyben az élet minden apró részlete további még oktanalabb kielégülésekre bújtatott pihenők nélkül.

Elnéztem az eladónó ekcémás, ráncos kezét és pirosra lakkozott, letöredezett körmeit, és kibuggyantak a könnyeim a boldogságtól a tényeknek és részleteknek ettől a csöndes, illedelmes állítódásától. A néma késtől, mellyel a parizert szelte, és attól, ahogy a mérleg mutatója finoman és gondolattalan kibillent, amikor rávágta a zsírpapírba dobott húst, és egyáltalán magának a húsnak kissé kocsonyás reszketésétől. És ekkorra már ömlöttek a könnyeim, mint amikor megnyílnak az egek a trópusok fölött. De az elárúsítónó elszántan elnézett a fejem felett, mert neki is, úgy látszik, megvolt a maga sírnivalója, és nem akart csak úgy ellenszolgáltatás nélkül aláállni az enyémmnek. Aztán nem bírta tovább, és megkérdezte: mi van? Én meg azt dadogtam neki – mert dadogtam is –, megpróbálva mosolyba fullasztani ezt a nedves tumultust, hogy fogalmam sincs, és még a rosszul felkent koszos-szürke rúzs is olyan meghatóan állította magát, olyan simulékonyan és öntörvényűen a száján (mely vékony volt, mint amit alkalmilag hasítottak az arcába, és repedezett), hogy zokogva döntöttem elnehezült testemet a pultra. Az üveg alatt pedig megadóan rázkódtak e rettentő érzelmörvény súlya alatt a nyelvek, püspökfalatok, disznósajtok, virslik, kolbászok, sajtok, kocsonyák és szalonnák.

Mikor tehát egy férfi nekirugaszkodik, hogy kielégítsen egy nőt, és a NŐ ezt kegyesen jóváhagyja, akkor abban a sokadik órai gőzfürdőben ugyanolyan névtelenül lesz vattacukor állagú a nő bal és jobb agyféltekéje, mint amikor először esik teherbe.

Mindenesetre pont akkor érkezett leveled, amikor beletöretve ebbe a New York-i téglasivatagba, igent intettem egy férfinak, és ettől viszont a szürkeállományom nekem intette be az unalmast, és most, ahogy így gépelek, megpróbálom magam legalább idézőjelek között visszavergődni abba a férfias alkotói ridegségbe, amitől nemcsak a kelet-európai költemények lesznek oly nagyok, hanem ugyanakkor az amerikai fogpasztareklámok is.

Mindenképpen tudnom kéne, hogyan érzel más férfírók iránt. Például M. úr, bizonyos férfírók iránt, akik a nemzetközi íróprondon hasonlóképpen sikerrel szerepeltek, ellenállhatatlan fizikai undort érez. Például egyszer felhívtam őt a szállodai szobájában a Broadwayről szombat reggel – egy nagyon bonyolult éjszaka után, amelyhez később talán visszatérek – kérlek szépen, a 88. utca és a Broadway sarkáról, ami ugye köztudottan a Nyugati oldalon van, és csupán 100 utcával van lejjebb lakhelyemnél. 8 óra 50 perckor történt mindez, és határozottan éreztem a hangján, hogy pizsamában üldögél az ágyban, mely ruhadarab éjszakai melegségének gondolatától olyan udvariatlan meghatottság vett rajtam erőt, hogy majdnem kiejtettem a telefont a kezemből az elgyöngüléstől. És akartam mondani neki valami bosszantót, valamilyen acélosan ágyéktájba hatoló sunyit, de ehelyett csupa gyöngéd becézés csúszott ki a számon, és aztán mégis sikerült valahogy a szót erre az elvetemülten professzionalista túlélőre fordítanom: Kosinszki, aki köztudottan csak egy igazán nagyot írt, és a többi meg mint egy széthányt szennyestábla egy kifordított lichthofban.

Szóval mondom ott M. úrnak a Broadwayen a telefonba – istenien süttött a nap és szerencsére még minden nagyon reggeliesen kezdetleges, majdnem hogy romlatlan volt a Broadwayen, és a Hudson folyó felől befújó szél megcsípdeste a fületem meg az orromat – hogy jó író ám ez a Kosinszki.

Erre M. úr, mint aki kivetni készül engem az emberiség kebeléből, azt kérdezte bénító undorral: miért, ismered őt? Ami ugye arra utalt, hogyha netántán elmentem személyeskedni a Kosinszkiel öutána (mármint M. úr után), akkor ő megvonja tőlem a kegydíjamat: évi három joviális hátbaveregetést. HUH!

Erre én ártatlanul nekiálltam mélyebbre hatolni a trágyában, és mondtam neki, hogy azért a *Festett Madár* az ne haragudjon, egy klasszikus, és különben is Kosinszkire mint életművészre kell tekinteni, mert ő mindig és elsősorban abban volt nagy, és hát az sem kutya, hogy a *Vörösök*-ben, az orosz forradalom szuperprodukción hollywoodi változatában ő játszotta a Komintern főtitkárát. Hogy azért gondolja meg, hogy ez a pasi gyerekkorától kezdve milyen ördögien éli túl mindazt, amit csak főként maga agyal ki, de mégiscsak túlélhetetlen.

A lényeg az, hogy M. úr, mint aki elvesztette az uralmát a jármű felett, és kioszt nekem egy központi bizottsági megrovót, sőtétben csak annyit sziszegett bele a telefonba, hogy Kosinszkiról egy szót se többet. És tényleg láttam őt hamuban úszó, szétolvadt szemgolyókkal, mint akin átment az Etna.

Azt hiszem, a férjemmel akartam folytatni, amikor is tegnapelőtt abbahagytam ezt a levelet. Közben itt november 7-e van, és nekem ez a nap sajnos arról nevezetes, hogy ma sem nyertem a lottón, ugyanis képzeld

el, hogy itt egyébként semmiféle jele nincs annak, hogy másutt ugyanez a dátum olyan nyomasztóan piros betűsen vési a rovátkákat abba a hatalmas vasbeton ajtófélfába, amely olyan megdönthetetlenül és egyáltalán nem hasonlatosan egy szívárványhoz feszül a világ egyhatoda fölé.

Lényeg az, hogy nem bírok magammal. És amikor tegnap belebotlottam a férjembe a Nyugati Faluban, akkor elvékonyult hangszálakkal sápadtam bele kikezdehetetlen Puerto Ricó-i szépségébe. Ő nagyon gyöngéden félrevont az esőben – mely langyos volt és anyás –, és egyik kezét félreérthetetlenül a melltartómba csúsztatta, majd a másikkal nekítámasztott egy postaládának, hogy hanyatt ne dőljek, amikor majd tudomásra hozza a visszavonhatatlant. Igen, nagyon fiúsan és mégis egy szóvivő lankadatlan konkrétságra törő bosszúszomjával belémiktatta ezeket a méregszavakat: APA LESZEK. És mosolygott, mint egy zaftosra pucolt vesztaszűz.

Ha azt hiszed, hogy egy nő, sőt mint mondják, egy feleség ilyenkor képes azonnal a lőfegyverhez nyúlni, nos fogalmam sincs. Én egyszerűen még bőgni se tudtam csak azt tátogtam neki összefacsarodott zsigerekkel, hogy nekem miért nem csináltál egyet? És ezért a hazugságömlenyért minimum jól orron kellett volna bokszolnia. Ehelyett erre aztán már ő is majdnem sírva fakadt, míg bennem nekiállt időtlenül rotyogni megsebzett hiúságom, na meg hirtelen úgy éreztem, hogy egy keléssel borított kifeszített vitorla vagyok a Vörös-tengeren, és a nedves, sós szél maróan és vég nélkül söpör végig gyötrelmekért sajgó testemen.

Az igazsághoz tartozik, hogy amikor még annak idején kiemelttem 40 fokos lázban égő testét a taxiból az esküvőnk napján, és felvonszoltam a házasságkötő-terembe, a Törvényhatóság ormóttan épületébe, ahol alig tudott megmaradni a lábán, míg cserepes ajkakkal kétszer is ki kellett nyögni az 'akarom'-ot; szóval mikor kilépünk onnan, és gyakorlatilag az ölemben vittem hazáig az Alsó-Keleti kutyaótlunkba, ahol akkor laktunk 63 kurvával, 28 stricivel és három sábeszdeklivel, akik az előbb felsoroltaknak ágybérleteket adtak ki ebben a papundekli házban, amit rohadó újságpapírból, pudvás deszkákból és salakos malterből húztak fel a századfordulón, a bevándorló kelet-európai igavonó barmoknak; szóval amikor kiléptünk a tiszta karácsonyi fagyba, és láttam ezt a hályoghántó késsel sem leemelhető, hajszálfinom szarkasztikus mosolyát lebegni, és kérdeztem, hogy mi történt, akkor ő, mint aki még erre a pár mondatra visszatér az alvilágból, azt hörögte, hogy ő mindig is azt képzelte, hogy egy távol-keleti nőt fog feleségül venni. (Azt gyanítom, hogy valamilyen glédában legyártott, bornírt háborús filmből vette az ötletet, ahol amerikai katonák távol-keleti lányokkal 'komolykodtak'.)

Míndez a Brooklyn-híd tövében esett, melyen nemcsak Majakovszky hatolt át, porig emelkedve a távlatok ördögi szárnyalásától, hanem amelynek közepén visszafordulva és visszanezve erre az impozáns és rettentő szörny-szülőltre – melynek ege a világ minden más városánál magasabbra tör – én is úgy éreztem, hogy újra kezdeném az életem, ha valaki a híd túlsó oldalán mondjuk volna oly szíves hozzám vágni 45 centet egy forró kávéra.

A lényeg az, hogy amikor a férjem elköltözött ezen a nyáron ehhez a szépséges kínai kislányhoz, akkor hallgatólagos beleegyezésem tudatával tette ezt, mert tudtuk mi mindketten, hogy gyógyíthatatlanul rossz felesége voltam neki, és plusz hát azt is éreztem, hogy a megérzéseket valóra kell váltani, különben az ember ezeknek a be nem teljesülését a legközelebbi szerettein veri le.

És szerettem volna ott a Nyugati Faluban tegnap izzé-porrá zúzni a férjemet, ezt a forró és odaadó fiút, ezt a harmatos testű, törekeny csontú kölyköt, akinek Puerto Ricó-i proli nemessége megalázóan süttött le az én kelet-európai, szűkkeblű, elitista intellektualizmusomra. És drága férjem belém diktált három adag amerikai módra agyonjegelt vodkát, és napirendre tűzött válóperünk dacára (mely lomposan és cinikusan vetette ránk árnyékát), megígérte, hogy mi mindörökké szeretni fogjuk egymást. És én meg nem értettem – miközben szikadtan és éhesen bámultam a száját, mely kellemes, spanyolos matrózós kiejtéssel próbált megbirkózni az amerikai angol lapos és tartalmatlan fordulataival (miközben melleleg még izzadtan gyúrtuk egymás kezét) –, hogy engedhetem futni ezt az embert, akinek már hajszál híján sikerült teljesen tönkretennem az életét.

Ha nagyon szentségrombolóan akarok itt most mindezek után önpusztító lenni, akkor azt kell hogy mondjam, hogy házasságunkból leginkább a házassági engedélyünköz ragaszkodtam, melyen el kellett sorolni szüleink és jómagunk születési helyét, és ez a következőképpen festett (apróbb módosítással):

Az ő anyja Sanghajban született, apja viszont Puerto Ricóban. Az én apám Romániában, anyám viszont Jeruzsálemben, a férjem New Yorkban, én viszont Budapesten! Micsoda agymunkába került az istennek összehoznia ezt a konstellációt, sőt mi több, micsoda koncentrációt kívánt ennek fenntartása nap mint nap ebben a milliókat befogadó olvasztótégelyben, ebben az evilági apokaliptikus városszörnyetegben.

Mert amiképpen Jean Genet cselédjei is ténylegesen akarnak madamokká válni, azonképpen esnek áldozatul a mindenkori hatalomátvétel hajnalán a vezér legszívbelibb bajtársai a hatalomátvétel aktusának, mely áldozatul esés magának a hatalomátvételnek kiküszöbölhetetlen genetikusan jellegéből fakad.

És ezért, amikor ma egy régi barátom, aki három napja érkezett ide, már túl sokat panaszkodott arról,

hogy milyen visszataszítóan unalmasan élnek jól ezek az elkényeztetett amerikaiak, azt próbáltam finoman behúzni neki, az én egyébként furcsa módon inkább mosogatónői ökleimmel, hogy ezek a szerencsétlen nyomorult amerikaiak tényleg nem tehetnek arról, hogy az oroszok még mindig nem szabadították föl őket, és ezáltal még nem nyílt terük az igazi és tartalmasan szenvedésteli életre, amelyre csak egy helyzet abszolút értelemben való reménytelensége és minden probléma örögi körökre való lecsupaszítása jogosíthat fel bennünket.

Mert Amerikában a múlttalanság egyfajta gátlástalan kötetlenséggel és mozgási szabadsággal ruházza fel a szociális tájat, egyfajta lezser sebességgel, melyben még az a kamaszos, nemtörődöm laklóság, ahogy az amerikaiak az egész világot a játszóterüknek tekintik, amiben ők szétlövöldözhetik mindenki más homokozóját a játékgyűjteményükkel, még ez is valahogy vonzóvá válik a történelmüktől elnehezült európaiaknak, mialatt futószalagon termeli a tradíciójuktól megittasult közel-keleti terroristákat, akik ugyanezt a kamaszos laklóságot, ezt a formátlan általánoszkodást, szemforgató kihívásnak tekintik: egy szembe hajított, ipari méregből és hulladékból legyártott kesztyűnek.

A lényeg az, hogy Amerikában a remény látszata még mindig kihívóan villog, és a távolban a vitorlák még mindig úsznak egyfajta szűkülő értelemben vett horizont felé. Míg odaát már átálltak a lebontott árbocok korszakára. Amikor ugyanis visszavonhatatlanul légmentesre zárul az égbolt körülöttem, akkor tudod csak igazán cifrázni, esztétizálni és agyonénekelni a nyomort, akkor jutsz el azokhoz a szívfájdítóan kifinomult és rettentő ünneplések közepette előadható tanulságokhoz, melyek kizárólag a parttalan hasmenésről és annak álmatlan hullámveréséről szólnak.

És ezért adekvát nekem a Petri, ugyanis ő nagyon körültekintően egyetlen versében sem mellözi a szart, a szárást és a sok szarba kicsorbult vécepapír tetemet, valamint a törülgetésbe elnyűtt mancsokat, begipszelt állkapcsokat.

Na most tekintsünk vissza erre a bizonyos ellenzéki vacsorára levelem kezdetén. Én eredetileg egy 9 személyes vacsorát terveztem, változatlanul fenntartva a következő paramétereket: igaznak kell tekintsük a telefonszámom titkosított jellegét, valamint azt, hogy a gutaütés hatásán 'gyilkos'-t kiáltottam az ajtómban. És meghívtam M. urat is mellesleg aktuális barátnőjével. Na most kinyitom az ajtót, és ez a gyáva alak testőrségül tényleg magával cipelte az egész New Yorkban tartózkodó ellenzékét. Fogalmam sincs, mit volt beszarva tőlem, mely testrészének volt szüksége erre a túlméretezett védelmi vonalra? Uramisten! De az is meglehet, hogy egyszerűen csak disznó, és nem bírta magállni, hogy ne úgy begyessedjen a hiúz, ahogy ő füttyül.

Ugyanis ennyire idős korára, még egy közepesen magára talált író is tudhatná, hogyha egy nő nekiáll egy artikuláltan 9 személyes rakottkrumplit főzni, akkor annak egyrészt magasabb rendű okai vannak, másrészt az ő magas lángon piruló háziasszony lelkülete menthetetlenül össze fog omolni 18 évőképes ellenzéki láttán. Arról most nem is beszélve, hogy hacsak magát az ültetést tekintjük – amelynek részleteit gondos mérlegelések után emeltem törvényerőre –, pusztán ennek a hipotetikus elrendezésnek az orgyilkosi feldúlása milyen súlyosan maradandó sérüléseket okozhat mérgekeverőnői elhivatottságtudatomban.

Ugyanis minden úgy volt elrendezve, olyan pontos három és hatszögekbe, hogy M. úr még a sótartót se tudta volna úgy elkérni ez idő szerint érvényes barátnőjétől, hogy ne keveredett volna hátborzongatóan slampos és léha fecserészésbe amerikai barátnőimmel.

És akkor áll ez az író a gőzölgő rakottkrumplim felett, amit épp kiemelek ellenállhatatlan mélabúval a tűzhelyből, és neszezve kutatott emlékei között valamilyen tolerálhatóbb csattanó után, de csak arra a vézna egysorosra futotta, hogy: 'Megbasztuk Amerikát!' – na most az egyik lehetséges magyarázat erre az, hogy ugye azt akarta volt ezalatt érteni, hogy lerántottuk, kiscicám, a tetemedről a leplet, úgyhogy most már akár le is dobhatod magadról azt az 50 kiló súlyfeleslegedet.

Engem annyira fejbévágott ennek a jelentéktelen csattanónak a tompa, érdektelen puffanása a konyhakövemen, hogy olyan mellékesen rúgtam félre, amiképpen az én epuhult, lusta házi patkányaimat szoktam, ha túlságosan is kihívóan nem vetnek egyetlen érdeklődő pillantást sem a kihelyezett mérgezett zabszemekre.

Mindebből talán csak az az egyedülien átmentésre érdemesült tanulság adódik, hogy nemcsak az ész zuhog a tényrakásra (Petri) hanem az indulat is, és ezeket nem is igen lehet külön szemügyre venni szerintem, mert amennyire meg csak képes volnék az esztelen indulat kategóriáját létezésre méltatni, annyira tagadom az indulatmentes ész álláspontját.

Kérlek, nem akarlak untatni, de ezen a héten se nyertem a lottón, amiben semmi meglepő nincsen, de ahogy álltam a sorban ezekkel a dél-amerikai prolikkal a trafikban a computer előtt,

ami kiosztja neked, amiképpen a papok az ostyát, a heti esélyosztalékodat az e földi megváltódásodra, hirtelen megfordul az egyik, és belélnéz, és nyitva felejtí a száját, és aztán azt suttogja felgyülemló fájdalommal az arcában, hogy te... te... te szintén hiszel ebben? És csóválta erélytelenül, sötéten bizalmatlanul, mint akinek nyilall a vakbele a hevenytől, rángatta az inakat az arcában.

Na most én meg mint akit arcul korbácsoltak.

Először is, hogy dacára slampos és gazdátlan jellegű öltözködésemmek, ez a rinocérozsz bőrű, heges arcú kölyök meglátta bennem a tömegeből kilógó várományost egy szellemibb és alkotobb életre. És mivel a lottó az esélytelenek letört bilifüle a mindenkori hajnalhasadáshoz, ez a krokodil arcú gyermek számomra hihetetlen meglátással ráérezett jelenlétem sértő paradoxonára. Hogy ottlétem ízetlenségre vall, hogy szégyelljem magam, hogy betolakodok ebbe a mások számára fenntartott seggrepacsiba, hogy énnekem nincs jogom csak úgy alábbadni és őrájuk visszavetíteni helyzetük arcpirító dimenziótlanágát.

Ezen túlmenően persze a nagy számok és a történelem együttes erővel bizonyították, hogy az ötmilliót kizárólag nyugdíjas body-builderek, teremőrök, banktisztviselők és éjszakai portások nyerik. Úgyhogy tényleg kár a gőzért, és különben is takarítsam szépen haza magam.

Na most anélkül, hogy irányomba toluó barátságod felülbírálására kívánnalak serkenteni, felhívom a figyelmedet a következő részletekre M. úrral kapcsolatban. M. úrnak volt egy 8. Henrikhez képest humánus taktikája a volt nőekkel való elbánásra. Ő ugyanis stratégiai okokra hivatkozva deportálta őket a világ különböző pontjaira Párizstól kezdve Berlinen és Jeruzsálemen át egészen New Yorkig, ekképpen csökkentve a ráeső nő-sűrűséget Budapesten. Na de fentemlített élmúlt nőknek legalább megvolt az a maradék reménye, hogy nem számít, mert M. úr majd egy szép nap felkerekedik meglátogatni őket, akkor is egy úriemberhez méltó kötetlenséggel fog átmenetileg fesztelenkedni velük. Ez sovány vigasz volt egyáltalán. Csakhogy koncepciót változtatott író uram, és úgy döntött, hogy öneki már ideje van lenyugodni egyetlen nő kredence mellett, és ezzel az összes fennmaradó nőt egyetlen ökölcspással kiütötte, mivel attól fogva ahová ő ment, vitte magával a kredencét is.

Ugyanis még annak idején az indulásom előtti gyomorgörcsös órákban M. úr, mint aki épp egy Szaúd-Arábiai kőolajforrását ajándékozta nekem, megígérte, hogy amikor New Yorkhoz ér a térképen, akkor az ő hotelszobájába egyedül engem fog beengedni, és higgyem el, ez mekkora szó nála, mert oda egyébként ember be nem teheti a lábát! Na most talán csodálkozva kérdezheted magadtól, hogy én, tapasztalt leányzó miért nyaltam be eme mézes-mázos sületlenséget. Ugyanis hát akkoriban minden szál szór a testemen a világűr felé, e néma öletlen sötétség felé meredezett, és a zsigereim is tanácstalanul és kimerülten facsarkodtak, tekeregtek bennem le-föl, és minden nedvtelen és kozmás és agyoncsapott volt bennem.

Mert az istennek nem akartam elmenni Amerikába! Mért legyen nekik igazuk, hogy ez a hely (Magyarország tudniillik) igenis véglegesen az ÖVÉK, mikor én is itt születtem. De hát nem volt alkudozásra hely és idő. Egy szép vasárnap hajnalban két helyi, sarkos egyenruhás elkobozta a piros útlevelemet, és aztán három nappal később a postás kikézbésítette a kéket. Azt állítod, hogy mindez hanyagság és zürzavar műve volt? Azt állítod, hogy nem érdemes koncepciót vinni a dologba? Lehet, én akkor is úgy vettem, mint egy felszólítást, hogy takarítsam kifelé magam, mielőtt meggondolják magukat gazdi uramék.

Szóval ezért nyaltam be M. úr litániáit, mert azt se tudtam, hol áll a fülem, a szemem meg mint egy fölfakadni készülő jégeső verte kelés, mert a beleim mint egy letarhált, felperzselt disznóól amibe smirglipapírt dugtak.

Ez különben meg lett örökítve kérlek fotóilag is. Ülök kérlek ezen a fotón ifjabbik bátyámmal a ferihegyi büfében' indulás előtt, és minden puffadtan és izzadtan szürke és táskás volt rajtam. Minden ruhadarabom és gondolatom idegenül lógott rajtam, mint egy atomrobbanás utáni mutáció termékei. Minden céltalanul, szervetlenül és lötyyedten erélytelenül esett palacsintává. Komolyan mondom, ha bárki megpróbált volna megérteni, csak úgy tréfából megbökni, én ott eltaknyoltam volna ültömben, annyira nem tudtam koncentrálni, hogy a részleteimet egybetartsam. Mint egy rosszul összekötözött hurkatöltelék készültem ezer darabbá vetődni.

És néztem Andriskára, és nem volt vér a karomban, hogy felemeljem, és azzal mint egy nyakon rázzam, hogy TESTVÉR ne tedd ezt velem, bátyuska ne engedj elmenni! Gondolatban leborultam bokán nyalni, hogy úgy kérleljem, hogy engedjen, engedjen maradni! De még a számat se tudtam kinyitni, csak néztem őt, hogy ez itt hagy engem elrepülni. Komolyan mondom, majdnem kitagadtam őt ott helyben, annyira nem voltam eszemen a fájdalomtól, hogy ezeknek sincsen már nedv a torkukban, hogy visszaugassanak a földre. Mert persze ott volt a Lenke is, és ő készítette különben ezt a történelmi fotót.

Néztem tehát ezeket az elporosodott duzzadt torkúakat, és ők meg félték még nyelni is, mint akik nem akarják tovább horzsolni azt az égő kelést nekik ott lenni. És engedtek. Engedtek menni. Na és most mit játszom itt meg az eszetlent. Hiszen ki merné azt mondani a visító malacnak istállóút idején, hogy maradj az ólban, hátha megered a zápor? Senki.

Persze az ő szempontjukból tekintve, jól tudom, önsúlyomnál fogva gurultam a vámosok felé, de én meg éreztem, hogyha egy csecsszopó kölyök odatotyogna hozzám, és rátenné a csuklómra a mancsát, akkor én maradnék! Ha valaki felajánlotta volna, hogy a Ferihegyről betaxizik velem a Bástyába vadast enni, akkor maradtam volna, ojjé!

Szóval szegény bátyó keserűen mosolygott rám, én meg acsarkodtam magamban, hogy naná, hogy nem szól semmit, alig várja, hogy megszabaduljon tőlem, békén hagyom végre a barátnőit, nem kell többé kérényeket írnia helyettem.

Igen, ilyen kicsinyesen mosolygott szerintem akkor. Valójában a jó ég tudja, mi volt a fejében. Mostani állapotomból tekintve valószínűleg ugyanolyan híg és nem nélküli lötyty, mint az enyémben. Valamilyen szürkés-gumis, hályogos rothadás.

Ugyanis minden vég ilyen tekintet nélküli.

USZÁLY UTCA, BUDAPEST, ÓBUDA

Brognart

FEHÉR ASZTALNÁL ELMONDOTT TÖRTÉNET

CZESŁAW MIŁOSZ

Bizony régen volt, valamikor az ötvenes években, amikor egyetlen alkalommal Marles-les-Mines-ben jártam. Kisváros ez Calais közelében, fekete bányászváros. Arrafelé nedves a föld, rikítóan zöld a téli vetés a mezőkön, a meddőhányók tintaszínűek, és szállítószalagok kerekai forognak a levegőben. Szinte szünet nélkül ömlött az eső, Marles-ban a nyirok kiütött a falakon, az úttest köveit sár borította, s a fák csontvázra csupasultak. Az első járókelő, akihez útbaigazításért fordultam, egy szénportól tetovált bőrű bányász éppen munkából tért haza, és magasra emelve lámpáját, ugyanazon a nyelven válaszolt nekem, amelyen kérdeztem, mert jó szemem van, láttam, hogy lengyel; egyáltalán, a lakosoknak majd a felével szót lehetett érteni lengyelül. Zavaros, ködös volt itt a lámpafény, s amikor kinyitották a kis kávézó ajtaját, gőzgomolyok áradtak ki, és talán rosszul emlékszem, de minden akkori fényt ezen a füstön-ködön át látok. A bisztrók előtt biciklik álltak, és a kávézóknak az emberek egy pohárka calvadossal kezükben a Brognart-történetet tárgyalták. És Marles-ban, ott a helyszínen az ügy engem is megfogott, megrázott. Nem az én dolgom megítélni, hogy áll életem mérlege, mennyi jót tettem és mennyi rosszat; néha úgy tűnik, hogy egy valami a javamra billentheti: voltak percek, amikor elfogott a kényszer: rohannom kell és ordítanom, mert ez nem létezhet, mert senki más meg nem teszi, senki, hát nekem kell, az én vállamat nyomja. Elhatároztam, hogy legalább én nem hallgatom, kifaggatom a helybelieket, aztán elmentem a Marles melletti szomszéd városkába, Bruay-be is, a két helységet csak egy vízmosás választja el, egy fiatal tanártól megkaptam Brognart iskolai füzetét, a Cid, meg az Iliász elemzését, az éltanuló szálkás betűivel. Ez a tanár mind a mai napig azt hiszi, hogy vagy szélhámos vagyok vagy provokátor, hiszen nagy elszánásaimból semmit sem valósítottam meg. Ha a pokol tornáca valóban jószándékkal van kikövezve, akkor a mérleg itt a káromra billen le. Annál is inkább, mert részemről nem arról volt szó, hogy kilógó nyelvvel lerohanjam a világot, és mindenütt védelmembe vegyem a megalázottakat, főként nem egy olyan országban, mint Franciaország, ahol van elég publicista és író, akik rendszerint érzékenyen reagálnak honfitársaik sorsára. Ám egyetlen franciának sem lehetett fogalma arról, mi jutott Brognart osztályrészéül. Senki nem tudhatta beleélni magát a helyzetébe, ahhoz az ő képzelőerejük szűkös volt, ahhoz a képzelőerő másfajta tréningje szükségeltetett, olyan, amilyen az enyém ment keresztül Európa keleti felében; és jól tudtam, hogy ebben egyedülálló vagyok.

– Többször próbáltam, és mindig sikerült is ürügyet találnom, ilyen-olyan elfoglaltságot, hogy félretegyem Brognart-t. Mi is gátolt meg abban, hogy vele foglalkozzam? Mindenekelőtt az, hogy Brognart már nem élt. Vagyis része lett a megszámlálhatatlan tömegnek, a leverték, megtaposottak, megnyomorítottak tömegének, Krisztus előtt a nyolcadik vagy utána a huszadik században, az idő itt nem játszik szerepet. Hát akkor miért ő, miért éppen ő érte a jaj, a panasz? Időben az én életem tartamára korlátozódva is mindjárt kitűnik az ok elégtelensége, hiszen hozzá hasonló milliók pusztultak el, és ahogy a lengyel közmondás tartja, ismerősebb az ing, mint a kaftán, választhattam volna a hozzám közelebb állók közül valakit, nem ezt a franciát. Ami azt illeti, volt valami rejtélyes abban, miért reagáltam hirtelen érzelmesen azokra a Marles-les-Mines-ben folytatott beszélgetésekre, majdnem ki is találtam, miért volt Brognart nekem fontos, mert mintha valakit helyettesített volna, különféle megnevezhetetlen szálakkal kötődött ehhez és amahhoz a számomra megfogható emberhez. De ez oknak nem volt elég, annál kevésbé, mert ott autók voltak, színházak, virágok, sűrű zúzóvonatok, emberi forgatag, amely elfalazta magát a veszteségtől, hallani sem akart a számára kellemetlen dolgokról; hát mit számított egy Brognart. Kiállni a placra és fölemlegetni ezt, hogy aztán ásítozva forduljanak el az unalmas alaktól, vagy sokat sejtetően összekacsintsanak: na, még egy kőkler gyarapítja – milyen ügyesen – a politikai tőkéjét.

– Mert Brognart ügye akkor már politikai ügy lett, nem az ő akaratából, mit értene a politikához egy

süvölvény, aki Corneille-ről, még Racine-ről írkál dolgozatokat. Pas-de-Calais-ban a választási partiban kijátszható helyi ügy volt, másutt azonban már bejutott a filozófiába, az irodalmi szalonokba, ahol másképp, mint gúnyosan tapintatlanság lett volna előhozakodni vele. S bár nem törődtem a tapintattal, ez a tilalom különös, áttételes módon mégis bénítólag hatott rám. Érzelmileg túlságosan elköteleztem magam ebben az ügyben, így hát már csak a főszereplő iránt érzett tiszteletből is inkább hallgattam, nehogy kitegyem magam (akárcsak a saját szememben) annak a gyanúnak, hogy Brognart-t csupán öngigazolásom újabb érveként, vagy saját tisztességem védelmére használom fel. Igaz, elég világosan kirajzolódott szemem előtt a könyv, amit az ügyről odarittyenthettem volna; a vázlat, sőt az egyes fejezetek is. De képzeljük el, hogy a könyv megjelenik, és senkinek sincs rá szüksége. Egyesek kifigurázták volna, a szerző „hamis tudatának” bizonyítékát látták volna benne, mások udvariasan intézték volna el, közhelyes dicsérettel, mert ami nekem szakadék, a szakadék víziója, az számukra csak egy politikai hecckampány fegyvere, amit más, semmiféle Brognart-okat nem érintő okokból üznek. De azt is el kell ismernem, hogy az egész történet tényleg fantasztikus, abszurd, nem tipikus, amiért a másik tábor is – feszélyezetten – elhessegette volna magától.

– De nem kerülgetem tovább a kását. Brognart, aki a Gilbert nevet kapta a keresztségben, egy főaknász fia volt, s Marles-ban született. Apai és anyai ágon is paraszti családból származott, helyi családokból, amelyek nemzedékeken át túrták a földet, már akkor, amikor még senki sem sejtette, hogy szén rejtőzik alatta. Később a földjük – soha nem apróztatták, osztották föl kisebbre – felértékelődött, akkor otthagyták, új munkához fogtak, bányászok lettek, de azért mindig ott volt mögöttük a föld a telekkönyvekben, így aztán Marles-ban azt beszéltek, hogy ezek a famíliák, hohó, hát az a ház is az övék, meg amaz is, itt is egy telek, ott is egy telek. De ahogy ez már Franciaországban lenni szokott, semmi flancolás, inkább kuporgatás, meg jajgatás, hogy kenyérre, meg borra se futja. Gilbert apja otthagya a feleségét, amikor a fia még kiskorú volt, kieszközölte a válást, majd harmadszor is megnősült; Gilbert Marles-ban nőtt föl az anyja és a nagymama mellett és a nagynénik között, s ritkán látta az apját, aki Auchelben lakott, és ott is halt meg. Az anya reszketett egyetlen fiáért, talán még jobban, mint ahogy az anyák szoktak egykékjükért, valami kétségbeesett szeretettel, a válás, meg ezt a kihunyini látszó családot ért más tragédiák miatt is. Például az anya egyik nővére megháborodott, az első világháborúban ott állomásozó angol Tommyk erőszakolták meg, akkor pattant meg valami a fejében. De nem úgy néz ki, mintha Gilbert különösebben elrontott, elkényeztetett gyerek lett volna. Teljesen normális srác, szorgalmas, gyakorlatias, komoly, akit szeretnek a társai, és sikereket ér el a sportban. Semmi hajlandóság a különcködésre, a túl merész álmódózásra, semmi, ami túllépné legszűkebb környezetének szükségleteit. Nem stréberkedett, az école primaire után tovább járt ugyanannak az általános iskolának a felső tagozatába, amit a franciák école primaire supérieure-nek hívnak, majd a Collège Moderne, aztán a bányászati főiskolára készült, hogy mérnöki diplomát szerezzen, s majd visszatérjen Marles-ba. A matematika és a fizika volt az erőssége. Abból, amit a tanárja mesélt, gondolom, pontos képet alakítottam ki magamnak róla. Tipikus észak-francia fiú, flegmatikus, csöndesen ironikus, aki nem mutatja ki az érzéseit, s amellet kemény, erős akaratú, független alkat. Sohasem üzött kettős játékot, mindig azt mondta, amit gondolt – a tanár ezt külön hangsúlyozta. A közösségben – akár az osztályban, akár a sportpályán – dinamikus. A bruay-i iskolába eleinte biciklivel járt, amikor pedig tizenhat éves lett, az anyja vett neki egy motort, ez volt a kényeztetés egyetlen jele, bár ez se különösebb, hiszen errefelé létszükséglet a bicikli vagy a motor. Egy baleset során hidegvérrel tett tanúbizonyosságot: kipukkadt a motorbicikli első gumija, de a fiúnak nem lett baja. Amikor zsebpénzt kapott az anyjától, a legnagyobb öröme abban volt, ha örömet szerezhetett másnak; ha látta, hogy egy társa megkíván valamit, mindjárt megvette neki. Csak egyetlen szervezetnek volt tagja, a Jeunesse Étudiante Chrétienne-nek.

A Brognart-ról készült fényképek a tanár szavait igazolták. Egy jó kiállítású kamasz kedves arca, erős áll, finom rajzolatú száj, terjedelmes, kicsit gyermeketegen krumpliszerű orr, merész, figyelmes, kissé lírai tekintet. Igen, ha jól sejtem, a szája és a szeme fogott meg, mert egy hozzám közel álló valaki, egy családtagom szájára és szemére emlékeztetett. Igaz, Brognart egyes fényképeken szemüveget viselt, olyan vékony fémkereteset, s ezeken a hasonlóság már elhalványult.

– De minden komolysága mellett nem lett volna kölyök, ha nem vonzotta volna az hancúrozás, a világ körülszimatolása, kitapasztalása. Imádta persze a kirándulást ismeretlen tájakra. Marles-ban ehhez volt partnere is, a hentes fia, akivel barátkozott, ez egy Torunból elszármazott lengyel család volt. Úgy adódott, hogy a rokonok meghívták toruñi vakációra a lengyel fiút, aki rögvést felajánlotta Gilbert-nek, utazzon vele. Különleges alkalom volt ez, hiszen Gilbert még sohasem járt Franciaországon, pontosabban annak az északi

részen kívül. Engedélyt kért hát az anyjától, hogy utazhasson. Az biztosan nem akarta engedni, a franciákban van egyfajta bizalmatlanság a meghatározhatatlan országokkal szemben, de nehéz volt nemet mondani, hiszen a gyerek éppen leérettségizett, és ősszel készült a bányászati főiskolára. Mindez 1939-ben történt. Brognart épp tizenhét éves múlt – 1921 június elsején született. Nem tudom, hogy a marles-iek mennyire voltak tájékozottak a nemzetközi politikában; Marles nem Párizs, valószínű, hogy az anya aggódott, mert Brognart nem tudta azonnal keresztülvinni az akaratát, csak augusztus második felében vágott neki Lengyelországnak.

– Toruń szép város, barátja Brognart családjában talált egy csomó vele hasonló korú fiút, minden új volt neki, az épületek, a folyó, a kajakozás. Remekül telt az idő, és így a háború Lengyelországban lepte meg Brognart-t. A „háború” szót használom, ám ez merev, pontatlan, hisz ugyanúgy jelentheti a görögöket Trója alatt, mint a nagybetűs szalagcímekeket az újságban, amit kávézás közben olvasunk, mikor nem érint bennünket közvetlenül, vagy mint a hosszt és a besszt a tőzsdén. Ott azonban semmi ilyen hagyományos dolog nem volt, hanem pusztító tűz volt, amint lezúdult az égből, zengett az ég, és reszketett a boltozatát át- meg átható gépektől, lenn pedig, a mezőkön vörös tűzfészkek csillogtak a füstben, és az egyetlen emberi közösség kivetkőzött magából, lemeztelenedett, megmutatván azt, ami minden emberi közösség alatt rejtezik; örüljön, aki ezt nem ismeri. Brognart három vele egyidős toruni fiúval együtt gyalog indult dél felé, a német hadsereg elől menekülve, bombázott utakon haladtak, társai csakhamar visszafordultak, mert mindenütt német tankok tűntek fel, Varsót igyekeztek bekeríteni; Brognart azonban sok-sok nap és éjszaka elteltével, anélkül, hogy ismerte volna a nyelvet, az országot, eljutott Varsóba, a francia követséget kereste, nyilván a lelkiismeretfurdalás, eszébe jutott az anyja. Mint mondtam, a történet könyvvé állt össze bennem, amiben nem csupán Brognart kalandjai szerepeltek volna, hanem vándorlásának három társáé is, amely egyesek számára tanulságos, másoknak meg érdektelen lett volna. Marles-ban ugyanis kifogattam a hentes családját is. Kelletlenül válaszoltak, de valamit azért kihúztam belőlük, és valami arra ösztökélt, hogy azt is megkérdezzem, mi történt a másik három fiúval. Hazatértek az elfoglalt városba, egyikük, nyilván a legkalandvágyóbb, csak rövid ideig maradt otthon, újra elindult délre, Varsó felé és még tovább, a Lengyelországot Szlovákiától elválasztó hegyekbe. A háború első télén a fiatalok sível szöktek át arrafelé, a Kárpátokon át. Eljutott Magyarországra, onnan Franciaországra, ahol belépett az éppen alakuló lengyel hadseregbe, majd csapattestével együtt Angliába evakuálták, ott pilótává képezték ki, és bombázókon repkedett Németország fölött, most ő volt az égből érkező tűz. A háború végéig halt meg, mikor sérült gépe leszállás közben a földhöz csapódott. A második egészen másképp járt: mozgósításkor besorozták a Wehrmachtba, magyarázatként annyit, hogy a németek Toruńt német városnak, lakosait németeknek tekintették. Az első adandó alkalommal Olaszországban megadta magát a szövetségeseknek, azután lengyel egyenruhába bújt, és amikor a háború után ezt a hadsereget átvitték Itáliából Angliába, ott is maradhatott volna, de nem akart, visszatért Lengyelországba, és már épp letette az utolsó (alighanem mérnöki) vizsgáit, amikor lecsukták – az új hatalom mindenkit, aki korábban Nyugaton a lengyel hadsereg tagja volt, letartóztatott, tehát nem feltétlenül a Wehrmacht miatt, azzal szemben elnézőbbek voltak. A harmadik, Brognart marles-i barátja Toruńban rekedt, a szülei és Franciaország után vágódva egy gyárban dolgozott, a Gestapo illegális szervezkedésben való részvétel miatt letartóztatta, és a végén a Gdańsk mellett, a stuthofi koncentrációs táborban kötött ki. Nem volt ott sokáig, mert akkor került oda, amikor a német birodalom már az utolsókat rúgta, de megtört emberként került haza, úgy látszott, mintha minden rendben lenne az egészségével, aztán egyszer csak összeesett a lépcsőházban és meghalt, szívrohamban. Ez a kis kerülő egy nemzedék három sorsváltozata volt, egyetlen országban, mit sem kellett kigondolnom, vagy hozzáadnom. S mégis, a három közül egy sem lett olyan szerencsétlen, mint Brognart. Annak az elsőnek megvoltak a maga férfi-diadalai, megvolt az öröme, a második, ha nem készítették ki idejekorán, pár év elteltével nyilván kiszabadult, s még a harmadik is, bár sokat szenvedett, de rövid ideig.

– Brognart Varsóban megtudta, hogy a francia követség már nem létezik, keletre evakuálták. Hogy találta föl ott magát, merrefelé járt, mit evett, hol aludt ebben a zűrzavaros, ismeretlen, idegen városban, az ellentmondásos hírek és a pánik városában, ahol a szél a sötét utcákon már nem létező hivatalok és irodák aktáit hajkurászta, mindezt meg nem mondhatom. De hosszú ideig volt ott, átélte az ostromot, és az bizony kiadós kis ostrom volt, egész utcák spricceltek téglaszökökútkakkal a levegőbe, lóhullák hevertek az úttesten, amiből bicskával vágja ki az ember a pecsenyére valót, meg ilyesmi. Ezt követően a már elfoglalt városban októberben Brognart-t lekapta a német rendőrség, de rövid fogvatartás után kiengedték, alighanem nem volt idejük ilyen csekélységekkel foglalkozni, mint holmi külföldi állampolgárok, akik már amúgy is benne rekedtek a zsákban. Brognart nyilván úgy okoskodott, logikusan, hogy nem várja meg, amíg valamelyik internálótáborba zárják, hanem megpróbál magától eljutni egy semleges országba, ahol még van országának konzulátusa.

S a két állam közül, amelyek megosztottak egymással a lengyel területeken, az egyik semleges volt, még ha meg is kapta azt a semlegessége utáni osztralékot, amit megkapott. E két állam egyezsége értelmében a határ nem messze Varsótól húzódott, és Brognart, kijátszva az öröket, ahogy ezt akkoriban számosan csináltak, novemberben át is lépte a határt.

Az ember állítólag mindent megtanul, csak éppen nem egy csapásra, fantáziáját béklyóba verik a beidegződések. Brognart bizonyára úgy gondolta, hogy rögtön talál egy francia konzulátust, vagy ha nem, akkor is felül a vonatra, és elmegy Moszkvába, ahogyan Marles-ból mehetett az ember Párizsba. Amikor kiderült, hogy ez itt lehetetlen, számára a legtermészetesebb módon a hatóságokhoz fordult, hogy tegyék neki lehetővé. Hazája hivatalait (Európa legrégebbi hivatalait) ismerte, ám azt nem tudta, hogy ezek a hivatalok már a francia forradalom előtt is meglehetősen demokratikusak voltak a többihez képest; erre valahogy sohasem gondolt. Most meggyőződhetett arról, mi történik, ha senki a kisujját sem mozdítja, mivel az egyénnek nincsenek ún. vele született emberi jogai. Dühbe gurult, és azt mondta magában: ha így állunk, akkor majd megleszek minden segítség nélkül. Innen-onnan szerzett némi értesülést, amiből kiderült, hogy az akkor még független szomszédos balti államokban léteznek francia konzulátusok. Így hát egyszerűen útnak indult. Még meggondolatlanságot sem igen lehet a szemére vetni. Az, hogy Varsóból eljutott idáig, fölbátorította – indokolatlanul, mert az sokkal könnyebb volt. Meg aztán a lengyelek, akiknek talán mégiscsak illet volna ismerni szomszédaik szokásait, szintén naivak voltak, tömegesen vágtak neki, akárcsak Brognart, hogy kiszabaduljanak a kérdezetlenül rájuk kényszerített hatalom szorításából. Az egyiknek sikerült, a másiknak nem. Lehet, hogy ott Marles-les-Mines-ben az egész Brognart-ügyet eleresztettem volna a fülem mellett, ha nem fűződnek konkrét képzeteim az ilyen határátlépéshez. De fűződtek, de még mennyire hogy fűződtek, és bizony mondom, azt átélni, az már valami, utána múlnak az évek és az élet egyfolytában csodás, minden nap mintha ajándék lenne. Nos, Brognart lebukott Lettország határán. Különböző börtönökben, tetves embertömeggel telezsúfolt börtönökben tartották fogva, hozzá hasonló fiatalokkal együtt, akik Nyugatra akartak eljutni, a hadseregbe, de voltak ott öregek és asszonyok is, lengyelek és zsidók és litvánok és beloruszok. A legkülönbözőbb nem helyén való dolgokért ültek, főleg azért, mert nem helyén való társadalmi csoportokhoz tartoztak.

Ebben a helyzetben a mi élelmes és makacs fiatalemberünknek természetesen eszébe jut, hogy a hajótöröttnek egy tengerbe vetett palack segítségével hírt kell adnia magáról, nem szabad feladnia a reményt, mindig van rá esély, hogy valaki kifogja a palackot. Így hát Brognart – és ebből is látni, milyen rendszeres ember volt – minden egyes cella falára, ahol megfordult, gondosan felírta a teljes nevét és a kérést, hogy értesítsék a családját. Nem is csalódott számításában. Csakhogy a hullámok sokáig, majd hat éven át sodorták – nem is magát a palackot, hanem azokat, akik kihalászták. Csak a háború után érkeztek levelek Marles-ba annak a lengyel hadseregnek a tisztjeitől és katonáitól, akik Olaszországban állomásoztak, és korábban maguk is ugyanezeknek a börtönöknek voltak a lakói. Egyesek csak olvasták a falra írottakat, mások maguk is egy cellában ültek a franciával.

– Pár hónap börtön után Brognart-nak felolvasták az ítéletet. Ne mondja senki, hogy nem tisztelték ott a jogot, nagyon is tisztelték, a törvényesség része a kultúrának, azt is ugyanott találták ki, ahol más trükkös dolgokat, mint amilyen a fogmosás, a gőzgép, a villamosság meg a parlamentarizmus. Hogy aztán a jognak meg a választásoknak valami haszna is lehet? No, azt már nem, de a fiktív jelleg csak fokozta a szertartásosság igényét. Brognart a szertartásból nyilván egy szót sem értett, az ő agyában bűn és büntetés közt létezett valamilyen kapcsolat, arány, ami az iskolában, az irodalom meg a környezete révén ivódott belé. Egyébként a nyelvet sem értette, amin beszéltek hozzá, és mikor az ujjukon mutatták neki, hogy hány évet kapott, hogy nyolcat, akkor először nem is fogta fel, hogy nyolc évről van szó. S mikor emiatt kétségbeesett, azt megint csak rosszul tette, mert mindegy volt, öt vagy nyolc, amikor a cél csupán az volt, hogy a gyöngébb fizikumú foglyok kihalásával arányosan ugyanannyi munkáskéz maradjon a koncentrációs táborokban. Elvitték tehát egy ilyen táborba, Arhangelszk mellé.

– A szorgalmas, dolgos parasztnemzedékek eme leszármazottja elég szívósnak bizonyult. Négy telet ott túlélni komoly művészet még azoknak is, akik gyerekkoruktól fogva megszokták a zord klímát; ennyi idő után az egészséges férfiak általában meghaltak, de egymást követték az évszakok, és Brognart nem adta föl. És szorgosan bocsátotta útjukra a maga palackjait, bízva a szabadulásban. A háború után már nem csak az anyja tudta, hogy valahol Oroszországban van, hanem a francia követség is kapott tőle egy valahogy kicsempészett levelet, amiben pontosan megadta, hol raboskodik. Elkezdődött az utánajárás, és amikor már

tudták, hol van (a Pecsora torkolatánál), az orosz hatóságok abbahagyták a tagadást, hogy ilyen nevű egyén egyáltalán nem létezik; igaz, elég sokáig tartott, de a végén beismerték, hogy megvan, törvényesen elítélve, sőt „rémhírterjesztésért” tíz évvel meg is toldották az ítéletet, és hogy perújrafelvételről szó sem lehet. Vagyis Brognart még ott, észak táborában sem tanult meghunyászkodást, és mint régen az iskolában, most is mindig azt mondta, amit gondolt. Azokra a próbálkozásokra pedig, hogy legalább azt engedjék meg, hogy a családjával levelezzen, a válasz mindig az volt: nem.

– Nem próbálok meg kitalálni, min ment keresztül az anyja. Hiszen ha az ember minden áldott nap levelet vagy beadványt ír, egyik hivataltól a másikig jár, még Thorezhez is elmegy, és szó szerint a lábaihoz borulva könyörög segítségért, és ha ezek a fáradozások éveket tartanak – ebben meg lehet törni. Később, amikor Marles-ban jártam, az anya már ideggyógyintézetben volt, egyébként a saját kérésére került oda.

– Brognart 1951-ben halt meg. Nem rossz eredmény tizenegy év, erre bizony elismerően bólintana az orosz vagy a lengyel foglyok nagy családja is, kevesen voltak, akik a táborokban ennyi időt kihúztak, majd egy örökkévalóságot. Brognart haláláról a hivatalos értesítést jókora késéssel, majdnem egy év elteltével juttatták el a francia követséghez; a francia bulvárlapok a Brognart-esetet a „faits divers” rovatban közölték. Csak Marles-ban és környékén vert az ügy nagy visszhangot. Ott északon főleg a szocialisták és a kommunisták harcoltak a szavazatokért, az előbbieket érveléssel kovácsolták maguknak Brognart-ból, ami nagyon kényelmetlen volt a kommunistáknak. Számukra fontos volt, hogy visszaverjenek minden rágalmat; igen, Oroszországban voltak nevelőtáborok fasiszták, a náci, a politikai bűnözők számára, de hát ki sajnálja ezeket a gazembereket, hacsak nem az amerikai imperializmus ügynökei. S volt egy erős érvük is, hisz Franciaországban tán nem ugyanígy büntették-e meg a *collabók*at? Így hát még akiben föl is merült valami homályos kétség, inkább az is behúzta fülét-farkát. Meg aztán messze is volt, ki járhat utána, arctalan országok, arctalan emberek. Most, sajnos, akadt egyetlen konkrét személy, akinek volt arca, s ennek nagyobb a hatása, mint tízmilliónak, akik azonban elvontan léteznek. Brognart? Csak egy srác, de mindenki ismerte Marles-ban. Ezért ki kellett találni valamit. A kommunista sajtó előrángatta azt a bizonyos elmeháborodott nagynénit, hozzácsapta az anya betegségét, és máris kész volt a tétel: Brognart öröklötten a terhelt volt, és azok az állítólagos hírek, amelyeket magáról terjesztett, egy örült képzelgése voltak. Ezek a cikkek alighanem elérték céljukat, mindenesetre tudom, hogy röviddel azután, hogy visszatértem Párizsba, a Brognart körüli purparlé kezdett elcsitulni, majd teljesen ki is hunyt.

Most bevallom elfogultságomat. A fénykép Brognart-ja az unokatestvéremre hasonlított, s azok az órák, amelyeket az ő házukban töltöttem, mindmáig becsesek számomra. Ez az unokatestvér – szintén egyetlen gyerek – mindmáig rejtélyes számomra, gyakran tűnődöm azon, milyen lett volna, ha felnő. Érzékeny, lírai és muzikális alkat, amellet szülei nagyon ellentétes tulajdonságai; kissé mint Thomas Mann korai elbeszéléseinek hősei. Tizenöt éves volt, amikor a náci Lengyelországból egy németországi koncentrációs táborba hurcolták, és tizenhét, amikor ott meghalt. Nem tudok erről beszélni. Hogyha agyonlőtték volna. De azt az időt neki, s egyedül neki el is kellett viselnie.

– Szeretném mégis kicsit tovább bogozni azt az alapvető nehézséget, ami miatt a különféle Brognart-okról hallgatni kellett. A hitleri táborok áldozatait, persze, szabad volt elsiratni, ez nem csökkentette senki irodalmi presztízsét, s ha az olvasó unatkozott, azt is tisztelettel tette. Ám ami elmúlt, az elmúlt, az unokatestvéremen és a hozzá hasonlókon már úgysem lehet segíteni. Hiányzott tehát a készítés, s a Brognart-félék tömegei, akikkel be lehetett volna népesíteni egy közepes méretű nyugat-európai államot, továbbra is minden reggel elindultak munkába, és ugyanaz a nap süttött mindnyájunkra. Persze tudom, nevetséges, ha minden idegen kudarcot magára vesz az ember. Hát őrzője vagyok én az én atyámfiának? Jó, de akkor a párizsi kávéházak miért éreztek egyetemes felelősséget, miért ugráltak állandó extázisban egyik „ügyről” a másikra: Mississippi államban verik a négereket, Madagaszkár nem kapja meg a függetlenséget, Vietnamban felgyújtják a falvakat! Itt nem szégyellték a szentimentalizmusukat. Vagyis különböző kritériumok voltak érvényben, különböző rugók alakították egyenlőtlené a mérleget. A mitikus Kelet előtt, mint egy óriás hegy előtt ámuldozó „ááá”. Ott a hala-lás, a történelem iránya, s azt nem szabad megzavarni, meg kell őrizni nevünket az utókor előtt. Ehelyett olyan fennkölt ügyekbe kapaszkodtak, amelyek rangját a jövő szavatolta. Olyanokba, mint Lamennais, Victor Hugo vagy Zola, akiket később az utókor mindig hálásan emleget. Ha már nincs Mennysország, legyen legalább a jó emlékezet mennyországa. Különben is, Európában sok olyan ember nyüzsgött, aki hivatásszerűen üzte a kommunistaellenességet, hogy pénzt csikarjon ki érte az amerikaiaktól, s ezeket

az alakokat általában kiközösítették a tisztességes értelmiségi társaságból, vagyis voltak, akik rettegtek, nehogy bélpoklossá váljanak.

– Semmi sem egyszerű itt, a francia racionalizmus nem más, mint legenda, hacsak azt nem tartjuk racionalizmusnak, hogy minden az ékesszólásban csúcsosodik ki. Inkább rítus, mint mikor a hangyák végigtapogatták a fűszálakat. De jóllehet képes voltam ironikusan szemlélni, nem becsültem le azt a szellemességet és a konvenció iránti érzéket, amely Madame Verdurin állandó ebédjein szabja meg a divatot beavatottak számára, és aztán megfertőzi Japánt vagy Amerikát is. Az a történelmi áramlat, amin sodródtak, számomra nemcsak ostobaságot jelentett, bár az igazat megvallva sejtettem, hogy nem egészen úgy áll a dolog, ahogy azt önmaguk megnyugtatósára képzelik. Bármint lett légyen, a becsvágyam szenvedett. Ha nem is épp Brognart-t, akkor is rokon témákat érintettem, s romboltam a jóhíreimet. Vagyis tevékenységem hátterében nem annyira közönséges gyávaóság munkált, mint inkább a saját becsvágyam szüntelen felsebzése. Nem volt nehéz kitalálni, minek látszom a szemükben: rögeszmés örültnek, emigránsnak azaz reakciónak, s így stílusom a kétségbeesés árnyalataira tett szert. Most, amikor mindez már mögöttem van, tudom, hogy semmi pénzért nem szeretnék végigélni hasonló kalandokat. Arcomra politikai maszkot ragasztottam, ami eltorzította vonásait, bár a politika sohasem érdekelt igazán, és ezen a téren soha nem is tartottam igényt a szakértő hírére. Inkább csak csodálkoztam azon, hogy nem szabad csodálkozni az emberi könnyelműségen. Körülöttem az emberek ködfelhőkben úsztak, fecsegtek, mintha nem halálosan komoly dolgokról lenne szó, amelyek mélyebbek minden politikánál. De csodálkozásom talán akkor hágott a tetőfokára, amikor valamivel később a tilalom hirtelen megszűnt, mivelhogy állítólag minden bűnért egyetlen csúnya ember volt felelős. Akkor honnan az összeroppanás, honnan a sok csalódás, honnan a tettetett naivitás, mintha csak két éves gyerekekről lenne szó? Az államot vagy olyan intézménynek tekintjük, amelyet az egyének megbíznak jogaik egy részének képviselésével és ellenőrzést gyakorolnak fölötte, vagy pedig a megváltó államban hiszünk, és akkor – tekintve a cél nagyságát – minden csepp könny, amit a sok kis ember gép elrontása miatt ontunk, nem egyéb krokodilkönnynél. Bár igaz, hogy a mexikói papok, akik emberáldozatot hoztak, hogy ezzel a nap járását és a bő termést biztosítsák, szintén le lettek volna sújtva, ha bebizonyítják nekik, hogy az áldozatokra nem volt szükség, mert semmi hatással nem voltak a nap járására. Ami engem illet, egyszerűen nem szerettem a monopolisztikus államot, a Messiás-államot, teljesen függetlenül attól, hogy egyszerű jövő áll-e előtte, s ezért csodálkoztam, nem, nem is annyira azon, hogy összeroppantak és csalódtak, mint inkább azon a könnyedségen, amellyel a történelem bölcs mozgásába vetett hitüket összeragasztgatták, anélkül, hogy a legcsekélyebb következtetést levonták volna.

– Ezek a kérdések azonban számomra mégiscsak felületiek voltak, és szemrehányást tettem magamnak, hogy ha megragadok náluk, akkor csalok, másnak mutatom magamat, mint amilyen vagyok. Vissza kellett térnem önmagamba, meg kellett tanulnom körvonalazni titkos meggyőződéseimet, valódi hitemet és ezen keresztül tenni tanúbizonyságot. Hosszadalmas munka, még most is tanulom. Mihelyt azonban belevágtam, Brognart-nak nem sok hasznát vehettem, mert olyasmire vezetett volna, ami a maga rikító voltával túlságosan is elvonta volna figyelmemet, elfedve ezáltal számomra nehezebb és lényegesebb dolgokat. Akadtak ugyan néhányan, nem sokan, a divatok ellenében élők, akik bennem értékes szövetségest látván, ferde szemmel néztek rám, mert ha a világ két táborra van osztva, és az ember az egyikhez tartozik, akkor a másikat püfölni kell, mint a dobot, én pedig egyre inkább megpróbáltam kislisszolni, eloldalogni. De hát milyen politikus is lenne belőlem, ezt a maszkot nem rám méretezték, hiteltelenség, a körülmények rabsága, én az emberi sorsban a forrásokot kerestem, nem pedig a folyókat, amelyek e forrásokból kiáradnak.

– Így hát eltemettem Brognart-t, ami nem jelenti, hogy időnként ne látogatott volna meg, mind a mai napig meg-meglátogat, egyre inkább egygyólvad az unokatestvéremmel, olyannyira, hogy már nem nagyon tudom őket megkülönböztetni egymástól. Nem is annyira az arcuk, az csak gyengén kivehető, mint inkább a bensőjük, egy-egy pillanatuk elképzelése a szögesdrót mögött. Béke szegény lelküknek.

LENGYELBŐL FORDÍTOTTA GÓMÓRI GYÖRGY

Petőcz András

EURÓPA METAFORÁJA

1. *Pördül egyet, megfordul, majd ismét, mutatja önmagát, mosolyog, nevet, ismételt fordulás, pördülés, könnyed kézmozdulat, lebegő visszafordulás, kézmozdulat, ígér és elhárít, szigorú és fagyos, majd hátatfordít, már-már kétségbeesel, de egy pillanat múlva visszanéz, csak úgy, szinte észrevétlen, a szeme tágranyílik, szembogara kitágul, nevet, rád, csak rád, boldogan nevet, döbbsenten állsz, torkod összeszorul, távolinak látod és gyönyörűnek, gyönyörűnek látod és távolinak, mosolyog rád, félrehajtja a fejét, a haja kicsit az arcába hullik, igaz és valóságos, hihetetlen és gyönyörű, a szíved összeszorul, gyönyörűnek látod és távolinak.*
2. *Hajlamos néha összehúzni magát. Ágyába kuporodik, fejét a párnájába fúrja, szimatol, szöszmötöl, tesz-vesz, jelenlétre nem reagál, szinte eltűnik a takaró alatt, „villanyoltás!””, mondod, de hiába, csak vigyorog, mozdulatodra sikít, majd harsányan nevet, bohóckodik, nem vesz komolyan, komolytalankodik, várod, hogy feldühödj, nem sikerül, boldogan nevelsz vele együtt, nem érzed az idő elmúlását, az idő elmúlását nem érezheted; kecsesen és nagyvonalúan megengedi, hogy apró kézfejét a kezébe vedd; könnyűnek érzed, mint tenmagadat, mondod, könnyű a mozdulatod, miként a repülés, mondod, könnyű a mozdulatod, miként a repülés, miként a lélegző test: súlyos és súlytalan is, súlyos és súlytalan.*
3. *Futásod is lehetne, akár a rohanásod. Döbbsenten figyeled mozdulataid. Tiszta mezőben, rohanás, cserjék és bokrok közötti futásod lehetne, gyönyörű vágatásod, zihálásod, levegőhiány-szomjazásod, lendületed és megállásod, újlag-indulásod, sokszori kifulladásod, önmagadban-feladásod, kétségbeesett ökölszorításod, rohanásod és futásod, szikláról-zuhanásod: fogcsikorgatásod, pusztulásod. Lelassítod a mozdulataid. Teleszívod magad friss levegővel, futásod, rohanásod emlékezetedben felidézted, és mosolyogsz. Megszívod tüdődet levegővel, baj már nem érhet, végtelen a nyugalom benned, végtelen benned a nyugalom.*

József Attila

[KÓRÓVAL JÖTTÉL, NEM VIRÁGGAL...]

Kóróval jöttél, nem virággal,
feleseltél a másvilággal,
aranyat ígértél nagy zsákkal
anyádnak és most itt csücsülsz,

mint fák tövén a bolondgomba
(így van rád, akinek van, gondja),
be vagy zárva a Hét Toronyba
és már sohasem menekülsz.

Tejfoggal kőbe mért haraptál?
mért siettél, ha elmaradtál?
Miért nem éjszaka álmodtál?
Végre mi kellett volna, mondd?

Magadat mindig kitakartad,
sebedet mindig elvakartad,
híres vagy, hogyha ezt akartad.
S hány hét a világ? Te bolond.

Szeretted? Magához ki fűzött?
Bujdokoltál? Vajjon ki üzött?
Győzd, ami volt, ha ugyan győződ,
se késed nincs, se kenyered.

Be vagy a Hét Toronyba zárva,
örülj, ha jut tüzelőfára,
örülj, itt van egy puha párna,
hajtsd le szépen a fejedet.
Balatonszárszó, 1937 december

JÓZSEF ATTILA

A legnehezebb kérdés

HORVÁTH IVÁN

A szövegkiadó mestersége alapjában egyszerű. Az itt-ott becsúszott hibáktól meg kell tisztítani, de máskülönben pontosan kell közölnie a leghitelesebb forrást: a végleges szerzői kéziratot, a szerző által ellenőrzött nyomtatványt. Bonyolultabbá akkor válik a helyzete, ha ilyen megbízható forrás nem áll a rendelkezésére. Ha a hiteles szöveget késői, akár kéziratot, akár nyomtatott, de mindenképp megbízhatatlan változatok nyomán neki magának kell helyreállítania. Főként az ilyenkor követendő eljárás sokkal foglalkozik Stoll Béla szakkönyve, a *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban* (1987).

Általában a közös hibák módszerét alkalmazzuk. Ha az egyik szövegforrás a másikkal szinte minden hibáját tartalmazza, s azokon felül is még néhányat, akkor valószínűleg a másiktól származik. Ha viszont a közös hibákon felül mindkét szöveg számos saját hibát is tartalmaz, akkor bizonyára mindkettő egy – esetleg elveszett – harmadikra megy vissza. Ezzel a módszerrel állítjuk fel a szöveg leszármazásának családfáját; s amikor a családfa egymástól független ágain ugyanazt a szövegváltozatot találjuk, szinte gépiesen el is fogadjuk hitelesnek.

Persze vannak esetek, amikor a dolog még ennyire sem megy símán. Jellegzetes a Szerzői Szándék csapdája. József Attila *Munkások* c. verse így végződik:

*Hol a munkásság majd a sötét gyárna
szegzi az Ember öntött csillagát!*

Így jelent meg az '52-es kritikai kiadásban is. Akkor Komlós Aladár és mások szóvá tették, hogy a helyes változat az öntött helyén a vörös lett volna: a költő a cenzúrát akarta megtéveszteni. Az '55-ös kiadásban vörös is lett; az iskolában én is így tanultam. Aztán a '70-es években meg akartam írni, hogy Komlós Aladárt, mint afféle polgári csökevényt, sokan szidalmazták a Rákosi-korszakban. Sürgős szüksége volt némi vörös hírnévre, s nyilván ezért erőltette a versben rikító vöröset. Bizonyára nem gondolta komolyan; az életét félthette. Ha úgy vesszük, a cenzúrát akarta megtéveszteni, s valójában az öntött pártján lehetett. Cikkemet nem írtam meg, mert olvasóm a következőképp szólhatott volna: Lámscak, ez a jóra való H. I. is a deheroizálók, az ötvenesévekezők uszályába került! Úszik a divattal, pedig belül nyilván meg van győződve arról, hogy a vörös a helyes, s az öntöttnek az adott helyen semmi értelme. H. I.-t is engedelmességre kényszerítette az ellenzék erkölcsi cenzúrája...

Kelepece az Ósmásolat Hibája is. Például az *Eurialus és Lucretia* széphistóriáját (1577) rissz-rossz másolatokból és nyomtatványokból ismerjük. Családfájuk végső soron kétá-

gú, ám a mű elején mindkét ág a következő értelmetlen sort adja, nyilván az elveszett ósmásolat hibája nyomán:

ilyen országának minden tartományát ellenség kézben ejté

Senkinek semmilyen országról nem volt szó az előzményekben, ahol a Pataki Névtelen antik példákkal bírálta a szerelmet. Mít tehet a szövegkiadó? Maga is felkapaszkodik a költő szobrának talapzatára, és jegyzetben óvatosan megjegyzi: talán az

Ilion országának minden tartományát ellenség kézben ejté

változat állhatott az eredetiben.

A szövegkiadás legnehezebb kérdése az, hogy gyakran kell felkapaszkodni e talapzatra. A családfa gyakran kétágú, és a két ág gyakran ad különböző, ám egyenrangú változatot. Ilyenkor bizony választani kell, és minden a szövegkiadó költői ihletén múlik. Egyedüli segédeszköze a *lectio difficilior* elve: lehetőleg a valószínűtlenebb változatot kell választani, mivel a hibák általában köznapibbá, laposabbá teszik a szöveget. Ez az elv siet a segítségünkre akkor is, ha az elcsépelet népdalra (*virág között kórót*) hivatkozva állást kívánunk foglalni a *Kóróval* változat ellen. Egyéb fogódzónk nincs. A vers kéziratát az öngyilkosság hírére leutazók a költő íróasztalán lelték meg, s azóta nyomavesztett. A *Szép Szó* József Attila-emlékszáma *Karóval* változatban tette közzé a szöveget. A *Szép Szó*-beli szedés előzménye az a kefelevonat, amelyet most a tulajdonos, Mándy Stefánia szíves engedélyével a 2000 közöl. (A kefelevonat történetét ő már részletesen ismertette a *József Attila és a Szép Szó* c., Hegyi Béla és Tarján Magda szerkesztette kötetben [1987].) Vagy a *Kóróval* sajtóhiba, melyet az azóta elveszett kézirat alapján valaki kijavított, vagy a *Karóval* sajtóhiba, mely úgy keletkezhetett, hogy az áttördeléskor a szedés szétesett.

A *Kóróval* nem azért rosszabb, mert spondaikus, hanem azért, mert közhelyes. Persze az is igaz – miként a *Doktor Faustus*ban fejtegeti Kretzschmar –, hogy Beethoven utolsó, c-moll (op. 111) zongoraszonátájában, és egyáltalán a késői Beethoven-művekben „szubjektivitás és konvenció új kapcsolatra lépnek, és e kapcsolatot a halál határozza meg”. (Szöllősy Klára fordítása.) A sláger más nagyok késői műveiben is visszanyeri becsületét. Talán még Bartók sokat bírált engedékenységet is ebben az összefüggésben kell szemlél-nünk. József Attila utolsó versei közül néhány szintén elkoptatott fordulattal kezdődik: *Íme, hát meglettem hazámat...*; *Édesanyám, egyetlen, drága...*; *Drága barátaim...* A *Kóróval* jöttél nem áll magában. Lehet, hogy a költő átértelmezte a semmitmondóhoz, a mindennaphoz való viszonyát, amikor szembenézett a legnehezebb kérdéssel.

ÖRÖK MÓZ, G Ó

ÚJBUDAPESTI FILMMÚZEUM A MÁTRA MOZIBAN

JANUÁR HAVI PROGRAM

75 ÉVE SZÜLETETT ORSON WELLES (RENDEZŐI SOROZAT)

BUSTER KEATON VILÁGA II.

A BURLESZK KLASSZIKUSÁNAK ÖT,
MAGYARORSZÁGON MÉG NEM VETÍTETT FILMJE

WERNER HERZOG RENDEZŐI SOROZAT.

A NYUGATNÉMET ÚJ HULLÁM EGYIK LEGIZGALMASABB
EGYÉNISÉGÉT MUTATJA BE.

DUSAN MAKAVEJEV FILMJEI

A HÓNAP FILMJEI

KEN RUSSELL: ÖRDÖGÖK

GYÖNGYÖK A MÉLYBEN

MENZEL, CHYTILOVA, SCHORM, JIRES, NEMEC ÁLTAL RENDEZETT RÖVIDFILMEK,
BOHUMIL HRABAL NOVELLÁI ALAPJÁN

„...NEKINDULTAM A VILÁGNAK, HOGY HOZZÁDÖRGÖLŐZZEM AZ EMBEREKHEZ, ÉS
NÉHA-NÉHA AZT A NAGYSZERŰ ÉRZÉST, AMI AKKOR FOG EL, HA AZ EMBER MÉLYÉN
GYÖNGYSZEMET TALÁLOK.”

JEGYVÁSÁRLÁSRA JOGOSÍTÓ TAGSÁGI IGAZOLVÁNY ÉS RÉSZLETES
HAVI MŰSORFÜZET KAPHATÓ A MÁTRA MOZIBAN

A filozófus és a politika

(MARTIN HEIDEGGER ÉS LUKÁCS GYÖRGY)

VAJDA MIHÁLY

„Heidegger 1933-ban hónapokon át náci beszédeket tartott. Itt világosan körülhatárolható problémáról van szó: a német értelmiség problémájáról századunkban; amelynek csak oly módon sikerül a „forradalomról” és a „nemzetről” való gondolatait megfogalmaznia, hogy abszolút formában foglal állást: mellette vagy ellene, ám majd mindig hagyományos módon. Bizonygassák csak a doktor urak, akiknek szerencsésük volt e nyomorúságot megúszhatni, hogy itt pusztán a „német nyomorúságról” van szó, s így helyénvaló, ha Heideggert hat hónapig tartó nemzetiszocialista szimpátiái miatt elégetjük, viszont figyelemre sem szabad méltatnunk azt az ötven évet, amelyet mások azzal töltöttek, hogy a GULÁg szigetcsoport hazájának (nemzeti)szocializmusáért lelkesedtek.»

ANDRÉ GLUCKSMANN: A gondolkodás mesterei

„Elméletileg szinte minden nagy gondolkodónál bizonyítható, hogy hajlik a zsarnokira (Kant a nagy kivétel).”

HANNAH ARENDT: Martin Heidegger nyolcvan éves

Persze Heideggerrel sem olyan egyszerű a dolog, mint ahogy azt Glucksmann előadja. (Gondolom, ezzel ő maga is tisztában van.) Természetesen minden további nélkül megbocsátható lenne, ha pusztán csak hathónapos vonzódásról lenne szó a nemzetiszocializmus iránt. Anélkül, hogy taglalnám a kérdést, hogy vajon a kommunizmus mégiscsak jobb-e a nemzetiszocializmusnál, minthogy az előbbi legszentebb értékeink nevében gyilkolta az embermilliókat, az utóbbi meg úgy hajtotta végre gyilkos tetteit, hogy tagadta ezeket az értékeket, azt kell mondanom: ha csak erről a hat hónapról lenne szó, akkor Heidegger bizonyosan jobb lenne a kommunizmus dicsőítőinél. Csakhogy nem hat hónapról, illetve ötven évről van szó. Hanem arról, hogy vajon a filozófia, amely kultúránk kritikusanak szerepét akarja betölteni (s itt aztán mellékes, hogy ezt a kultúrát a metafizika korszakának vagy éppenséggel polgári társadalomnak nevezzük), valóban magában hordozza-e ezt a hajlamot a zsarnokira. Szorongás fogja el az embert, ha utána gondol, hogy évszázadunk legnagyobb gondolkodói nem voltak képesek ellenállni a totalitarizmus kísértésének. A nemzetiszocializmus természetesen Heidegger segítsége nélkül is éppoly jól végrehajtotta volna rémtetteit, ahogy a kommunizmus is igen jól meglett volna Lukács nélkül. Nem szabad túlbecsülni a filozófusok befolyását: nem félek tőle, hogy a világtörténelem menetét a jövőben hamis vágányokra viszik. A filozófiát félttem. Rossz lenne, ha be kellene látnunk, hogy a filozófia, az emberi szellemnek ez a sokak szerint (és szerintem is) csodaszép terméke: az ördög cimborája.

Mi sem lenne egyszerűbb, mint elfelejteni azt a hat hónapot, mialatt Heidegger a náci nyelvét beszélte, és a

Freiburgi Egyetemen, de általában is a német egyetemeken a nemzetiszocialista rendet akarta bevezetni. „Azt hiszem, szinte mindenki, de legalábbis sokan egyetértünk abban, hogy bár Heidegger 1933-as elkötelezettségét és annak bizonyos következményeit, melyek a rákövetkező években bonyolult és kétértelmű módon továbbéltek, meg is érthetnénk, meg is magyarázhatnánk sőt meg is bocsáthatnánk, háború utáni hallgatása Auschwitzról és egyebekről akkor is megbocsáthatatlan maradna, a gondolat sebe maradna.” (Jacques Derrida: *Heideggers Schweigen.*) És: „... nyomasztó, hogy Heideggernek egyáltalában eszébe juthatott, hogy ha 1933-ban a Német Nemzetiszocialista Munkáspártban harcol, az a párttal való nézetkülönbsége ellenére vagy éppen amiatt, alkalmat adhat neki arra, hogy elgondolásait érvényre juttassa és tette váltsa. Egy olyan mozgalom keretei között, amely már régóta hírhedt volt cinizmusáról és a terror korlátlan alkalmazásáról. Nyomasztó, hogy ennek az elgondolásnak az ő szemében köze van ahhoz, és a mi szemünkben köze kell legyen ahhoz, amit ő a legbensőbbjében gondol. Ahhoz, amit 1927-ben a *Lét és időben* írt. Ennek a nyomasztó érzésnek a neve szorongás: a legnagyobb gondolat, mint olyan, képes lehet a legnagyobb borzalomra.” (François Lyotard: *Heidegger und „die Juden”.*) Ha Heidegger elkötelezettsége véletlen lett volna, akkor a háború után nem kellett volna Auschwitzról hallgatnia, s akkor szorongásunk alaptalan lenne.

Szorongásunk akkor is alaptalan lenne, ha Lukács, akár csak az ötvenegyedik évben, de kimondhatta volna, hogy több mint ötven éven át nem egy haladó rendszer torzulásai ellen harcolt, hanem azáltal, hogy a kommunizmus rémtetteit annak torzulásaként írta le, egy lényegét tekintve gyilkos rendszer leghűbb és legjobb dicsőítője volt. Heideggernek azonban hallgatnia kellett. S Lukácsnak azt kellett hinnie, hogy a világszellem győzelmének élharcosa. *Mindketten erre kényszerültek, mert választásuk minden volt, csak nem véletlen.* Szorongásunk igenis jól megalapozott. A kultúrkritikai filozófia – talán nem egyszerűen a sok nagy gondolkodó – hajlik a zsarnokira.

Búcsúzzunk el hát a kultúrkritikától? Az, ahogyan Rudolf Carnap vagy Karl Popper akarta megoldani a problémát, az sajnos (vagy hál’Istennek) nem megoldás. Mindketten azt akarták bebizonyítani, hogy az ilyenfajta filozófia tudománytalan. Igen. Tudománytalan. Tetőtől talpig tudománytalan. De vajon bizonyíték-e ez arra vonatkozóan is, hogy felesleges? Wittgenstein pontosan tudta, hogy Heidegger vállalkozása minden, csak nem abszurd (Popper talán nem alaptalanul számítja Wittgensteint is azok közé,

akiknek tudománytalan a filozófiája; jóllehet Wittgenstein volt az, aki máig ható érvennyel pontosan meghatározta, melyek a tudományos kérdések. „Még egy olyan korszerű filozófia is mint a Wittgensteiné ennek [a verbális és üres skolaszticizmusnak] ... a befolyása alatt áll.” (Karl Popper: *The Open Society*.) „Nagyon is el tudom képzelni, mit gondol Heidegger, amikor a létről és a szorongatóról beszél. Az emberben van indíttatás arra, hogy nekirontson a nyelv határainak. Gondoljunk például afeletti csodálkozásunkra, hogy bármi is létezik. E csodálkozásunk nem fejezhető ki kérdés formájában, s ezért válasz sem lehetséges rá. Mindaz, amiről úgy érezzük, hogy ezzel kapcsolatban elmondható, az a *priori* csak értelmetlenség lehet... Ennek ellenére a nekirontás által képviselt tendencia rámutat valamire.” (Ludwig Wittgenstein: *Heideggerről*.) Abban a korszakában, amikor Wittgenstein megalapozta a logikai pozitivizmust, igen jól tudta, „hogy még ha feleletet adtunk is valamennyi lehetséges tudományos kérdésre, életproblémáinkat ezzel még egyáltalán nem érintettük.” (Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*.) De az volt a véleménye, hogy „... amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”. (uo.) Hallgatni kell? Hallgatni kellene talán. De az is zsarnokság, ha megtiltják, hogy életproblémáinkról szóljunk. Éppen ezt tették a totalitárius rendszerek. Nem lehet nem beszélni életproblémáinkról. Nem kerülhetők meg azok a kérdések, melyekkel Heidegger egy életen át, Lukács pedig abban a korai korszakában foglalkozott, amikor még nem fogadta el a zsarnokságot, amely megtiltotta, hogy életproblémáinkról beszéljünk. Lehetséges, hogy a filozófia „az entellektüelek, a tanultak és a bölcsek vallása és teológiája” (Popper, *i. m.*) akar lenni. Azok a kérdések azonban, amelyeket a vallás a maga idején megnyugtatóan megoldott, abban a korszakban is jelen vannak, melyben *Isten halott*, és ezek olyan kérdések, melyekre nemcsak az entellektüelek, a tanultak és a bölcsek szeretnének választ kapni.

De nem bizonyítéka-e Kant annak, hogy a filozófia, ha nem is elégszik meg azzal, hogy a „lehetséges tudományos kérdéseket” vesse fel és válaszolja meg, akkor sem vonzódik szükségképpen a zsarnoksághoz? A kérdésre sajnos nemmel kell válaszolnom. Kant filozófiája, amelytől igazán nem tagadható meg, hogy foglalkozik életproblémáinkkal, olyan választ ad, amely a modern kor számára nem válasz. *Életproblémáinkra csak úgy tudott választ adni, hogy előfeltételezte Isten létét és a lélek halhatatlanságát.* Legsúlyosabb életproblémáink azonban a modern világban éppen abból fakadnak, hogy nem vagyunk képesek előfeltételezni Isten létét és a lélek halhatatlanságát. A kategorikus imperativusz és tapasztalati valóságunk egybecsengése nem biztosítható. Kant válasza számunkra nem válasz. Mégis azt kell mondanom, hogy az egyetlen utat, amely a filozófia számára nem a zsarnokhoz vezet, Kant közvetítette számunkra: azt a választ ugyanis, hogy életproblémáinkra nem adható válasz. Minden válasz, kivéve a Wittgensteinét, zsarnoksághoz vezet. *Ez azonban semmiképpen sem jelenti, hogy a modern kornak nem lehet nem zsarnoki filozófiája.* A modern világ embere nem tud és nem akar a legégetőbb életproblémák taglalásáról lemondani. És nem is kell ezt tennie: a filozófia, pontosabban a filozófiák, amelyek nem vonzód-

nak a zsarnokhoz, taglalni akarják kérdéseket, de megválaszolni nem akarják őket. (A filozófiák pluralizmusa rögvest adva van, ha lemondunk a válaszolásról.) A zsarnokira való hajlam s a doktrinér igazságakarát csak akkor szükségszerű a filozófiában, ha a filozófus meg akarja válaszolni kérdéseit.

De mifajta kérdésekről is van szó egyáltalán? Tulajdonképpen mit jelent az, hogy „életkérdéseink”? Kérdezek. S válaszom bizonytalan, hiszen pontosan tudom, hogy a filozófiában a válaszok parancsolók, zsarnokiak. Nos, akkor milyen kérdésekről is *volt* szó a filozófiában? Természetesen erre a *történelmi* kérdésre is attól függ a válasz, miként válaszolnám meg a fentebbi kérdést. És mégis: a filozófiában (amely nem tudomány és nem is akar az lenni) két dologról volt szó. Életproblémáink kétfélék. Egyesek közülük jelenvaló létünket érintik. Azt a létezőt, melynek „létében léte meggy ki a játék”. Hogy úgy mondjam, egzisztenciánkat érintik, az embernek mint olyannak az egzisztenciáját. Történelmietlenül, vagy éppenséggel történelemfeletti. Történelmietlenül? Történelemfeletti? De hiszen jelenvalólétünk mint olyan történelmi! Vagy mégsem? Csak kérdezek, s nem akarok választ. Mit jelent egyáltalán az, hogy történelmi? S mit, hogy történelmietlen? Mit jelent az, hogy történelemfeletti? Mindegy. A válasz nem világos.

Megkérdésünk nélkül vettünk bele a világba. Az ebből következő kérdések, valamint azok, melyek abból következnek, hogy minden jel arra mutat: meg kell majd halnunk, örök kérdéseknek tűnnek, tagadhatatlanul. Még ha történelmi kérdések is abban az értelemben, hogy csak ember teheti fel őket, s az ember történelmi. Vannak persze olyan filozófusok, akik azt állítják, még ezek a kérdések is mások, ha őket mondjuk egy középkori, mélyen vallásos ember teszi fel, vagy ha a modern kor hitetlene. Lehet, hogy igazuk van. Mégis felmérhetetlen a különbsége kérdések, valamint azok között, amelyek egy meghatározott kultúra emberét érintik. Nem ugyanolyan szintű, rangú az a kérdés, amely jelenvalólétem végességét érinti, mint az a másik, amely a nyugati ember hatalomvágyát kutatja. Csak kérdezem, hogy vajon lehet-e, kell-e, szabad-e megkülönböztetnünk *egzisztenciális* és *kulturális* (a szó legszélesebb értelmében)? Nem tudom, képesek vagyunk-e egyáltalában megválaszolni ezt a kérdést. Csak azt látom, hogy a tagadó válasz legalábbis a zsarnokság irányába mutat. Ez a válasz: az ember egzisztenciális problémáit is megnyugtatóan meg lehet oldani. Ha megoldhatatlanoknak tűnnek, az csak azért van, mert ebben a társadalomban az ember szükségképpen magányos, és ki van szolgáltatva névtelen hatalmaknak. Ahhoz, hogy megoldjuk az egzisztenciális kérdéseket, meg kell változtatnunk társadalmunkat. Ha pedig az emberiség úgynevezett egzisztenciális kérdései – jóllehet súlyos áldozatok árán – megoldhatók, akkor miként szabadna olyan gyávának lennünk, hogy ne hozzuk meg ezeket az áldozatokat? Egyeseket – feltehetően ártatlanokat is – fel kell talán áldoznunk. Ezt azonban igenis magunkra kell vállalnunk, annál is inkább, mert mi magunk ily módon hozzuk a legnagyobb áldozatot: magunkra vesszük a BŰN-t.

Ha valaki azt hinné, képzeldőm, az csak olvassa el Lukács esszéjét, a *Taktika és etikát*, melyet közvetlenül a kommunizmusoz való megtérése után írt. Az esszé végén Hebbel Juditját idézi: „És ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?” (Lukács György: *Utam Marxhoz.*) Az esszé nem valakinek a hirtelen támadt gondolata, aki annak tudatában, hogy egy olyan mozgalomhoz csatlakozik, amely „azon a metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik” (Lukács György: *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma*), keresi a maga önigazolását; a gondolatmenet, de maga a tett is, maga a megtérés egyenesen következik Lukács beállítódásából. Aki ismeri a fiatal Lukács filozófiáját, az nem csodálkozik, hogy kommunista lett.* Megváltás iránti vágya, amely „a bűn vonzásához” (Pór Péter) vezet, szinte a természetörvény erejével tette őt kommunistává. S Lukács tudta, hogy a kommunizmus vérben fogan. Úgy gondolta azonban, hogy gyilkos tett is lehet „tragikusan erkölcsi” természetű – mégpedig az olyan ember gyilkos tette, „aki tudja, megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmi körülmények között sem szabad.” (*Taktika és etika.*) Amit viszont nem akart tudni, az az, hogy a mozgalomban mindenekelőtt azok fognak gyilkos tetteket elkövetni, akiknek a természetében ott a gonosz, a brutális, az embertelen.

Úgy tűnik, „az elméleti és a gyakorlati szintek összekeverése” (Emil Staiger: *Noch einmal Heidegger.*) vezet a zsarnoksághoz, a barbársághoz, jobban mondva valamihez, amit lehetetlen megnevezni. Auschwitzot és a GULagot nem lehet egyszerűen zsarnokinak vagy barbárnak nevezni. De vajon bebizonyítottam-e, hogy a zsarnokhoz való vonzódás éppen a szintek összekveréséből fakad? Nem tudnám ezt bizonyítani, nem is akarom. Egy jobb világ, egy igazságosabb társadalom akarása nézetem szerint senki szemében sem igazolhatta volna a bűnt. A bűn igazolása csak a *megváltás* lehetett: az örök élet ígérete.

Glucksmannak tehát egyértelműen igaza volt. A kommunizmust dicsőítő filozófusok nem valamiféle humanista eszmékbe csomagolt családai voltak. A legnagyobbak közülük, mint Lukács, egészen pontosan tudták, hogy meg fognak mártózni a bűnbán.

Heidegger hallgatott. Ki tudja, miért? Mindazok után a kisstilű magyarzokodások után, melyekkel szinte ellenállóvá akarta szépíteni magát, még talán azt is mondhatta volna: „Nem tudtam, hogy a nemzetiszocializmus Auschwitzhoz fog vezetni.” Hogy tudta-e vagy sem, hogy egyáltalán el tudta-e képzelni, hogy a mozgalom bűnöket fog elkövetni, metafizikai bűnöket, ezt nem tudhatjuk, én magam legalábbis nem tudom. A *Rektori beszédet*, s Heidegger valamennyi „náci beszédét” manapság, ahogy azt

* Itt lehetetlen Lukács megtéréseinek történetét és annak elméleti hátterét elemezni. Ld. *A dialektika nyomában c. esszém*et és Pór Péter írását *Lukács und sein Sonntagskreis: ein unbekanntes Kapitel aus der Geschichte des europäischen Geistes* (in: P. Pór, *Der Körper des Turmes.*)

sokan hangsúlyozzák, a későbbi események szemüvegén keresztül olvassa az ember. „Munkaszolgálat”, „védelmi szolgálat”, „a népközösséghez való kötődés”, „a nemzet becsületéhez és sorsához való kötődés”, „a nép szellemi feladatához való kötődés” (Martin Heidegger: *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*) szörnyen hangzó kifejezések, de Auschwitzra talán mégsem emlékeztetnek, s biztosan nem tartalmaznak semmifajta felszólítást „a zsidók” vagy akárki más ellen. Még a Führerről szóló hírhedt mondat sem tartalmaz semmit, aminek köze lenne a náci rémtetteihez. Heideggernek valóban „különbejártú” nemzetiszocializmusa volt, valóban soha nem vallotta magának a faji gondolatot, s visszautasította az „átpolitizált tudomány” eszméjét is. Ha azonban a fentieket valaha is kimondja, gondolkodását *kompromittálja*. Megeshet, nem tudta, hogy a nemzetiszocializmus Auschwitzhoz fog vezetni, de tudnia kellett volna. Tudnia kellett volna, hogy az ilyenfajta totalitárius mozgalmak kikerülhetetlenül metafizikai bűnöket követnek el. Heidegger hallgatott. Vagy azért, mert szégyellte magát, hogy nem volt képes egyfajta gondolkodás, s az azzal rokon mozgalom következményeit átlátni; vagy pedig azért, mert nem mert kimondani: „Nagyon is jól tudtam, hogy valami Auschwitz-féle jön. Úgy gondoltam azonban, hogy népemnek meg kell váltania a világot.” (A GULag után Lukács sem mert már olyan frivolan beszélni a bűnről, mint korábban.) Heidegger hallgatott. Ettől szorongunk. Egyet azonban tudnunk kell, s ha gondolkodóról van szó, akkor ez a legfontosabb: filozófiájában levonta a tanulságokat. Utolsó gondolkodói korszakában nem akarta már politikai eszközökkel megoldani az életkérdéseket. Sőt, mi több: késői filozófiájában helye sem volt többé a politikai megoldásnak.

De vajon valóban levonta a tanulságokat? Alexander Schwan, aki 1965-ös könyvében Heidegger mint politikai gondolkodót elemzi, úgy vélte, Heidegger késői gondolkodásában „az állásfoglalás a *totalitarizmussal szemben* és a szabadság mellett önértelmezéséből következően nem sikerülhetett.” (Alexander Schwan: *Politische Philosophie im Denken Heideggers.*) Ha ezt úgy kell értenünk, hogy a késői Heidegger szerint a filozófia nem foglalhat politikailag állást, hogy a filozófia vagy legalábbis az *ő filozófiája* sem egy totalitárius sem egy anti-totalitárius politikát nem képes megalapozni, akkor egyetértek Schwannal. Nekem is az a véleményem, hogy Heidegger kései filozófiája semmiképpen sem vállalja magára azt a feladatot, hogy bármiféle politikát megalapozzon vagy akár csak támogasson. Egyenesen visszautasít minden vele szemben támasztott ilyen követelményt. Heidegger nem tudja és már nem is akarja a filozófiát a politika szolgálatába állítani. Amikor azonban Schwan könyve 1988-as kiegészítésében „a politikától való állítólagos elfordulás”-ról beszél, mégpedig abban az értelemben, mintha Heidegger semmiféle formában sem határolta volna el magát totalitárius filozófiájától, ezt már nem tudom elfogadni. Tagadhatatlan, hogy Heidegger a totális uralmi formákban azt az uralmi formát látja, amely a legadekvátábban testesíti meg nyugati kultúránknak a metafizikai beállítódásban bennerejlő alaptenenciáját, az akaratra törő akaratot. Tagadhatatlan, hogy a demokráciát ugyanezen tendencia álcázott, hogy úgy

mondjam félrevezető formájának tekinti. Tagadhatatlan, hogy Heidegger úgy tekinti, a ma emberisége katasztrófáisan ki van szolgáltatva e tendenciának. De miért jelentenék ezt, hogy Heidegger továbbra is az alkotóra, a politikai igazságot működésbehözóra vár, akinek mozgalmához csatlakozhatnánk (ebben az értelemben interpretálta Schwan Heidegger korábbi politikai filozófiáját)? Hiszen Heidegger most egy Istenre vár, mert „már csak egy Isten menthet meg bennünket” (*Spiegel-Gespräch mit Martin Heidegger*). Nem hiszem, hogy Heidegger őszintén lett volna, amikor azt mondta, hogy nem beszélhetünk a filozófia társadalmi megbízatásáról.

Heidegger filozófiája kezdettől fogva kultúrkritikai beállítottságú volt. Mégis kérdéses a számomra, hogy a *Lét és idő* korszakában hogyan képzelte a létfelejtés korának kritikáját végrehajtani. A kiindulópont, a jelenvaló lét fundamentális analízise, a jelenvaló lét, amely mindenekelőtt és többnyire az átlagos mindennapiságban tartózkodik, nem engedi a jelenvaló lét nem-tulajdonképpenségét történelmi jelenségként feltárni. A jelenvaló lét hanyatló; a tulajdonképpenség – ez az üzenet a számomra – csak az egyed választása által valósulhat meg. Heidegger talán éppen azért nem akarta a korszak főművét befejezni, mert úgy gondolta, a kultúrkritikai feladatot csak abban az esetben oldhatja meg, ha az elemzés számára új kiindulópontot választ. S talán még azért is, mert a *Lét és idő* alapján kultúrkritikai szándékait, ahogy én is, „egzisztencialista” módra félreértették. Az új kiindulópont a görög lét elemzése: „a *physis* a keletkezés (előállítás), az elrejtettből kilépés és ily módon az elrejtett helyretétele”. (Martin Heidegger: *Einführung in die Metaphysik*.) Ez az elrejtettből való kilépés, az elrejtettnek ez a helyretétele azonban az ember által történik. Ahogyan ez Szophoklész Antigonéja kardalának híres elemzéséből kitűnik, az embert a görög felfogás szerint a *physis* mintegy arra kényszeríti, hogy az egészében vett létezőbe, ebbe a mindent megerőszkolóba erőszakkal betörjön. „Az ember az, ami a leginkább háttorzongatóan idegen..., mert a maga mindenek előtt és több-

nyire megszokott, otthonos határait túllépi, kimozdul belőlük, mert mint erőszak-tevő átlép az otthonos határain; méghozzá éppen a mindent megerőszkoló értelmében vett háttorzongatóan otthontalan irányába.” Ez az erőszak-tétel nem más mint a költői megszólalás, a gondolkodói projektum, az építő kialakítás, az államalkotó cselekvés. „A költői megszólalás, a gondolkodói projektum, az építő kialakítás, az államalkotó cselekvés erőszak-tétele nem olyan képességek mozgásbahozása, amellyel az ember rendelkezik, hanem olyan hatalmak megzabolázása és egybeillesztése, melyek által a létező mint olyan feltárul, miközben az ember beléhatol.” Ennek az erőszaktevésnek „... a lét túlerejével szemben szét kell zúzódnia az utóbbin, ha a lét oly módon hat, ahogyan van, mint *physis*, mint feltörő működés.” (uo.) Ha azonban az ember szétzúzódik a lét túlhatalmán, miért tör be akkor ebbe a mindent megerőszkolóba? „A szétzúzódnak ez a szükségszerűsége csak annyiban állhat fenn, amennyiben az, aminek szét kell zúzódnia, belekényszerítettük egy ilyen jelenvaló létbe. Az ember tényleg bele van kényszerítve egy ilyen jelenvaló-létbe, egy ilyen lét szükségébe van belevetve, mert a mindent megerőszkolókat mint olyannak, hogy működőként mutakozzék meg, *szüksége van* a nyíltság helyére.” (uo.) Ha mindezt át akarom fordítani a köznyelvre (olyan tevékenység ez, melyet a most elemzett korszak Heideggere ugyancsak nem szívelne), akkor azt kell mondanom: az ember alkotásra van kényszerítve, anélkül, hogy ezáltal a létező (mindaz, ami van) urává lehetne. „... egy valamin közvetlenül csődöt mond mindenfajta erőszak-tétel. Ez a halál. A halál túllép minden beteljesülésen, túlfeszít minden határt.” (uo.) Ez lenne a görögök emberképe. Nem lehet kétséges, ez Heidegger emberképe. Egy olyan emberkép, melyet Heidegger a metafizikai emberképpel akar szembeállítani, az embernek *animal rationale*-ként való meghatározásával. „A metafizika az embert *animalitas* felől, nem pedig *humanitas* felé gondolja el.” (*Brief über den „Humanismus“*.) Az ember metafizikai felfogása csak világunk szellemi hanyatlásának

Ö V A L A T T

„Legyen vége, vége már!”

SZILÁGYI ÁKOS

A Végóra Bizottmány nagyválasztmányának döntéséről, a Magyar Katsztrófista Párt alakuló kongresszusának összehívásáról múlt kedden tájékoztatták a sajtó képviselőit a leendő párt szóvivői, és ma, folyó hó 13-án, a Hanyatlás utcai ömágyar köztemető jelképes sírgödörénél, ahol majd – mint a magyar katasztrófisták remélik – egy boldogabb jövőben „nemzet sülyed el”, máris megtartották a Magyar Katsztrófista Párt alakuló kongresszusát. A kezdeményezők, a „végóráso” méltatták a nagy múltú visszatekintő magyar katasztrófista mozgalom eredményeit. Az elmúlt negyven évben ugyan a mozgalom föld alá kényszerült, de programját – egy jobb, katasztrófista társadalom fölépítését – így sem adta fel: saját ellenfelei és ellenségei kezével munkálkodott megvalósításán.

A Magyar Katsztrófista Párt most, visszatekintve a mozgalom eltelt négy évtizedére, méltán mondhatja el magáról, hogy csinált valamit. Egyetlen párt működése sem volt olyan eredményes e nehéz időkben – jelentette ki az MKP újonnan megválasztott elnöke –, mint a mienké, jóllehet a céltől, a katasztrófista társadalom teljes felépítésétől még messze vagyunk.

A Magyar Katsztrófista Párt – hangoztatta az 1984-es választói parcella küldötte – nem eszméket valósít meg, programját a történelem írja. Az MKP – tanulékony íródeákként – csupán saját kezébe kívánja venni a tollat, hogy az eddigi dilettáns irkafirkát, ösztönös, kapkodó, következetlen katasztrófpolitikát nyílt, merész, végigvit – a végig vit – katasztrófpizmussal váltsa föl. A katasztrófista társadalom építésének nagy munkájából mindenki kivetheti részét. A Magyar Katsztrófista Párt a kisemberek pártja. Tudatában van, hogy a hétköznapi katasztrófista aprómunkája nélkül sohasem valósulhatna meg a nagy cél: azért vagyunk, hogy ne legyünk! Egy másik küldött arra figyelmeztetett, hogy a katasztrófista

kifejeződése. „A föld szellemi hanyatlása oly előrehaladott már, hogy az a veszély fenyeget, a népek már azt az utolsó szellemi képességüket is elveszítik, hogy még meglássák ... a hanyatlást.” „... ha az Európát illető nagy döntés nem megsemmisülését fogja eredményezni, akkor csak úgy történhet, hogy a középről új történelmi szellemi erők bontakoznak ki.” „A feladat az, hogy történelmi-szellemi jelenvalólétünk kezdeteit *vissza-hozzuk (megismételjük)*” (*Einführung in die Metaphysik*). És e feladat teljesítését a sors a németeknek osztotta ki, a közép népének, a metafizikai népnek. Ha még hozzávesszük ehhez, hogy ez a küldetés, „egy nép történelmi jelenvalólétének kezdeti költői-gondolkodói megalapozása és megalapítása” (uo.) az alkotók, a tettekészek által kell hogy végrehajtsák, azok által, akiknek mint „erőszak-tevőknek erőszakra van szükségük, s akik majd a történelmi létben kiemelkednek” és akiknek „minden szabálytól s határtól mentesen ... először mindezt meg kell alapozniok” (uo.), akkor előttünk áll a „náci-filozófus” – feltéve, hogy van náci mozgalom. Mindannak, amit Heidegger ebben a korszakában filozófiailag megfogalmazott, kétségtelenül van hajlama a zsarnokira, azt sem lehet tagadni, hogy a németiséget, a metafizikai népet a világ egyetlen lehetséges megváltójának tekinti. Ennélfogva biztosan nem véletlen, hogy azt a német mozgalmat, amely – erőszakot téve – a német nép történelmi jelenvalólétét megalapozni és megalapítani akarta, képes volt olyan eszköznek tekinteni, amely az általa tételezett célt, az új történelmi-szellemi erők kibontakoztatását megvalósíthatja. Önmagukban azonban Heidegger filozófiai szövegeiben semmi sincsen, amit nácinak lehetne tekinteni. S a filozófusnak rövidesen azt is be kell majd látnia, hogy a náci-mozgalom valóságának „a mozgalom belső igazságához és nagyságához” „semmi köze sincsen” (uo.). (Ez a mondat arra vonatkozik, amivel az idő tájt mint „a nemzetiszocializmus filozófiájával” „házaltak”, feltételezem azonban, hogy Heidegger ekkor már az egész gyakorlati mozgalomra, s nemcsak annak teoretikus megnyilvánulásaira tekintett ebből a szemszögből.) Olyannyira szerette

volna az itt természetesen csak abszurd módon vázlatosan bemutatott eszméit megvalósulva látni, hogy ami a mozgalmat illeti, számára semmi más nem volt fontos, mint hogy az német és antiliberalis volt.

Heidegger gondolkodásának harmadik szakaszát itt még abban az abszurd-vázlatszerű formában sem tudom bemutatni, ahogyan azt a náci-korszakbeli gondolkodásával tettem. Ami a világekorszak elemzését illeti, semmiképpen sem lehet tagadni a második gondolkodói korszakával való hasonlóságot. Vannak azonban új, és a korunkra vonatkozó kérdés-feltevés szempontjából rendkívül fontos mozzanatok. Itt éppen csak megemlíthetem, amit a legfontosabbnak tartok: a *gondolkodásra* és a *technikára* vonatkozó gondolatait. Korunkat, mint a metafizikai korszak beteljesülését, úgy tekinti, mint amelyben a technológia lényege uralkodik, amit áll-vány-nak (*Ge-stell*) nevez. Az áll-vány veszélyezteti az embert. Minthogy azonban valamennyi elképzelhető politikai rendszerben és mozgalomban az áll-vány jut kifejezésre (a náci mozgalom annak idején Heidegger a planetáris meghatározottságú technika és az újkori ember találkozásának tekintette, jóllehet akkor ebben éppen a mozgalom belső igazságát és nagyságát látta), nincs más kiút, mint hogy várunk. Mert „Hol veszély van, a megmentő is eljő” – idézi Hölderlint. (Martin Heidegger: *Die Frage nach der Technik*.) Várjunk egy Istenre. *Politikai mozgalmak, minthogy szükségképpen a hatalmat akarják megragadni, s ezt is kell hogy tegyék, mindig csak a hatalomra törő akaratot, azaz az akaratra törő akaratot fogják megtestesíteni* – a technika lényegét.

Lukácsal rosszabbul állunk. Egy tekintetben persze nehéz párhuzamot vonnunk, s erről nem feledkezhetünk meg. A náci Németországot legyőzték, és a világ többi része (a Szovjetunióval egyetemben) arra kényszerítette a németeket, hogy szembenézzenek rémtetteikkel. A szovjet rendszer azonban még ma is létezik, s ha az lenne is a véleményünk, hogy a Szovjetunió képes lesz történelmének gyilkos tetteivel végképp leszámolni, tisztában kell lennünk vele, hogy a katartikus pillanatot végképp elszalasz-

társadalmat nem lehet bevezetni, nem lehet diktatórikus módszerekkel rákényszeríteni az emberekre. „A katasztrófa társadalom nem kényszerzubony – mutattak rá többen is. – Csak a legteljesebb önkéntesség alapján, alulról építkezve, öntevékenyen alakulhat ki. Senki ne várja, hogy a katasztrófa magától fog ölnébe hullani – mondta a tévékamerák felé fordulva kísérteties hangon az ügyvezető titkár. – A katasztrófáért még sokat kell tennünk. Ezért most mindenekelőtt hanyatlásra, széthúzásra és viszályra van szükségünk: tegyünk félre minden régi és új rokonszenvet, szövetséget, összetartást, hogy egységesen léphessünk előre a katasztrófizmus útján.” Legyen vége, vége már! – hangzott fel a sírgödör szélén újra meg újra a kongresszusi küldöttek szavalókórusa, amit ütemes tapsuk kísért.

A kongresszusi vita szünetében rendezett alkalmi sajtókonferencián a Katasztrófa Iroda szóvivőjétől az újságírók megtudták, hogy a Magyar Katasztrófa Párt a legteljesebb pluralizmus, az egypártrendszer, a szabadpiac, a jóléti állam,

a reprivatizálás, az etatizálás és a totalitárius zsamokság, a keresztény valláserkölc és valamint a totem és a tabu talaján állva képzeli el a katasztrófa társadalom gyorsított ütemű felépítését. Az egyik külföldi tudósító kérdésére, hogy miként vélekedik az MKP a közelgő népszavazásról, a szóvivő elmondta: a párt azt kéri az ország lakosságától, a néptől, a nemzetől továbbá a társadalomtól, amelynek véleményét egyedül fejezi ki hitelesen, hogy amennyiben tudatában van a tét katasztrófális jelentőségének és a szavazóhelyiségek rendeltetészerű használata mellett döntene, abban az esetben az első öt kérdésre igennel, a következő három kérdésre nemmel, a fennmaradó hat kérdésre pedig isse szavazzon. A 13 + 1 találatot elért szavazók között – titkosság ide, titkosság oda – a Katasztrófa Párt értékes nyereményeket fog kisorsolni a népszavazás után.

Ugyancsak a sajtókonferencián tudtuk meg, hogy az MKP különös súlyt helyez a világekatasztrófába való mielőbbi integrálásunkra, és ebben nagy mértékben épít a Világveg Bank

tották. S Lukács nemhogy egy összeomlást nem ért meg, de még a rendszernek azt a felbomlását sem, melynek mi ma tanúi vagyunk. De nem tudom azt hinni, hogy egy olyan helyzetben, amilyenben Heidegger 1945-ben volt, hallgatott volna. Minden valószínűség szerint továbbra is azonosult volna a rendszerrel. Ahogyan azt élete végéig tette. Lukács utolsó lehelletéig bátran kiállt nemcsak a kommunizmus eszméje, hanem a sztalinizmus mellett is. (Olyan értelmiségi, aki adott magára, 1956 után nem *mer*te ezt megtenni.) Igen, kiállt a sztalinizmus mellett, annak létét védte. Szándékosan nem idézek itt abból a két műből, melyek véleményem szerint gondolkodói tevékenységének minden tekintetben a mélypontját jelentik, nevezetesen *A polgári filozófia válsága* című esszéketéből és *Az ész trónfosztásából*. Mindaz, ami ezekben le van írva, csak a megalázkodás orgiájaként fogható fel számomra. Ezeknek a közvetlenül a második világháború után keletkezett írásoknak a tartalmát és a hangnemét csak azzal tudom magyarázni, hogy Lukács, aki egyrészt bizonyára mélyen csalódott, hogy a háború után, a Szovjetunió létét fenyegető veszély múltán (e veszéllyel magyarázta magának addig a hatalom „ekszcesszusait”) a sztalin terror nem hogy nem szűnt meg, hanem felerősödött, másrészt élete végéig Kierkegaard követője maradt, s így „tudta”, hogy Isten előtt senkinek sincs igaza: ez a Lukács meg kellett hogy büntesse magát csalódottságáért. Nem. Ezt nem kell idézni. A demokratizálásról szóló „brosúráját” idézem, melyre úgy tekintett, mint a sztalinizmus első elméletileg megalapozott, helyes, mert marxista kritikájára, s büszke volt arra, hogy a párt nem engedte publikálni.

Elemzni e „brosúráját” sem akarom. Ennek semmi értelme sem lenne. Tartalmát könnyű összefoglalni: a sztalin szocializmus, minthogy megsemmisítette a kapitalista termelési viszonyokat, megteremtette az emberhez méltó, szabad élet objektív feltételeit. Bizonyos történelmi adottságok, és Sztalin bizonyos személyes karaktervonásai (Sztaliné, akinek nagy érdeme, hogy Trockijjal szemben lehetségesnek tartotta a szocializmus felépítését egy országban)

azonban megakadályozták a szocializmus szubjektív oldalának a kibontakozását. Most tehát az a feladat van napirenden, hogy megvalósítsuk a szocialista demokráciát. Ennek azonban semmiben sem szabad a polgári demokráciára hasonlítani. „Vajon ez a polgári demokrácia, ahogyan azt sokan a szocialista világban is gondolják, történelmileg reális alternatíva lenne, ha a szocializmus növekedési válságai felszínre kerülnek? Válaszunk hangos, egyértelmű: Nem! Soha!” (Lukács György: *Demokratisierung heute und morgen*). S a magyarázat: „... manapság a polgári demokrácia csak a la Nixon vagy a la Strauss valósítható meg.” (uo.). „A mai demokrácia, mint egy évszázados fejlődés aktuális kicsúcsosodása, egy manipulált, a manipuláció segítségével uralkodó imperializmus demokráciája.” (uo.) Elég! Pártpropaganda. De persze ez egy demokratizálásról szóló brosúra, politikai valami, melyet írhatott volna taktikai megfontolásokból is ebben a stílusban, hogy azt a hatalom birtokosai is elfogadjassák. Ez sem rosszabb Heidegger mondatainál: „Megállíthatatlanul nőjön Bennetek az elszántság, hogy megmentsétek népünk lényegét, hogy fokozátok népünk benső erejét az ő államában. Léteketek ne tantételek és „eszmék” vezessék. Csak maga a Führer, ő egyedül a mai és a jövőbeni német valóság és törvény.” (Idézi Hugo Ott.)

A Lukácsi szöveg önmagában igazán nem rosszabb. És itt – mint mondtam – nem számít az idő. Lukáccsal az a baj, hogy filozófiáját is alárendelte a mozgalom iránti elkötelezettségének. Míg premarxista korszakában olyan műveket alkotott, amelyek bennünket még ma is, történelmi tapasztalataink birtokában is képesek egy pillanatra abszolút igazságokról meggyőzni (mindenekelőtt *A lélek és a formák* esszéire és *A regény elméletére* gondolok; olvassuk őket, s elfog a szorongás: talán a modern világ mégsem más, mint a „beteljesült bűnösség” korszaka?), míg első marxista periódusában a marxista filozófia egyetlen nagy, jóllehet háttorzongató filozófiai teljesítményét volt képes létrehozni (természetesen a *Történelem és osz-*

hathatós támogatására. Az MKP képviselői elismeréssel szölköztek az átmeneti kormány erőfeszítéseiről, különösen a pénzügyi kormányzat legutóbbi rendelkezéseiről, melyek komoly lökést adhatnak a katasztrófizálási folyamatnak. „Ne feledjük azonban – tette hozzá a párt főideológusa –, hogy a katasztrófizálás pénzügyi, politikai és ökológiai helyzet egymagában nem lesz elég a rendszerváltáshoz, a kivételesen kedvező helyzet legfeljebb kiindulópontja, ösztönzője, gyorsítója lehet a katasztrófizista társadalom megteremtésének. Nyíltan meg kell mondunk az embereknek, hogy ha továbbra is ennyit fognak dolgozni, ennyit fognak ügyeskedni, ennyire élni akarnak, akkor nincs remény a boldog végkimenetelre!”

A kongresszuson kiéleződött a vita az ifjúkatasztrófizisták és a történelmi katasztrófizisták között. Az azonnali és teljes véget követelő „vadak” – „Nincs időnk! Nincs időnk!” kiáltással – többször is a „szelíddekbe” fojtották a szót, azt állítva, hogy a történelmi katasztrófizisták legszívesebben mindent a történelem lassan örlő malmaira bízának, ahelyett, hogy saját ke-

zükkbe vennék a katasztrófizista törlőgumiját. Törölni mindent, ami útjában áll az egyesülésnek. Törölni, törölni mindaddig, míg magukat a törlőket nem törlik. Az ifjúkatasztrófizisták jelszava: „A törlőket is törölni kell!” „Örlők” és „törölők” között azonban a pártban jól kivehető egy katasztrófizista centrum körvonala.

Az utolsó napon, a kongresszus zárt ülésén mégis szakadásra került sor: a mozgalomból kivált és Magyar Végpárt néven önálló párttá nyilvánította magát három kísértet, akik kifejezetten a pártalakító kongresszus kedvéért tértek vissza a túlvilágról. A Magyar Végpártnak – mondták – egyelőre kevés tagja van, ez azonban nem számít, mert a Végpárt választási párt, és a közlegő választást az utolsó választásnak tekinti. „Különben is – jelentette ki a szakadár Végpárt újdonsült elnöke –, ha azt nézzük, hogy az ország lakossága mióta vesz részt a magyar katasztrófizista nagy munkájában, akkor a többséget joggal tekinthetjük kriptokatasztrófizistának.” A Magyar Végpárt elnöke egyébként szöveget intézett a magyar nemzet-

tálytudatra gondolok), addig szinte majd minden, amit 1930 után alkotott, unalmas-bürokrata módra megfogalmazott propagandairódom, pártszemináriumi anyag. Lukács feláldozta művét. Tudatosan. „Mivel azonban tevékenységem e szakaszára nézve világtörténelmileg mindennek a középpontjában az egyetlen szocialista állam létérdekeiért s ezáltal a szocializmus létérdekeiért vívott harc állott, természetes, hogy minden döntésem, az életművemmel kapcsolatosakat is, az ebből következő döntéseknek rendeltem alá.” (Lukács György: *Utam Marxhoz.*)

Honnan a különbség? Hiszen mindketten összekeverték az egzisztenciális és a kulturális! *Heidegger számára a "náci mozgalom" hathatós eszköznek tűnt világmegváltó eszméinek megvalósítására.* Vitán felül szörnyű ellentmondás, hogy valaki a hatalom köré épülő világ gyakorlati kritikáját erőszakos hatalmi eszközökkel akarja megvalósítani. Ez azonban minden olyan kultúrkritikai filozófia sorsa, amely nem képes távolságtartással kezelni a világot s önmagát. Annak az értelmiséginek a sorsa, aki azt hiszi, arra hivatott, hogy megváltssa a világot. *Lukács számára viszont a mozgalom, a kommunizmus nem eszköz volt. Művét tekintette eszközként, amely csakis a mozgalom céljait kell hogy szolgálja.* Másfajta ellentmondás: egy részről fellázadni egy világ ellen, amely a kultúrát a legjobb esetben is csak valami hasznosnak tekinti, amely mindent, a kultúrát is, a hasznosságán mér, más részről a magunk kulturális teljesítményét mégis eszközként egy mozgalom szolgálatába állítani, mert az állítólag az igazi, az emberi kultúrát akarja megvalósítani. Ezért kellett Lukácsnak magát meggyőznie arról – „annál rosszabb a tényekre nézve” –, hogy „... azt a tendenciát, hogy a kultúra az áruforgalom puszta objektumává lesz ... már Balzac és a *Kommunista Kialdoány* felfedték. Ez a fejlődés korunkban éri el csúcspontját. Ezzel szemben a szocializmus eredeti felhalmozása még sztalini megvalósulási formájában is ... nagyjában és egészében ... megmaradt a kultúra társadalmi előmozdításának elvénél.” (Lukács György: *Demokratisierung.*)

A filozófus morális küldetése. Heller Ágnes ezen a címen

hez, melyben a sajátos magyar Végúrsadalom mellett tett hitet, a nemzet minden gondjának végleges megoldását ígérve. A jelszó: „Egyszer S Mindenkorra!” Újságírók kérdésére válaszolva a Végpárt elnöke elhatározta magát mind az internacionalista, mind a kozmopolita végletektől, úgy vélve, hogy gyökértelen katasztrófapolitikájuk kiáltó ellentétben áll a magyar karakterrel, mely őszintén, becsületesen, szemtől szembe akarja a véget, s mélyen idegenkedik a doktrinér végletességtől. A Végpárt elnöke kérte az újságírókat, hogy tudósításaikban kerüljék a magyar fület sértő, idegenes hangzású „katasztrófa” kifejezést, van arra becsületes, magyar szó is, használják csak a „vég”-et. Külföldi tudósítók kérdéseire válaszolva megjegyezte még, hogy mivel a világ elkerülhetetlenül halad a katasztrófa felé, a magyar kísérletnek, a magyar katasztrófamodellnek egyetemes jelentősége lehet.

A Magyar Katasztrófista Párt aznap este nyilatkozatban határozta el magát a Magyar Végpárttól. A makacsul csak

írt 1965-ben a *Georg Lukács Festschrift* számára egy esszét. Akkoriban magam is úgy gondoltam, hogy a filozófusnál az a legfontosabb, hogy magatartás és világvégség egységét megvalósítsa és megőrizze. Valóban olyan fontos ez? Minden valószínűség szerint igen. *Mint minden más ember esetében is.* Kétségtelenül sokkal szebb, ha az ember meggyőződésének megfelelően él. Az ember azonban esendő, nem mindig sikerül neki ez elvet követni. A filozófusnak sem. De hiszen ő is csak ember, aki *semmiképpen sem követelhet magának valamiféle külön helyet az emberek között.* Itt-ott kénytelenek vagyunk észrevenni, hogy a nagy filozófus is képes csúnyán hazudni. Mert szégyelli magát, mert nem akarja kitalálni magát az egyetemről, mert fél nyilvánosság elé lépni és azt mondani: hibás vagyok. De hiszen ő is csak ember. Egyet azonban nem szabad a filozófusnak: feláldozni az életművét. Akkor ugyanis megszűnik filozófusnak lenni. A pék pék marad, ha félelemből, szégyenérzetből, érdekből hazudik. De megszűnik pék lenni, ha nem süt többé kenyeret. S így van ez azokkal is, akik szellemi kenyerünket sütik.

Ez az írás németül megjelent a *Frankfurter Allgemeine Zeitung Magazin*ban. Úgy érzem, a magyar változathoz hozzá kell fűznöm a következőket: Lukács György tanítványa, barátja voltam. Személyes tisztelem, nagybecsülés és szeretetem megmaradt, bármilyen messze is távolodtam attól, amit igazi életművének akart hinni, s mint látható, filozófusi magatartásától is. Sok ponton persze emberi magatartása is megkérdőjelezhető. Ugyanakkor mégiscsak emberi magatartása magyarázhatja, hogy legszűkebb tanítványi, baráti köre végül is már meglehetősen korán szembefordult a mindent megerőszakoló szocializmussal. Magamnak egyet nem tudok megbocsátani. Azt, hogy nem tettem fel neki egy kérdést, amelyre, ha a fentiek igazak – de persze mit jelent az, hogy igaz? –, ő nem tudhatott volna válaszolni. De nekem mégis fel kellett volna tennem: „Mondja, Lukács elvtárs – mert így hívtuk –, mindazok után, amit 12 éven át a Szovjetunióban átél (hadd ne beszéljek itt a részletekről, neki sem kellett volna elősorolnom), hogyan volt képes rá, hogy eladja ezt a rendszert a magyar értelmiségnek?”

népben-nemzetben gondolkodó katasztrófiáknak szeméretetette, hogy nem akarják látni: a külvilág segítségével nélkül, pusztán önerőre támaszkodva a katasztrófista társadalom utópia marad. Bármilyen biztatón alakulnak is a magyar népesedési és öngyilkossági statisztikák, a nemzetnél autarchikus felfogása csak megnyújtja a halódási folyamatot. A nemzeti katasztrófa a mai bonyolult világtársadalomban csak a világhatasztrófa részeként képzelhető el. Ha bezárkózunk különleges nemzeti katasztrófánkba, ha hátat fordítunk a világnak, ha nem látjuk a világban zajló folyamatokat – elegendő itt csupán az évi ötvenöt millió éhenhalóra, az ózonpajzs tatóngó lukra, az őserdők kiirtására, a föld légtérének elgázosítására, világháborúkra, megsemmisítő táborokra, tömegmészárlásokra utalni –, nos, akkor egyhamar aligha lesz végünk. Könnyen előfordulhat, hogy mikor vége lesz mindennek, már csak mi, magyarok maradunk a földön, megint egyszer az utolsó csatlós – az élet utolsó csatlósa – kinos szerepében. A győzelem akkor már rég odaát lesz!

Tartalomjegyzék '89 (április – december)

POLITIKA, TÁRSADALOM

- Brodskij, Joszif:** Mikor születik a honvágy? május 8.
Csaadajev, Piotr: Mi is nekünk Oroszország? augusztus 2.
Csalog Zsolt: Emlékezés egy temetésre június 2.
Elek István: Egy év szeptember 15.
Elsdorf, Nick: Captatio benevolentiae május 16.
Az Operabál fantómja június 16.
Ostmark határán július 11.
Muszkák és labancok augusztus 9.
A határ sértés november 14.
Fedotov, Georgij: Birodalmak sorsa december 9.
Fischer-Galați, Stephen: Kódfüggöny, vasfüggöny július 4.
Viszontválasz augusztus 21.
Herbert, Zbigniew: Kiköpni magamból mindent június 9.
Janov, Alekszandr: Az orosz eszme és a 2000. év december 15.
Kolakowski, Leszek: A kommunizmus mint kulturális jelenség április 6.
Kozma György: 1993 július 14.
Lányi András: A holtak városa október 18.
Lekov, P.: A Bastille bevétele június 2.
Lengyel László: Ezerkilencszáznyolcvanok április 2.
Alkonyat szeptember 2.
Delelőn október 2.
Ótóra teán november 2.
Hajnalban december 3.
Molnár Gusztáv: Történelem és politika augusztus 13.
Pető Iván: Ahelyett, hogy az ötvenes évek gazdaságáról értekeznek április 13.
Polgárosodás, restauráció nélkül augusztus 5.
Pollack, Martin: Üldözött és üldözők október 12.
Tallár Ferenc: Korszakvég május 2.
Tigríd, Pavel: Az ünneplés múltán szeptember 7.
Tillman J. A.: A hajó, a táj és az ismeretlen utazói szeptember 11.
Zirkuli Péter: Az ellopott nyelv november 9.

PRÓZA

- Borges, Jorge Luis:** A másik július 24.
Esterházy Péter: Hrabal könyve november 19.
Harmsz, Danyil: A vénasszony november 27.
Havel, Václav: Az Órangyal május 18.
Hrabal, Bohumil: Egy közönséges hétköznap április 39.
A varázsfuvola augusztus 38.
Joyce, James: A Hóka és a Tsöllögürcs október 28.
Kis, Danilo: Simon mágus szeptember 38.
Koestler, Arthur: Egy fa árnyéka december 21.
Kontra Ferenc: Hazát hazudni október 42.
Kukorellj Endre: Ha megyek, mi van azalatt augusztus 46.
Lábass Endre: A hétalvók július 39.
Lázár Ervin: A szökés július 17.
Limonov, Eduard: A barbárok eltűnése december 31.
Mándy Iván: A lépcsőház április 49.
Ki tudja, milyen ház a mi házuk...! június 20.
Nabokov, Vlagyimir: A zsarnokok kiirtása június 20.
Nádas Péter: Helyszínelés április 19.
Rablott terület szeptember 18.
Orwell, George: Akasztás május 42.
Pályi András: Ellenforradalom május 25.
Petri György beszél Dániel Ferenc filmjében augusztus 22.
Tardos Tibor: Tűzijáték október 33.
Trenka Csaba Gábor: Hasemita jegyzőkönyv december 47.
Ungváry Rudolf: Peéri-Kolla elmegy tévét nézni,
de előtte fölteszi a lemezt december 49.

VERSEK

- Balogh Attila** október 46.
Benkő Attila május 38.
Benn, Gottfried december 43.
Bertók László április 46.
Bodor Béla október 40.

- Bratka László** július 43.
Czilcer Olga szeptember 37.
Dávid Lehel november 26.
Fodor Géza december 42.
Labancz Gyula november 39.
Mándy Stefánia szeptember 46.
Marsall László május 45.
december 41.
Márton László május 21.
Nádasdy Ádám június 19.
Nagy Attila Kristóf december 46.
Orbán Ottó július 38.
Parti Nagy Lajos október 32.
Petri György április 18.
november 25.
Rakovszky Zsuzsa április 47.
november 17.
Szirtes, George június 44.
Szymborska, Wislawa augusztus 43.
Tábor Ádám május 41.
Tandori Dezső július 21.
Vas István augusztus 48.
Zahradníček, Jan augusztus 27.

TANULMÁNY, PUBLICISZTIKA

- Ács Pál:** „Szabálytalan sasszékkel elfelé” augusztus 50.
Barabás András: Körlevél május 60.
Berkes Tamás: Kicsoda Václav Havel? május 47.
Bikácsy Gergely: Semprun és a király június 64.
Bojtár Endre: Porig sujtásban április 61.
Dicsev, Ivajlo: Hat izé a posztmodernizmusról szeptember 61.
Dippold Pál: „Hogyha csókot adnak a számra,
halkuljon szívem dobogása” október 64.
Eörsi István: Egy hazugságszakértő tapasztalataiból április 64.
A nagy újság május 64.
Kié volt a légy? június 54.
Hódolat a főhadnagynőnek július 63.
Levélváltás (Makovecz Imrével) augusztus 64.
A szépség esélyei október 47.
Fejtő Ferenc: Széjjegyzetek egy József Attila-cikkhez július 61.
Határ Győző: Tojálítás július 59.
Horváth Iván: József Attila és a párt április 52.
Hua Vej: A Tá-jou se műfaja a furcsa forradalomban július 58.
Kálmán C. György: Mi a bajom Nagy Lászlóval? szeptember 58.
Opera semiseria október 60.
Karátson Gábor: Peniél október 49.
Kelényi Béla: Múzeumi séta augusztus 59.
Kjoszev, Alekszandr: Radikális manifesztum szeptember 59.
Makovecz Imre: Levélváltás (Eörsi Istvánnal) augusztus 64.
Margócsy István: Lira és kultusz július 44.
Mroček, Sławomir: Ónarckép november 58.
Pernecky Géza: Mi az élet sója? december 59.
Révai Gábor: Emlékeim november 63.
Révész Sándor: Nyílt levél Dr. Túrós András vezérőrnagyhoz
augusztus 61.
Rózsás János: Szolzsenyicin június 57.
Sebeők János: A gének szólásszabadsága augusztus 54.
Sneé Péter: Jó anyalka illata van szeptember 56.
Szegedy-Maszák Mihály: Végső üzenet a száműzetésből május 51.
Szénási Sándor: Óra indul! december 54.
Szilágyi Ákos: Mamu és hamu április 61.
Szoltsenyicin, Alekszandr: A GULag-szigetvilágból június 62.
Szöke György: GULag-világ június 53.
Szörényi László: Bevezetés a delfinológiába (1) május 56.
Bevezetés a delfinológiába (2) július 49.
Bevezetés a delfinológiába (3) szeptember 53.
Bevezetés a delfinológiába (4) november 55.
Elültek a bánatok december 64.
Tallár Ferenc: Mit ér az igazság? december 53.
Veres András: Látogató egy cinkosnál augusztus 60.
Voszlenskij, Mihail: Gyenyisz Ivanovics egy napja november 47.

*Beruházása megvalósításakor
személyes garancia a jövő gazdaságáért.*

**GYORSASÁG – PONTOSSÁG
– KÉSZ-SÉG**

BOLDOG
ÚJ ÉVET
KÍVÁNUNK!

„KÉSZ” KISSZÖVETKEZET

ÉRDEKLŐDÉSÉVEL MEGTISZTEL:

KÖNNYŰSZERKEZET-ÉPÍTŐ

ÉS SZOLGÁLTATÓ KISSZÖVETKEZET

VÁLLALKOZÁS: SZEGED, SZILÁGYI U. 2. 6701

PF. 716

TELEFON: (62) 24-002 (M)

(62) 24-181 (M)

TELEFAX: (62) 25-416 (A)

TELEX: 82-743

Csúcson az indulásnál, csúcson az érkezésnél.

*Márkás sílécek, síkötések, sportruhák,
sícipők és egyéb kiegészítő
sífelszerelési cikkek gazdag
választékával
várjuk a téli sportok kedvelőit.*

***Keresse áruházainkban!
Vevőszolgálat: 122-2600***

Az

 ALBACOMP
Számítástechnikai Kiszolgáltató

új, akciós árak:

AT 386-OS

**AT KOMPATIBILIS
SZÁMÍTÓGÉP**

2 MBYTE, 25 MHz
1,2 MBYTE FLOPPY
80 MBYTE CDC WINCHESTER
EGA KÁRTYA, EGA MONITOR

320000,- FT + ÁFA

QMS 810

**POSTSCRIPT
LÉZERPRINTER**

650000,- FT + ÁFA

*Figyelje további akciónkat
ugyanitt a következő számban!*

 ALBACOMP
Számítástechnikai Kiszolgáltató

8001 SZÉKESFEHÉRVÁR, PF. 161
SCHÖNHERZ Z. U. 4/A
TELEFON: 22-15414
TELEX: 29-200

HUNGAROTON

EGYSZÓLAM

MAGYAR NÉPDALOK ÉS TÁNCOK
GYIMESBÓL, MOLDVÁBÓL, SZÉKRÓL
PAKULÁR-NÓTA, SÓFALVI TÁNC,
GYÖRGY ÉS ILONA, KOSSUTH-NÓTA STB.

EGYSZÓLAM EGYÜTTES

SLPX, MK 18169

BARTÓK BÉLA

GYERMEK- ÉS NŐI KAROK
KÉT ÉS HÁROM SZÓLAMRA,
A CAPELLA

SCHOLA HUNGARICA

KARIGAZGATÓ: SZENDREI JANKA

VEZÉNYEL: DOBSZAY LÁSZLÓ

MAGYAR NYELVEN

SLPD, MK, HCD 31080

DOMENICO SCARLATTI

MADRIDI MISE

ANTONIO CALDARA

STABAT MATER

CLAUDIO MONTEVERDI

126. ÉS 147. ZSOLTÁR
(CD-N 112. ZSOLTÁR IS)

VEREBICS IBOLYA, LAX ÉVA, KÁLLAY
GÁBOR, SZILÁGYI BÉLA (ÉNEK)
MONTEVERDI KAMARAKÓRUS

CONCERTO ARMONICO
VEZÉNYEL: KOLLÁR ÉVA

LATIN NYELVEN

SLPD 12877, HCD 31273

Három jegyzet (hátsó gondolatokkal)

HANKISS ELEMÉR

Szellemvasúton

Kapaszkodnánk, de nincs mibe. Történelmünk vaskor-déja váratlan rángásokkal, zökkenőkkel, megtorpanásokkal és nekilendülésekkel száguld egy kanyarokkal, csapóajtókkal teli alagútban. Hol innen, hol onnan mered ránk, horkan ránk valami szörnyeteg veszély, hol innen, hol onnan sejlik fel valami fény- vagy reménysugár, hol erre, hol arra kapjuk a fejünket, egy pillanatra a kívülről ráncsodálkozók előtt gördülünk el némi ünnepélyességgel, majd újra nekifutunk egy csapóajtónak, és folytatódik az eszeveszett zakatolás tovább. Az egyik kanyarban Tamás Gáspár Miklós pattan elénk s kéri számon rajtunk, puritán szigorral s lekicsinylő mosollyal Mill és Gladstone liberalizmusát – a másikban Tölgyessy Péter viszi, szelíd megadással, alkotmánytalanságunk bűneit a Golgotára –, emitt a kereszténydemokraták vonulnak, búcsús zászlóik alatt vissza vagy előre a harmincas évekbe – itt most az MSZMP és MSZP lövészárkai, szögesdróttjai s aknáik között futunk, zárótűz előtti, ijesztő néma csendben –, amott a Fidesz akrobatái lengenek s vetnek halálbukfenceket radikális trapézaikon –, a következő kanyarban az MDF történeti csoportképe tűnik föl, Madame Tussaud tálalásában; Csurka István Cézár-palástban, babékoszorúval koronázva, Für Lajos egy kalotaszegi templom esperesi talárjában, Antall József palmerstoni redingote-jában, amint éppen Deák ama bizonyos mellényét gombolgatja, Bíró Zoltán a napóleoni gárda fehér nadrágjában, fekete lakkcsizmájában és aranypaszományos kék mentéjében feszít, Szabad György démoszthenészi tógájában int türelemre s egyetemes szeretetre, de nem szeretjük egymást – és vágatunk tovább. Az egyik pillanatban a gazdasági összeomlás szakadéka mellett vesszük a halálkanyart, csikorgó kerékkel, a másikban harmincöt ezer NDK-beli sorstársunk rohan át előttünk a síneken, az ímént épp hogy csak megúsztuk azt, hogy egy hajdanvolt nagy párt aláomló erődítményeinek romjai maguk alá temessenek, most meg már a keleti birodalmat alapjaiban megrázó földrengés hullámai dobálják kocsinkat – és nem tudjuk, mi vár ránk a következő csapóajtó mögött. Zakatolunk tovább.

(Hátsó gondolat 1: Az nyeri meg a választásokat, aki meggyőz minket arról, hogy képes megfékezni ezt az ijesztő és groteszk rohanást, szellemvasutunkat kivezeti ebből az elvarázsolt kastélyból és kifuttatja a demokrácia mindennapjainak unalmas, de napfényes pályájára.)

Idegösszeroppanás

Az emberi lény nehezen viseli a bizonytalanságot. Fontos tudnia azt, hogy hol van, hogyan, milyen törvények szerint működik körülötte a világ, mennyire befolyásolhatja a saját sorsát, mi a következménye annak, ha így vagy úgy cselekszik, kire számíthat s kire nem, kihez vagy kikhez érdemes kötődnie, milyen veszélyekkel szemben kell megvédenie magát, mire számíthat a jövőben, milyen változások várhatók, milyen célokat tűzhet ki maga elé a siker reményében. Ma a magyar állampolgárok túlnyomó többsége hiába keresi a választ ezekre a kérdésekre. Nem tudja, nem tudhatja, hogy a változások sodrában most épp hol tart az ország, nem tudja, kinek s minek higgyen; tegnap azt mondták a hatalmasok, hogy a munkásország marad, ma azt mondják, hogy megy; tegnapelőtt azt mondták neki, hogy a párt kivonul a munkahelyekről, tegnap azt, hogy marad, ma újra azt, hogy kimegy, de még nem ment ki; tegnapelőtt azt mondták, hogy proletárdiktatúra, tegnap azt, hogy demokratikus centralizmus, ma azt, hogy demokratikus szocializmus, illetve szocialista demokrácia, illetve egyszerűen csak demokrácia; tegnap azt, hogy Népköztársaság, ma egyszerűen csak azt, hogy Köztársaság; tegnap azt, hogy megfékezni az inflációt, ma azt, hogy újra árat emelnek; tegnap azt, hogy bezárják a bányákat, ma azt, hogy mégse zárják be vagy mégis bezárják; tegnap azt, hogy a vállalkozókat kell minden eszközzel támogatni, ma azt, hogy a rászorulókat. Nem tudja, nem tudhatja, hogy milyen törvények szerint működik ez a világ, mi érvényes még és már s mi nem, milyen szabályokat kell betartania, s tartanak be mások, s melyeket nem. Nem tudja, nem tudhatja, hogy a hatalmasok közül kik hatalmasok még mindig, s kik nem azok már, s kik az új hatalmasok, kitől kell s nem kell félnie, kinek kell s nem kell már/még engedelmessé válnia, kit lehet és érdemes szeretnie, s kit kell utálnia. Nem tudja, nem tudhatja, milyen változások várhatók még, nem tud tervezni, célokat kitűzni, nem tudja, mire ébred holnap s mire számíthat jövőre. Nem tudja, ki hova húz, ki mit akar, kinek milyen szándék vagy párttagsági belépőjegy lapul a tarsolyában, nem tudja, kihez csatlakozzék, kire vagy mire kell saját érdekében szavaznia, kell-e vagy nem kell köztársasági elnök, jó-e vagy rossz-e neki az új választási törvény, kinek, melyik politikusnak, pártnak, szakszervezetnek, mozgalomnak lehet és szabad hinnie, s ki ellen kell harcolnia, ki a szövetségese és ki az ellenfele.

Mert ugyan mit csináljon a termelőszövetkezeti tag? Kérje vissza a földjét? Vagy mégse? Béreljen földet? Vagy mégse? Honnan szerez majd gépeket, hitelt? Hogyan alakulnak majd az árak, az infláció, a kamatok? Lesz-e igazi piac, lesz-e exportlehetőség, lesz-e fogyasztási és értékesítési szövetkezet? Hihet az igazi változásban? Felléphet-e az eddigi vezetőikkel szemben? Vagy jobb, ha kivár, mert a régi garnitúra még visszaüthet? Kik lesznek az új hatalmasságok? A régi-ek? Vagy az igazán újak? Hol keressen szövetségeseiket? Melyik párt képviseli az ő és a hozzá hasonlók érdekeit? Hihet-e egyiknek is? Részt vegyen-e a helyi politikában vagy jobb nem belekeverednie, kialakulhat-e a helyi önkormányzat, s ha igen, milyen változást jelent majd ez a falu életében?

És mit csináljon a nagyüzemi munkás? Fenyegeti-e őt és társait a gazdasági reformok folyamata vagy sem? Támogassa-e a reformokat vagy próbálja megfékezni őket? Maradjon-e az állami szektorban, vagy próbáljon a magángazdaságba átmenni? Támogassa az üzem részvénytársaságok alakítását, vagy ellenezze? Hol keressen védelmet? A hivatalos vagy a független szakszervezeteknél? Alakítson munkás-tanácsot? Harcoljon a munkás-önigazgatásért? Vagy inkább a külföldi tőke beáramlásában reménykedjen? Melyik pártban bízjon? Egy proletárdiktatúrás MSZMP-ben? Egy a vállalkozókra, bérből és fizetésből élő kisemberekre, értelmiségiekre, munkásokra és parasztokra egyaránt és egyszerre támaszkodó, szocializmust és thatcherizmust egyszerre s egy mondatban ígérő MSZP-ben? A kis- és középtulajdonosok Kisgazdapártjában? Egy a földről föltápaszkodni még alig-alig képes Szociáldemokrata Pártban? A polgári liberalizmust hirdető SZDSZ-ben? Vagy kiben?

Mit csináljon a menedzser? Sikerül-e átmentenie magát és üzemét a piaci rendszerbe? Sikerül-e régi, bürokrata kapcsolata helyett újabb támogatókat szereznie? Az állampárt helyébe lépő kormányzó párttól mit remélhet? Milyen gazdasági programot, milyen jogrendszert, milyen új akadályokat és lehetőségeket? Nem kellene már most belépnie egyik vagy másik ellenzéki pártba? De nem túl veszélyes-e még kilépnie a régi, illetve jelenlegi uralkodó pártból? Átalakítsa-e a vállalatát részvénytársasággá s a jövőendő részvényesek kegyeit keresse, vagy saját alkalmazottaival s munkásaival legyen jóban és vállalati önigazgatás esetleg befutó lovára tegyen?

És mit csináljon a szegény városi vagy megyei párttitkár, aki nem tudja, hogy még párttitkár-e vagy már nem, s ha igen, akkor melyik pártnak a titkára; nem tudja, hogy ha átlép az MSZP-be, akkor automatikusan párttitkár marad-e vagy sem, megválasztják-e majd vagy sem, nem tudja, hogy érdemes-e mégis az MSZMP-ben maradnia, ha egyáltalában megmarad ez a párt, nem tudja, hogy ki a feljebbvalója, nem tudja, hogy kinek parancsolhat s kinek nem, nem tudja, hogy neki ki parancsolhat s ki nem, nem tudja, hogy a rendőrség még neki engedelmeskedik-e vagy már nem, nem tudja, hogy múltját mennyire firtatják majd, nem tudja, hogy máris próbáljon más foglalkozás után nézni vagy még várhat, nem tudja, hogy szocialista kapcsolatai működnek-e még vagy sem, nem tudja, hogy meddig lesz még szolgálati lakása s hogy várja-e még holnap a kapu előtt a Mercedese...

Ószintén csodálom az embereket. Csodálom önfegyel-

müket, lelkierejüket. Az egész világ recseg-ropeg körülöt-tük, a föld reng alattuk, az élet megszokott intézményes rendje omladozik rájuk, új, ismeretlen lehetőségek, szabadságok és veszélyek nyiladoznak mindenfelé – és mindennek ellenére viszonylag vagy látszólag nyugodtan teszik mindennapi dolgukat, keresik a kenyerüket, nevelik a gyerekeiket. Ennyi bizonytalanság közepette már rég el kellett volna veszíteniük a fejüket és az eszüket. Mi mentett s mi menthet meg minket a társadalmi méretű idegössze-roppanástól?

(Hátsó gondolat 2: Az a párt vagy mozgalom indul jó eséllyel a választásokon, amely képes értelmes és érthető válaszokat adni a kérdésekre, képes csökkenteni a ma már társadalmi méretű bizonytalanságot és szorongást, képes kézen fogni egyik vagy másik társadalmi csoportot, osztályt, és azt mondani: menjünk együtt, én tudom, merre van a kiút a bizonytalanságoknak és félelmeknek ebből az erdejéből.)

A mindennapi dolgok dicsérete

Baj is, áldás is az, hogy még ma is lehet úgy élni ebben az országban, hogy úgy érezze az ember: semmi lényeges nem változott. Mert igaz ugyan, hogy az árak a Közérben egyre csak felfelé mennek s az élet egyre nehezebb, de hát infláció már eddig is volt, s az élet nem volt könnyű korábban sem. Igaz ugyan, hogy minden rosszul megy a gazdaságban, de hát negyven év óta folyik a pazarlás, a hozzá-nemértés, a káderek uralma. Igaz ugyan, hogy Kádárt leváltották, kár vagy nem kár az öregért, de akik utána jöttek, azok se sokkal jobbak vagy rosszabbak nála. Igaz ugyan, hogy nagy csinnadrattával megszűnt az MSZMP, de csak az isten tudja, hogy miben különbözik tőle az MSZP. Igaz, hogy ma már több mindent lehet mondani, meg félni se kell annyira, mint korábban, de azért még ugyanazok ülnek a tanács- meg a vármegyeházán, mint korábban; vagy legfeljebb a sógoraik, fiaik, retyerutyáik.

Akár történelmi vakságból, akár józan, mindennapi bölcsességből fakad a helyzetnek ez a megélése és megítélése, súlyos veszélyeket és – veszélyeket ellensúlyozva – egy komoly lehetőséget és biztosítékot is rejt magában. Ha a társadalom széles rétegei érzik úgy, hogy voltaképpen semmi lényeges nem történt s történelmi mostanság, akkor a változást folyamatban nem vehetnek részt tudatos állampolgárokként, nem láthatják az ország előtt megnyíló választásokat, döntéseikkel tudatosan nem befolyásolhatják a változások menetét. Vagyis, más szóval, öntudatlan s magatehetetlen tömegként segítik csak, vagy akadályozzák-e a folyamatot. És könnyen áldozatául eshetnek az ügyes demagógiának, eszközeivé válhatnak általuk ismeretlen hatalmi törekvéseknek.

Van azonban valami jó is abban, hogy a társadalom nem minden tagja éli át annak rettenetét és izgalmát, hogy az ország veszélyes zúgókon át, sziklazátonyok között, örvénylő vizeken sodródik: valamerre. Jó, hogy a mindennapi dolgoknak van némi állandósága, hogy a Közérben ugyan kúsznak, szöknek, rugaszkodnak felfelé az árak, de azért a Közérbet kedden is ott van, ahol hétfőn volt, a zsemle

is majdnem úgy gömbölyödik ma, mint gömbölyödött a múlt héten, a postaládát se festik át minden nap más színűre, a villamosok is járnak még, munkába is el kell menni reggelente, a gyerekek is megjönnek az iskolából delente, a nyugdíjat is meghozzák harmadikán. Ha a politika vagy a gazdasági válság a dolgoknak ezt a szerény állandóságát, a mindennapoknak ezt a csendes folytonosságát, az életnek ezt a mélyáramát is megzavarja, akkor az emberek nem bírják majd tovább.

Minél nagyobb változásokra kerül sor a politikában, a közélet színpadán, az intézményes világban, a gazdasági és politikai játékszabályokban s hatalmi viszonyokban, annál fontosabb volna megőrizni, ellensúlyként, a mindennapi életnek ezt a folytonosságát. Egy olyan párt vagy mozgalom, amelynek programja és vezető gárdája ezt a biztonságot sugározná, amely el tudná hitetni az emberek-

kel azt, hogy egy gyökeresen új s jobb világért küzd, de arra is ügyel, hogy a változások ne zavarják meg túlon túl a mindennapi lét folytonosságát, ne törjenek be durván a családi otthonokba s ne rombolják le kíméletlenül a mindennapi élet megszokott kereteit: egy ilyen párt vagy mozgalom jó szolgálatot tehetne ennek a társadalomnak az elkövetkező hónapokban, években.

(Hátsó gondolat 3: Körülnézek, de egyelőre nem látok egyetlen ilyen pártot vagy mozgalmat sem. A meglévők az országos méretű, nagy horderejű, látványos változások lázában égnek, történelmi léptékben gondolkoznak. Ez a dolguk. De azért arról nem szabadna megfeledkezniük, hogy történelmünk mai, hétmérföldes csizmájával is óvatosan kellene lépegetnünk. Mert nem sivatagban, hanem emberek lakta tájon járunk.)

A Corvin Egyetem

szervezőirodájának címe:

c/o Metodika Oktatási Szolgáltató Vállalat

1356 Budapest, Postafiók 371.

Telefon: 175-7219, 155-4372

GULYÁS GYULA - GULYÁS JÁNOS

Törvényesítés nélkül...

A hortobágyi munkatáborok (1950-53) filmszociográfiájának dokumentumai. A film dialógusai, tanulmányok, néhány, a filmből kivágott rész, sorstársak vallomásai, részletek egykori deportáltak naplóiból, levelek, fényképek a táborokról és a forgatásról.

2000 ESTEK A KULTÚRÁRÓL

A 2000 című Irodalmi és Társadalmi Havi Lap borítóján egy Múza függeszti szemét a lap két vezérlő csillagára. A felső csillag: a Minőség. Az alsó: a Haladás. Ugyane két célt kívánja szolgálni a MŰCSARNOK és a 2000 közös vállalkozása is, januártól minden hónap harmadik péntekjén, este fél nyolc órától, a Kamarateremben.

Egy szalont szeretnénk létrehozni – jó lenne a kultúrát leválasztani a politikáról, s visszaterelni oda, ahonnet vétetett: a könyvtárak és képtárak hűvöseibe. A politika is érdekel minket, hiszen mostantól a magas kultúra léte pártprogramoktól is függ majd.

Minden alkalomra főszereplőt hívunk, a lap szerkesztői, szerzői, barátai közül. Olyan embereket fogunk először hívni, akik nem voltak a szellem szabadságharcosai – mert meg sem érintette őket az elnyomás. Akik mégis, talán amazokhoz hasonló módon járultak hozzá a civilizáció, a szabad gondolat átmentéséhez. Első alkalommal lapunk egyik szerkesztője, H o r v á t h I v á n lesz a vendég. Tehát várjuk Önt is, első alkalommal 1990 (memxc) január tizenkilencedikén, este fél nyolckor.

HILL INTERNATIONAL

A Személyzeti Tanácsadó Kft.

elsősorban a vezető kiválasztását tekinti feladatának. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a megrendelőket megkíméljük a menedzserkeresés és -kiválasztás időt rabló és sokszor kényes feladatától, mégpedig mind a megrendelő, mind a pályázók számára a maximális diszkréció betartásával.

Hogy mit jelent ez a gyakorlatban? Nem mást, mint, hogy

**mi adjuk föl a hirdetést,
mi fogadjuk a pályázatokat,
mi szűrjük ki a megfelelő jelölteket,
mi választjuk ki azt a néhány személyt,
aki a feladatnak a legjobban megfelel.**

A tisztelt Megrendelő ezután csak ezzel a kis csoporttal találkozik, hogy végül is döntsön.

(A végső döntést megkönnyítendő, olyan speciális programot is kínálunk, amelyben a pályázók közötti kis különbségek is pontosan megfigyelhetők.

E program segítségével a kiválasztás a jövőendő munkatársak emberi összeállítását tekintve is biztos lehet.)

A fentiekén kívül foglalkozunk még

tesztfejlesztéssel,

amelynek révén a megrendelő saját maga is biztonságosan tudja kiválasztani leendő munkatársait

szervezeti átvilágítással,

amelynek során a megrendelő vállalat informális szervezete is láthatóvá, és ezáltal kezelhetővé válik

képzéssel,

amelyet olyan hiányterületeken nyújtunk, mint pl. a kereskedelmi tréning vagy a személyzeti vezetők továbbképzése

karriertanácsadással,

vagyis azzal, hogy klienseinknek testre szabott, vagyis megalapozott diagnózisra épülő szempontokkal segítünk szakmai pályafutása tudatos építésében

Munkánkat, megrendelőink igényeinek tökéletes kielégítését hosszú évek alatt kicsiszolt, tudományosan igazolt, és korszerű, számítógépes programokkal támogatott tesztvizsgálatok segítik.

Amennyiben szolgáltatásainkat szeretné igénybe venni, vagy bármilyen kérdése van, hívjon fel bennünket.

Használja ki a lehetőséget!

Mostantól Magyarországon is várja Önt a

**HILL
INTERNATIONAL**

1027 Budapest, Szász Károly u. 2.
Tel.: 115-8428, 115-2611, Fax.: 115-8430

A szellemi tőke bankja

